

בְּרַשְׁתָּ בְּשֵׁלַח (2Mózes 13:17–17:16.)

A hetiszakasz tartalmából

- Nem sokkal azt követően, hogy elengedte országából Izrael gyermekeit, a fáraó utánuk ered seregei élén, hogy visszatérésre kényszerítse őket, és az izraeliták ott találják magukat beszorítva a fáraó seregei és a tenger közé. Az Örökkévaló utasítja Mózeset, hogy nyújtsa ki botját a tenger vize fölé, mire a tenger kettéválik, és az izraeliták száraz lábbal kelnek át rajta, az őket üldöző egyiptomiak fölött pedig összezárul a víz, és mind egy szálig odavesznek. Mózes és Izrael gyermekei dicsőítő és hálálkodó éneket zengnek az Örökkévalónak. (2Mózes 13:17–15:21.)
- A sivatagban a népet szomjúság és éhség gyötri, és ismételten panaszt tesznek emiatt Mózesnek és Áronnak. Az Örökkévaló csodálatos módon megédesíti Mára vizét, később pedig Mózesrel vizet fakasztat egy sziklából. Reggelente még hajnalhasadta előtt mannákat hullat az égből, esténként pedig fűrjeket küld az izraeliták táborába. (2Mózes 15:22–16:21.; 17:1–7.)
- Izrael gyermekei utasítást kapnak, hogy pénteken dupla adag mannákat gyűjtsenek, mivel szombaton, az Örökkévaló által elrendelt pihenőnapon semennyi sem fog hullani az égből. Vannak engedetlenek, akik a hetedik napon is kimennek mannáért, de semmit sem találnak. Áron egy üvegedényben elzár egy kis adag mannákat, bizonyosságul a jövő nemzedékei számára. (2Mózes 16:22–37.)
- Refidimben a népet megtámadják az amalekiták, akikre Mózes imái és Józua seregei vereséget mérnek. (2Mózes 17:8–16.)

וַיְהִי בְּשֵׁלַח פְּרַעֲה אֶת הָעָם וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דְּרַךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא, כִּי אָמַר אֱלֹהִים
פֶּן יִנָּחֵם הָעָם בְּרֹאֲתָם מִלַּחְמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִמָּה. (שמות יג, יז)

És történt, midőn szabadon bocsátotta a fáraó a népet, hogy az Isten nem vezérelte őket a filiszteusok országa felé vezető úton, noha az közel volt, mert úgy mondta Isten: nehogy megbánja a nép, ha ütközetet lát és visszatérnének Egyiptomba. (2Mózes 13:17.)

וַיְהִי בְּשֵׁלַח פְּרַעֲה וְגוֹמֵר וְלֹא נָחַם – És történt, midőn szabadon bocsátotta a fáraó stb. az Isten nem vezérelte őket... – וְלֹא נָחַם – [völo náchám azt jelenti:] „Nem vezette őket,” – כְּמוֹ לֶךְ נַחֵה אֶת הָעָם – mint a „menj, vezesd (nöché) a

jelent, – שָׁנְדָלִים בּוֹ קָנִים – amelyben sás nő, – כְּמוֹ וְהָשֵׁם בְּסוּף – mint az „és kitette a sás közé (bászuf)”⁷ – קָנָה וְסוּף קָמְלוֹ – [vagy az] „Elfonnyad a nád és a sás (vászuf).”⁸

וְהָשֵׁם – ...és fölfegyverkezve... – אֵין חֲמוּשִׁים אֲלָא מְזִינִים – A *chámusim* szó azt jelenti: *fölfegyverkezett*. – לְפִי שֶׁהִסְבֵּן בַּמִּדְבָּר – Mivel [az Örökkévaló] kerülő úton vitte őket a sivatagban, – גָּרַם לָהֶם – elérte náluk, – שָׁעָלוּ חֲמָשִׁים – hogy fölfegyverkezetten vonuljanak ki. – שָׂאֵלוּ הֲיָה דְרָךְ יָשׁוּב – Ha ugyanis lakott területeken át vezette volna őket, – לֹא הָיוּ מְחַמְשִׁים לָהֶם – akkor nem kellett volna fölfegyverezni magukat – כָּל מָה שֶׁצָּרִיכִין – mindennel, amire szükségük volt, – אֲלָא – hanem csak annyira, mint annak, aki egyik helytől a másikig utazik, – וּבְדַעְתּוֹ לְקַנּוֹת שָׁם – azzal a szándékkal, hogy majd ott szerzi be [azt], – מָה שֶׁיִּצְטָרֵךְ – amire szüksége van. – אֲבָל כְּשֶׁהוּא פּוֹרֵשׁ לַמִּדְבָּר – Ám aki a pusztaságba indul, – צָרִיךְ לְזָמֵן לוֹ כָּל הַצָּרֵךְ – akkor minden szükségessel fel kell szerelnie magát.

– כִּי אִם לְשִׁבְרֵ אֶת – Ez a vers csupán abból a célból íródott, – הָאֵין הָאֵין – hogy érthetővé tegye a fül számára⁹ – שְׁלֹא תִּתְמָה – hogy ne mondjad: – בְּמַלְחָמַת עִמָּלֶךְ – az Ámálék elleni háborúban,¹⁰ – וּבְמַלְחָמוֹת סִיחוּן וְעוּג וּמִדְיָן – valamint a Szichon,¹¹ Og¹² és Midján¹³ elleni háborúkban – מֵהֵיכָן הָיוּ לָהֶם כְּלֵי זִין – honnét voltak fegyvereik, – שֶׁהֵכִימוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי חֶרֶב – amelyek lehetővé tették Izrael számára, hogy karddal győzze le őket?

– וְאַתֶּם תַּעֲבֹרוּ חֲמָשִׁים – Hasonlóképpen ez áll [a Szentírásban]: – וְכֵן הוּא אוֹמֵר – „ti pedig vonuljatok fegyveresen.”¹⁴ – וְכֵן תִּרְגְּמוּ אוֹנְקֵלוֹס – Onkelosz hasonlóképp [a *chámusim* kifejezést] úgy fordítja: – מְזִרְזִין – *mözárzin* (fölfegyverkezett), – כְּמוֹ וְיָרַק – „amiképpen a „fölfegyverezte begyakorolt embereit”¹⁵ [szövegrészben is a] *vözáriz* [kifejezést alkalmazza]. – דְּבַר אַחֵר חֲמָשִׁים – A *chámusim* [kifejezés] egy eltérő magyarázata: – אֶחָד מִחֲמָשָׁה יִצְאוּ – Minden öt [emberből csupán] egy vonult ki [Egyiptomból], – וְאַרְבָּעָה חֲלָקִים מָתוּ – négyötödük pedig meghalt – בְּשׁוּלַח יְמֵי אֶפְלָה – a háromnapos sötétség idején.¹⁶

⁷ Fentebb 2:3.

⁸ *Jesájá* 19:6.

⁹ Vagyis, hogy felkészítse az olvasót egy esetleges későbbi szövegértési nehézségre.

¹⁰ Lentebb 17:8-13.

¹¹ *5Mózes* 2:32-36.

¹² *4Mózes* 21:33-35.

¹³ *Uo.* 31:1-10.

¹⁴ *Josué* 1:14.

¹⁵ *1Mózes* 14:14.

¹⁶ Izrael fiai közül sokan voltak olyanok, akik nem kívánták elhagyni Egyiptomot, így hát, hogy az egyiptomiak ne lássák pusztulásukat, ezért ők a sötétség csapása idején haltak meg. (*Móhiltá*)

וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצָמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ, כִּי הִשְׁבַּע הַשָּׁבִיעַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פֶּקֶד פֶּקֶד אֶל־הַיָּם אֶתְכֶם וְהֶעֱלִיתֶם אֶת עֲצָמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם. (שמות יג, יט)

És Mózes magával vitte József csontjait, mivel József eskettetve megeskette Izráel fiait, mondván: Meg fog emlékezni rólatok Isten és akkor vigyétek el magatokkal csontjaimat innen. (2Mózes 13:19.)

הַשָּׁבִיעַם – ...**József eskettetve megeskette [Izráel fiait]...**¹⁷ – הַשָּׁבִיעַ הַשָּׁבִיעַ – [József] megeskette őket, – וְשִׁשְׁבִיעֵו לְבְנֵיהֶם – hogy ők megesketik majd fiaikat. – וְשִׁשְׁאֹהוּ לְאַרְזָן כְּנַעַן מִיָּד – Miért nem arra eskette meg fiait, – וְלָמָּה לֹא הִשְׁבִּיעַ אֶת בְּנָיו – hogy [halálát követően] rögvést elvigyék [holttestét] Kánaán országába, – כְּמוֹ – József azt mondta: – אָמַר יוֹסֵף – „Én alkirály voltam Egyiptomban, – וְהָיָה סִפְּק בְּיָדִי לְעֵשׂוֹת – és kellő hatalmam volt ahhoz, hogy [így] cselekedjek, – אָבָל בְּנֵי לֹא יִנְיָחוּם מִצָּרִים לְעֵשׂוֹת – az egyiptomiak azonban nem engednék meg fiaimnak, hogy [így] cselekedjenek.” – וְהָיָה כִּי יִשְׁאָלוּ וְיִצְאוּ מִשָּׁם – Ezért arra eskette meg őket, – לְכַתְּבָאֵלוּ וְיִצְאוּ מִשָּׁם – hogy amikor majd kiszabadítatnak és kimennek onnét, – וְשִׁשְׁאֹהוּ – vigyék őt [földi maradványait] [magukkal] .

...és akkor vigyétek el magatokkal csontjaimat innen. – וְהֶעֱלִיתֶם אֶת עֲצָמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם – Bátyjait eskette meg erre.¹⁹ – לְמַדְנוּ – Következésképpen ebből azt tudjuk meg, – וְשִׁשְׁאֹהוּ כָּל הַשָּׁבִיעַם – hogy az összes fivér csontjait is – וְהֶעֱלוּ עִמָּהֶם – magukkal vitték, – וְשִׁשְׁאֹהוּ אִתְּכֶם – mint írva van: *magatokkal.*²⁰

וַיִּסְעוּ מִסֹּפֶת, וַיִּחַנוּ בְּאֶתְמֵם בְּקִצְהָ הַמִּדְבָּר. (שמות יג, כ)

És elvonultak Szukotból és táboroztak Étámban, a sivatag szélén. (2Mózes 13:20.)

És elvonultak Szukotból... – בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי – A második napon. – וַיִּסְעוּ מִסֹּפֶת – Az első napon ugyanis – בָּאוּ מִרַעְמֵסֶס לְסֹפֶת – megérkeztek Rámszészsből Szukotba.²¹

¹⁷ Miért ez az ismétlődő („eskettetve megeskette”) kifejezés?

¹⁸ 1Mózes 47:29-31.

¹⁹ De hiszen tudta, hogy fivérei nem lesznek képesek ezt megtenni. Akkor viszont nyilván úgy értette, hogy csontjait fivérei *gyermek*eik vigyék majd magukkal, és akkor harmadik személyben kellett volna fogalmaznia, azaz: „És akkor vigyék el *magukkal* csontjaimat innen!”

²⁰ Vagyis a *ti* csontjaitokkal együtt. Ezért beszél József második személyben.

²¹ Fentebb 12:37.

וַיְהִינָה הַלֶּךְ לְפָנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם, לְלַכֵּת יוֹמָם וְלַיְלָה. (שמות יג, כא)

És az Örökkévaló járt előttük nappal felhőoszlopban, hogy vezérelje őket az úton és éjjel tűzoszlopban, hogy világítson nekik, hogy mehessenek nappal és éjjel. (2Mózes 13:21.)

לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ – ...hogyan vezérelje őket az úton... – נְקוּד פְּתַח – [A *lánchotám* szó *ל* betűje] *pátách*-hal van vokalizálva, – שֶׁהוּא כְּמוֹ לְהַנְחִיחָם – ami [így] ugyanaz, mintha [az állna a szövegben, hogy] *löhánchotám*,²² – כְּמוֹ לְרִאוּתָם בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ – *lohánchotám*,²² – כְּמוֹ לְרִאוּתָם בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ – hasonlóan ahhoz, hogy „hogyan mutassa nektek (*lárotchem*) az utat, amelyen menjetek”,²³ – כְּמוֹ לְהִרְאוּתָם – [ahol is a *lárotchem*] ugyanaz, mint a *lohánchotám* („hogyan mutassa nektek”). – [A szó] itt is [azt jelenti:] *hogyan vezesse őket* egy megbízott révén.²⁴ – *És ki ez a megbízott?* – *עַמּוּד הָעָנָן* – A felhőoszlop. – [Noha] az Örökkévaló saját maga, az Ő dicsőségében, – *מְוִלִיכּוֹ לְפָנֵיהֶם* – vezette [a felhőt] előttük,²⁵ – *וּמְכַל מְקוּם אֶת עַמּוּד הָעָנָן* – mégis biztosított egy felhőoszlopot, – *שֶׁהָיָה עַל יְדֵי עַמּוּד הָעָנָן הֵם הוֹלְכִים* – hogy annak révén vezesse őket, – mert [az izraeliták] a felhőoszlop révén vonultak. – *עַמּוּד הָעָנָן אֵינוֹ לְאוֹרָה* – A felhőoszlop nem arra szolgált, hogy világítson, – *אֲלָא לְהוֹרוֹתָם הַדֶּרֶךְ* – hanem arra, hogy mutassa nekik az utat.

לֹא יָמִישׁ עַמּוּד הָעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לַיְלָה, לְפָנֵי הָעָם. (שמות יג, כב)

Nem mozdította el a felhőoszlopot nappal és a tűzoszlopot éjjel a nép elől. (2Mózes 13:22.)

לֹא יָמִישׁ – Nem mozdította el... – הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – [Azaz] az Örökkévaló [nem mozdította el] – *אֶת עַמּוּד הָעָנָן יוֹמָם – a felhőoszlopot* nappal, – *וְעַמּוּד הָאֵשׁ – és a tűzoszlopot* éjjel. – *מִגִּיד* – Ez azt mondja [nekünk], – *שֶׁעַמּוּד הָעָנָן – hogy a felhőoszlop – és a tűzoszlop – átadta helyét a tűzoszlopnak – és a tűzoszlop – átadta helyét a felhőoszlopnak, – שֶׁעַד שֶׁלֹּא יִשְׁקַע זֶה – a felhőoszlop – a tűzoszlop – a másik már megérkezett.*

²² *Nechemjá* 9:19. Amikor a ה kiesik, a ל kapja meg a ה magánhangzóját.

²³ *5Mózes* 1:33.

²⁴ A *löhánchotám* szó *hif'il* (műveltető) alakban szerepel.

²⁵ Így amikor az áll a szövegben, hogy „És az Örökkévaló (Maga) járt előttük,” ez azt jelenti, hogy az Örökkévaló személyesen vezette a felhőt, amely viszont őket, vagyis az izraelitákat vezette.

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. (שמות יד, א)

És szólott az Örökkévaló Mózeshez következőképpen: (2Mózes 14:1)

דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ וַיִּחַנּוּ לִפְנֵי פִי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם, לִפְנֵי פְעַל צַפֹּן נִכְחוּ
תַחֲנוּ עַל הַיָּם. (שמות יד, ב)

Szólj Izráel fiaihoz, forduljanak vissza és táborozzanak Pi-háchirot előtt, Migdól és a tenger között; Báál Cefón előtt üsetek tábornak, vele szemben a tenger mellett. (2Mózes 14:2.)

וַיֵּשְׁבוּ – ...**forduljanak vissza**... – לְאַחֲרֵיהֶם לְצַד מִצְרַיִם הָיוּ מִקְרָבֵינָא – Egyiptom [határaihoz] közel haladtak – כָּל יוֹם הַשְּׁלִישִׁי – az egész harmadik napon, – כְּדִי – s az így azt mondhatta: „Elveszték [a héberek] a pusztaságban,” – כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר – mint írva van:²⁶ – „És a fáraó így fog szólani Izráel fiairól...”.

– הוא פיתום – **...és táborozzanak Pi-háchirot előtt...** – וַיִּחַנּוּ לִפְנֵי פִי הַחִירֹת – [Pi-háchirot tulajdonképpen] *Pitom*,²⁷ – וַעֲבָדוּ נִקְרָא פִי הַחִירֹת – de ekkor *Pi-háchirot*-nak (nyitott száj) nevezték, – עַל שֵׁם שֶׁנַּעֲשׂוּ שָׁם בְּנֵי חוֹרִין – mert [az izraeliták] itt váltak szabad emberekké (*bné chorin*). – וְהָיָא שְׁבִינִיָּהֶם – [Pi-háchirot] két magas és függőleges sziklatömb volt, – וְהָיָא שְׁבִינִיָּהֶם – és a [két sziklatömb] között [húzódó] völgyet – פִּי הַפְּלָעִים – neveztek a sziklák szájának (*pi*).

– הוא נשאר מכל אלהי מצרים – Ez az egy megmaradt Egyiptom istenségei közül, – כְּדִי לְהַטְעוֹתָן – hogy félrevezessék őket, – וַיֵּשְׁבוּ – s [az egyiptomiak] azt mondhatták, – כִּי קָשָׁה יִרְאֹתָן – hogy az ő istenüket [túl] nehéz [legyőzni].²⁹ – וַעֲלִיּוֹ פֶּרֶשׁ אִיּוֹב – Erre vonatkozóan mondta Jób, hogy – מִשְׁגִּיא לְגוֹיִם – „Népeket készítenek hibázni, [vagyis megadja nekik a lehetőséget, hogy vétkezzenek,] – וַיֵּאבְדוּ – hogy aztán elpusztíthassa őket.”³⁰

וַאֲמַר פְּרַעֲהַ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִבְכִּים הֵם בְּאַרְצָן, סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר. (שמות יד, ג)

²⁶ Következő vers.

²⁷ E név a *pi* (száj) és a *tom* (szátum – zárt) szavak összevonásából jött létre; azért kapta a hely ezt a nevet, mert soha egyetlen rabszolga sem volt képes onnét megszökni.

²⁸ Hát nem pusztították el az összes egyiptomi istenbálványt (2Mózes 12:12.; 4Mózes 33:4.)?

²⁹ Ily módon adva a lehetőséget az egyiptomiaknak, hogy továbbra is a rossz utat válasszák, és üldözzék csak őket tovább, hogy végül aztán elpusztuljanak.

³⁰ Jób 12:23.

És a fáraó így fog szólni Izráel fiairól: Eltévedtek ők ebben az országban, bezárult rájuk a sivatag. (2Mózes 14:3.)

וְאָמַר פְּרַעֲהַ – És a fáraó így fog szólni... – **כְּשִׁישָׁמַע** – Amikor a fülébe jut, – **שָׁהִים שָׁבִים לְאַחֲרֵיהֶם** – hogy [az izraeliták] megfordultak, hogy elinduljanak visszafelé.

לְבִנֵי יִשְׂרָאֵל – ...Izráel fiairól... – **עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** – [livné Jiszráél] azt jelenti:] Izráel fiairól.³¹ – **וְכֵן ה' יִלְחֶם לָכֶם עֲלֵיכֶם** – Hasonlóan: „Az Örökkévaló harcol *láchem*”³² – érettetek, – **אֲמַרִי לִי אָחִי הוּא** – [vagy:] „mondjad felőlem (li): Ő az én fivérem,”³³ – **אֲמַרִי עָלַי** – [azaz:] „Mondjad rólam.”

נִבְכִּים הֵם – ...Eltévedtek ők... – **כְּלוֹאִים וּמִשְׁקָעִים** – [Azaz] be vannak zárva és elmerültek; – **וּבִלְעֹז שִׁירִי"ץ** – ófranciául *serez* (bezárva). – **כְּמוֹ נִבְכִי יָם** – [A *növuchim* szónak] ugyanaz [a gyökere,] mint a *nivché jám* („a tenger forrásáig”)³⁴ – **בְּעַמֻּק** – [vagy] a *böémek hábáchá* („a Siralom völgyén”)³⁵ – **מִבְּכֵי נְהָרוֹת** – [vagy] a *mibchi nöhárot* („a folyók mélyéről”)³⁶ [szövegrészekben]. – **נִבְכִּים הֵם** – [Így hát a] *növuchim héme* azt jelenti: – **כְּלוֹאִים הֵם בְּמִדְבָּר** – „Be vannak zárva a pusztaságban, – **וְלֹא יָדְעוּן לְצֵאת מִמֶּנּוּ** – nem tudják, hogyan keveredjenek ki belőle, – **וְלֹא יָדְעוּן לָלֶכֶת** – sem azt, hogy merre menjenek.”

וְחִזְקֹתַי אֶת לֵב פְּרַעֲהַ וְנִדְבַּח אַחֲרֵיהֶם וְאֶכְבְּדָהּ בְּפְרַעֲהַ וּבְכָל חִילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי יְהוָה,
וַיַּעֲשׂוּ כֵן. (שמות יד, ד)

És én megkeményítem a fáraó szívét és úzóbe veszi őket és dicsőséget szerzek a fáraón és egész seregén [keresztül] és megtudják az egyiptomiak, hogy én vagyok az Örökkévaló; – és így is cselekedtek. (2Mózes 14:4.)

וְאֶכְבְּדָהּ בְּפְרַעֲהַ – ...és dicsőséget szerzek a fáraón... – **כְּשִׁהֲקֹדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא** – Amikor az Örökkévaló bosszút áll a gonoszokon, – **שָׁמוּ מִתְגַּדֵּל** – **מִתְנַקֵּם בְּרָשָׁעִים** – a Neve felmagasztaltatik és megdicsőül. – És még az is áll [a Szentírásban]:³⁷ – **וְנִשְׁפָּטֵתִי אֹתוֹ וְגֹמְרִי** – „Megbüntetem, stb.” – **וְאַחַר כֵּן** – majd: – **וְנִדְבַחֵתִי וְגֹמְרִי** – „Így mutatom meg, hogy nagy és szent vagyok, – **וְהִתְגַּדַּלְתִּי וְהִתְקַדַּשְׁתִּי**

³¹ A ל prefixum rendszerint azt jelenti: -hoz/-hez/-höz, -nak/-nek. Itt azt jelenti: -ról/-ről, *umire/vkire vonatkozólag*.

³² 14. vers.

³³ 1Mózes 20:13.

³⁴ Jób 38:16.

³⁵ Zsoltárok 84:7.

³⁶ Jób 28:11.

³⁷ Jechezkél 38:22-23.

– és megismertetem magamat, stb.” – וְאָמַר – Meg még az is áll [a Szentírásban]:³⁸
 – שָׁמָּה שָׁבַר רֶשֶׁפִי קֶשֶׁת – „Ott törte össze a tüzes nyilakat,” – וְאַחַר כֵּן – majd: – נִדְעָה
 בִּיהוּדָה אֱלֹהִים – „Ismerek Istent Júdában.” – וְאָמַר – Meg még az is áll [a
 Szentírásban]: – נִדְעָה ה' – „Megismertette magát az Örökkévaló, – מִשְׁפֹּט עָשָׂה –
 igazságot szolgáltatott.”³⁹

הוּא הַתְּחִיל – ...a fáraón és egész seregén [keresztül]... – בְּעַבְרָה – [Először a fáraón keresztül] mert ő kezdte a vétkezést. – וּמִמֶּנּוּ הִתְחִילָה –
 Ezért a büntetés is vele kezdődött.

וַיַּעֲשׂוּ כֵן – ...és így is cselekedtek... – לְהַגִּיד שְׂבָחָן – [Ezt azért említi a Tóra,]
 hogy dicséretüket zengje, – שִׁשְׁמְעוּ לְקוֹל מֹשֶׁה – amiért hallgattak Mózesre – וְלֹא אָמְרוּ –
 és nem mondták: – הֵי אַיֵּן נִתְקָרֵב אֵל רֹדְפֵינוּ – „Hogyan közelíthetnénk üldözőinkhez?
 – אָנּוּ צָרִיכִים לְבְרוּחַ – Inkább meneküljünk el [előlük].” – אֶלָּא אָמְרוּ – Ehelyett azt
 mondták: – אֵין לָנוּ אֱלֹא – „Kizárólagos [feladatunk] az, [hogy engedelmeskedjünk] –
 דְּבָרֵי בֶן עַמְרָם – Amrám fia⁴⁰ szavainak.”

וַיִּגְדּוּ לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם, וַיִּהְיֶה לְבָב פְּרַעֲהוֹ וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהֵי מִצְרַיִם וַיִּאָּמְרוּ מַה זֹאת עָשִׂינוּ כִּי
 שָׁלַחנּוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעַבְדֵּנוּ. (שמות יד, ה)

**És elmondták Egyiptom királyának, hogy elmenekült a nép, és
 megváltozott a fáraónak és szolgálóinak szíve a nép iránt, és szóltak: mit
 tettünk, hogy elbocsátottuk Izraelt a szolgálatunkból?! (2Mózes 14:5.)**

אִיקְטוֹרִין שָׁלַח – És elmondták Egyiptom királyának... – וַיִּגְדּוּ לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם –
 וְכִינּוֹן שֶׁהִגִּיעוּ לְשִׁלְשֵׁת יָמִים – és mivel
 Felügyelőket küldött velük [a fáraó], – וְכִינּוֹן שֶׁהִגִּיעוּ לְשִׁלְשֵׁת יָמִים – és mivel
 elérkezett a harmadik nap, – שִׁשְׁמְעוּ לְקוֹל מֹשֶׁה – amelyről megegyeztek, hogy
 elmennek és visszatérnek,⁴¹ – וַיִּרְאוּ שֶׁאֵינָן חוֹזְרִים לְמִצְרַיִם – és látták, hogy [a zsidók]
 nem térnek vissza Egyiptomba, – בָּאוּ וְהִגִּידוּ לְפְרַעֲהוֹ בַּיּוֹם הַרְבִּיעִי – akkor jöttek, és
 elmondták a fáraónak a negyedik napon. – אֶתְחַרְתֶּם – Az ötödik
 és hatodik napon üldözőbe vették őket [az egyiptomiak], – וְלַיִל שְׁבִיעִי יָרְדוּ לָיִם – a
 hetedik nap éjjelén lementek a tengerhez, – בְּשַׁחְרִית אָמְרוּ שִׁירָה – reggel pedig a
 [Tenger] Dalát mondták [a zsidók].⁴² – וְהוּא יוֹם שְׁבִיעִי שֶׁל פֶּסַח – Ez Peszách hetedik
 napján történt, – לְכֵן אֲנִי קוֹרֵין הַשִּׁירָה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי – ezért olvassuk [a Tórából] mi is
 [az ünnep] hetedik napján a Tenger Dalát.

³⁸ Zsoltárok 76:2-4.

³⁹ Uo. 9:17.

⁴⁰ Azaz Mózes.

⁴¹ Lásd 2Mózes 8:23.

⁴² Uo. 15. fejezet

וַיִּהְיֶה...és megváltozott... – נִהְפֶּךָ מִמָּה שֶׁהָיָה – megváltozott ahhoz képest, amilyen korábban volt, – שֶׁהָרִי אָמַר לָהֶם – mert [először] azt mondta nekik:⁴³ – קוּמוּ – וַנִּהְפֶּךָ לֵב עַבְדֵי י – „Kerekedjete föl, távozzatok népem köréből.” – שֶׁהָיָה לְשַׁעֲבֵר הָיָה אוֹמְרִים לוֹ – mert korábban azt mondták nekik:⁴⁴ – „Meddig lesz ez az ember kelepce ellenünk?” – וַעֲבָשׁוּ נִהְפְּכוּ – és most meggondolták magukat, – לְרֹדוֹף אַחֲרֵיהֶם – hogy üldözőbe vegyék őket – בְּשִׁבִיל מְמוֹנָם שֶׁהָשְׂאִילוּם – a vagyontárgyaik miatt, amelyeket nekik adtak.

וַיִּמְעַבְדוּ...a mi szolgálatunkból... – מְעַבְדוּ אוֹתָנוּ – [méávdénu azt jelenti:] szolgálatunkból.

וַיֹּאסֵר אֶת רֶכְבוֹ, וְאֶת עַמּוֹ לְקַח עִמּוֹ. (שמות יד, ו)

És befogatta szekerét, és népét magával vitte. (2Mózes 14:6.)

וַיֹּאסֵר אֶת רֶכְבוֹ – És befogatta szekerét... – הוּא בְּעַצְמוֹ – ő saját maga.

וְאֶת עַמּוֹ לְקַח עִמּוֹ – ...és népét magával vitte. – מְשַׁכֵּם בְּדַבְרֵיהֶם – Szavakkal vette rá őket [a fáraó]: – לְקִינוּ וְנִטְלוּ מִמּוֹנֵינוּ – megverték minket, elvették pénzünket – וְשִׁלַּחְנוּם – és még el is küldtük őket! – בּוֹאוּ עִמִּי – Jöjjetek velem! – וְאֵינִי לֹא אֶתְנֶהֱג – Én nem fogok úgy viselkedni veletek, mint a többi király. – דַּרְךְ מְלָכִים – A többi királynak az a szokása, – שֶׁאֵין מְלָכִים לְקַח עִמּוֹ – de én elöttetek fogok menni – שֶׁנֶּאֱמַר – ahogy írva van: – וּפְרַעֲהַ הַקְּרִיב – „A fáraó közeledett”⁴⁵ – הַקְּרִיב דַּרְךְ מְלָכִים – saját maga közeledett és megelőzte hadseregét. – וְאֵינִי לֹא אֶתְנֶהֱג – A többi királynak az a szokása, – לְטוֹל בְּזָה בְּרֹאשׁ כְּמוֹ שֶׁיִּבְחָר – hogy annyit vesz el a zsákmányból, amennyi neki tetszik, – אֲנִי אֲשׁוּהָ עִמָּכֶם בְּחֻלְקָא – de én veletek egyenlő arányban veszek majd – שֶׁנֶּאֱמַר – ahogy írva van [hogy azt mondta]:⁴⁶ – אֲחַלֵּק שָׂלָל – „...zsákmányt osztok”.

וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בַּחֹר וְכָל רֶכֶב מִצְרַיִם, וְשִׁלְשָׁם עַל כָּלֹ. (שמות יד, ז)

És maga mellé vett hatszáz hadiszekeret, válogatottakat, és Egyiptom egész szekérhadát, és vitézek voltak mindegyiken. (2Mózes 14:7.)

⁴³ Fentebb 12:31.

⁴⁴ Uo. 10:7.

⁴⁵ Uo. 14:10.

⁴⁶ Uo. 15:9.

בַּחור – ...**válogatottak**... – נִבְחָרִים – [báchur azt jelenti:] válogatott. – בחור – לשון יחיד – a báchur szó egyes számban szerepel. – עֵזְרָא – אֵלֶּיךָ וְרַבֵּי שְׂבָמִינָן זֶה – Ezeknek a hadiszekereknek mindegyikét – הֵיךָ בַּחור – [külön gondal] válogatták ki.

וּמֵהֵיכָן הָיוּ הַבְּהֵמוֹת – ...**és Egyiptom egész szekerhadát**... – וְהֵיכָן הָיוּ הַבְּהֵמוֹת – Honnan voltak hozzá az állatok? – אִם תֹּאמַר מִשָּׁל מִצְרַיִם – Ha azt mondd, az egyiptomiaké volt, – הֲרֵי נֹאמַר – [nem lehet] hiszen az van írva:⁴⁷ – וַיִּמָּטְרָה כָּל מִקְנֵה – וְאִם תֹּאמַר מִשָּׁל יִשְׂרָאֵל – és ha a zsidóké lett volna, – וְהֵלֵא נֹאמַר – [az sem lehet] hiszen az van írva:⁴⁸ – וְגַם מִקְנֵנוּ יִלָּךְ – „És a mi jószágunk is velünk fog jönni”. – מִן הַיָּרֵא – Kie volt hát? – אֶת דְּבַר ה' – Azé „aki félt az Örökkévaló szavát, [és beterelte jószágát a házakba]”.⁴⁹ – כָּשָׁר שְׂבָמִינָן הָרוּג – Ezért mondta Simon rabbi: – אֶת הַיָּרֵא – „Az egyiptomiak közül a jókat is meg kell ölni, – טוֹב שְׂבָמִינָן רָצוּץ אֶת מוֹחוֹ – a kígyók közül a jóknak is szét kell zúzni a fejét”.

שָׂרֵי צְבָאוֹת – ...**és vitézek voltak mindegyiken**. – שָׂרֵי צְבָאוֹת – [uösálisim azt jelenti:] tisztelt; – בְּתַרְגוּמוֹ – ahogyan Onkelosz is fordítja.

וַיִּחְזַק יְהוָה אֶת לִב פְּרַעֲהַ מְלֶכֶךְ מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִצְאִים בְּיַד רָמָה.
(שמות יד, ח)

És az Örökkévaló megkeményítette a fáraó, Egyiptom királyának szívét és üldözőbe vette Izráel fiait, mert Izráel fiai kivonultak magasra emelt kézzel. (2Mózes 14:8.)

וַיִּחְזַק ה' אֶת לִב פְּרַעֲהַ – És az Örökkévaló megkeményítette a fáraó, [Egyiptom királyának] szívét...⁵⁰ – שֶׁהָיָה תוֹלָה אִם לְרַדּוֹף אִם לֹא – [Ezt azért említi ezen a helyen a Tóra,] mert [a fáraó] nem volt biztos benne, hogy üldözőbe vegye-e őket vagy sem,⁵¹ – וַיִּחְזַק אֶת לִבּוֹ – [az Örökkévaló tehát] megkeményítette a szívét, – לְרַדּוֹף – hogy vegye üldözőbe őket.

בְּיַד רָמָה – ...**magasra emelt kézzel**. – בְּגִבּוֹרָה גְבוּהָהּ וּמִפְרִסְמָתָהּ – Azaz büszke és nyíltan fitogtatott erővel.⁵²

⁴⁷ Uo. 9:6.

⁴⁸ Uo. 10:26.

⁴⁹ Uo. 9:20.

⁵⁰ Azt, hogy az Örökkévaló megkeményítette a fáraó szívét nem az megelőzően kellett volna megemlíteni, hogy a fáraó előkészítette egész szekerhadát (előző vers)?

⁵¹ Azaz kétségei voltak még azt követően is, hogy felszerelte harci szekerét.

⁵² Nem lopva távoztak, hanem nyíltan és bátran.

וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיִּשְׁיגּוּ אוֹתָם חַזְנִים עַל הַיָּם כָּל סוּס רֶכֶב פְּרָעָה וּפָרָשָׁיו וַחֲיִילוֹ, עַל פִּי הַחֲזִירֹת לִפְנֵי בַעַל צַפְזַן. (שמות יד, ט)

És üldözték őket az egyiptomiak a fáraónak minden lova, szekérhada, lovasai és serege és utól is érték őket, amint táboroztak a tengernél, Pi-Háhirotnál, Báal Cefón előtt. (2Mózes 14:9.)

וּפְרָעָה הַקָּרִיב, וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וַהֲגִהּ מִצְרַיִם נֹסַע אַחֲרֵיהֶם וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל יְהוָה. (שמות יד, י)

És midón a fáraó közeledett, Izráel fiai fölemelték szemüket és íme az egyiptomiak nyomulnak utánuk és féltek nagyon és fölkiáltottak Izráel fiai az Örökkévalóhoz. (2Mózes 14:10.)

– הָיָה לוֹ לְכַתּוּב וּפְרָעָה קָרִב – **És midón a fáraó közeledett....** – Az kellene álljon a szövegben: *uFár’o káráv*.⁵³ – מהו הקריב – Akkor hát miért szerepel *hikriv*⁵⁴ [a szövegben]? – Késztette magát, hogy közeledjen, – כְּמוֹ – és erőfeszítéseket tett, hogy [katonái] előtt haladjon, – וְנִתְאַמֵּץ לָקֵהם לִפְנֵיהֶם – [annak megfelelően,] ahogyan azt korábban megbeszélte velük.

– בָּלָב אָחָד בְּאִישׁ אָחָד – **...nyomulnak utánuk...**⁵⁵ – Egyetértésben, egy emberként.⁵⁶ – הֵבֵר אָחֵר – Egy másik magyarázat: – וַהֲגִהּ מִצְרַיִם – [azaz] És íme az egyiptomi nyomul utánuk: – נֹסַע אַחֲרֵיהֶם – amint érkezik a mennyekből, – לְעֹזֹר לְמִצְרַיִם – hogy segítse az egyiptomiakat.

– וַיִּצְעֲקוּ – **...és fölkiáltottak...** – תְּפֹשׂוּ אֲמִנוֹת אֲבוֹתֵם – Ősatyáik példáját követték.⁵⁷ – בְּאַבְרָהָם הוּא אוֹמֵר – Ábrahámmal kapcsolatban ez áll [a Szentírásban]:⁵⁸ – בְּיִצְחָק – „arra helyre, ahol [az Örökkévaló előtt] állt.”⁵⁹ – Izsákkal kapcsolatban:⁶⁰ – לְשׁוֹחַ בְּשָׂדֵה – „imádkozni a mezőre.” – בְּיַעֲקֹב – Jákobbal kapcsolatban:⁶¹ – וַיִּפְגַּע בְּמָקוֹם – „Eljutott egy helyre.”⁶²

⁵³ Azaz kál (egyszerű cselekvő) alakban.

⁵⁴ *Hif’il* (műveltető) alak.

⁵⁵ A *nosz’éa* egyes számban szerepel; miért nem többes számban: *nosz’im*?

⁵⁶ Ezért az egyes számú alak.

⁵⁷ Vagyis imádkoztak.

⁵⁸ 1Mózes 19:27.

⁵⁹ Utalás arra a helyre, ahol Ábrahám megállt az Örökkévaló előtt és azért imádkozott hozzá, hogy ne pusztítsa el Szodomát.

⁶⁰ Uo. 24:63.

⁶¹ Uo. 28:11.

מי יתן מותי דאבְּשָׁלוֹם – Hasonlóan: „Bárcsak én haltam volna meg (*muti*)”,⁶⁸ Avsalomról szólva, – שְׁאָמוֹת – [ahol a *muti* azt jelenti:] meghalnék, – כְּמוֹ לְיוֹם קוּמִי – [vagy az] „amíg békében vissza nem térek (*suvi*)”⁷⁰ [szövegrészekben], – שְׁאָקוּם שְׁאָשׁוּב – [ahol a *kumi* és a *suvi* azt jelenti, hogy] előlépek [illetve] visszatérek.

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם אַל תִּירְאוּ הַתִּיַצְבוּ וַיֵּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם, כִּי אֲשֶׁר רָאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסִּיפוּ לְרֹאֲתָם עוֹד עַד עוֹלָם. (שמות יד, יג)

És szólott Mózes a néphez: Ne féljete, álljatok nyugodtan és nézzétek az Örökkévaló segítségét, amit ma értetek cselekszik, mert amint ma láttátok az egyiptomiakat, nem fogjátok többé őket látni ezentúl soha! (2Mózes 14:13.)

כי אשר ראיתם את מצרים וגומר – **...mert amint ma láttátok az egyiptomiakat stb.** – מה שראיתם אותם – Az, hogy láttátok őket, – אינו אלא היום – az csak ma [volt].⁷¹ – היום הוא שראיתם אותם – Ez az a nap, amikor láttátok őket, – ולא תוסיפו עוד – de soha többé nem fogjátok látni [őket].

יְהוָה יִלְחֶם לָכֶם, וְאַתֶּם תַּחֲרִישׁוּן. (שמות יד, יד)

Az Örökkévaló harcol nektek, ti pedig hallgassatok! (2Mózes 14:14.)

יִלְחֶם לָכֶם – **Az Örökkévaló harcol nektek...** – בְּשִׁבְלֵכֶם – [láchem azt jelenti:] értetek. – וְכֵן כִּי ה' נִלְחֶם לָהֶם – Hasonlóan: „mert az Örökkévaló harcol értük (*láhem*).”⁷² – וְכֵן אִם לֹא תִרְיֹבֶן – Hasonlóan: „vagy Isten mellett (*láÉl*) perbe szállni?”⁷³ – וְכֵן נֹאשֶׁר הִבֵּר לִי – Hasonlóan: „aki szólt hozzám (*li*).”⁷⁴ – וְכֵן הֵאֲתֶם תִּרְיֹבֶן – Hasonlóan: „Ti akartok perelni a Báálért (*láBáál*)?”⁷⁵

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה מֵה תַצְעַק אֵלַי, דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ. (שמות יד, טו)

⁶⁸ 2Sámuel 19:1. Ekképpen siránkozott Dávid, amikor hírt kapott Avsalom haláláról.

⁶⁹ Cefánjá 3:8.

⁷⁰ 2Krónikák 18:26.

⁷¹ Ez az utolsó nap, hogy láttátok őket.

⁷² Lentebb 25. vers.

⁷³ Jób 13:8.

⁷⁴ 1Mózes 24:7.

⁷⁵ Bírák 6:31.

És szólott az Örökkévaló Mózeshez: Miért kiáltasz hozzám? – Szólj Izráel fiaihoz, és induljanak! (2Mózes 14:15.)

מה תצעק אלי – ...Miért kiáltasz hozzám?...⁷⁶ – לְמַדְנִי – [Ebből] megtudjuk, – אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – hogy Mózes állt és imádkozott, – לא עַתָּה לְהַאֲרִיךְ בַּתְּפִלָּה – „Most nincs idő *hosszas* imádkozásra, – וְשִׁשְׂרָאֵל נִתְּוֵנִין בְּצָרָה – [most,] amikor Izrael veszélyben van.” – דְּבַר עָלִי הַדְּבַר תְּלוּי וְלֹא – „Miért kiáltasz?”⁷⁷ – אַחַר מֵה תְּצַעַק אֵלַי – Egy másik magyarázat: „Miért kiáltasz?”⁷⁷ – עַל כֵּן – Ez a dolog Tólem függ, nem tőled.”⁷⁸ – כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לְהֵלֵךְ – Hasonlóan ahhoz, ami egy másik helyen olvasható:⁷⁹ – עַל בְּנֵי וְעַל פּוֹעַל יָדַי – „Fiaimra és kezem munkájára vonatkozóan – תִּצְנְנֵנִי – ti akartok Engem utasítani, [amikor őket tekintve már előre eltervezett tervem van]?!”

דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָסֵעוּ – ...Szólj Izráel fiaihoz, és induljanak!⁸⁰ – אֵין לָהֶם – אין להם – אֵלָא לְסַע – Nincs más teendőjük, mint az, hogy elinduljanak, – שְׂאִין הֵימָּן עוֹמְדִים בְּפָנֵיהֶם – mert a tenger nem fogja útjukat állni. – כִּדְאֵי זְכוּת אַבּוֹתֵיהֶם וְהֵם – Elegendő őseik érdeme és az ő érdemük, – וְהֶאֱמִינוּ שֶׁהֶאֱמִינוּ בִּי – és a bizalom, amelyet belém helyeztek, – וַיִּצְאוּ – amikor kimentek [Egyiptomból], – לְקַרְוֵעַ לָהֶם הֵימָּן – ahhoz, hogy kettéválassza számukra a tengert.⁸¹

וְאָתָּה הָרַם אֶת מַטְּךָ וּנְיָטָה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבִקְעָהוּ, וַיָּבֵאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּתּוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֶּשֶׁה.
(שמות יד, טז)

Te pedig emeld fel botodat és nyujtsd ki karodat a tenger fölé és hasítsd ketté és Izráel fiai menjenek be a tengerbe száraz földön. (2Mózes 14:16.)

⁷⁶ Komoly veszélyhelyzetben nem helyénvaló-e, ha az ember Istenhez fohászkodik?

⁷⁷ A „hozzám” szó fölöslegesnek tűnik. Elég lett volna azt mondani: „Miért kiáltasz?” A magyarázat: Az **אֵלַי** (hozzám) és az **עָלַי** (rajtam) nagyon hasonlítanak egymáshoz. Ebben az értelemben pedig az idézet így is értelmezhető: „Miért kiáltasz? Rajtam... – azaz fölösleges kiáltanod, rajtam múlik ez a dolog.

⁷⁸ Azaz fölösleges közbenjárnod Izrael érdekében, mert a veszélyből való megszabadításuk terve már készen áll.

⁷⁹ Jesájá 45:11.

⁸⁰ A parancsnak, hogy induljanak, nem a következő vers után kellene elhangzania, miután Isten utasítja Mózeset, hogy válassza ketté a tengert?!

⁸¹ Vagyis azzal, hogy bátran elindulnak, mutatják meg, hogy bíznak bennem, és ezzel kiérdemlik, hogy a tenger kettéváljon előttük. Ez a magyarázata a versek sorrendjének, hogy még mielőtt szó van a kettéválásról, már az van írva, hogy induljanak.

וְאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת לֵב מִצְרַיִם וְנִבְאוּ אַחֲרֵיהֶם, וְאֶפְכְּדָה בְּפִרְעֹה וּבְכָל חֵילוֹ בְּרִכְבוֹ וּבַפָּרָשָׁיו.
(שמות יד, יז)

És én íme megkeményítem az egyiptomiak szívét és utánuk nyomulnak és dicsőséget szerzek a fáraón és egész seregén, szekérhadán és lovasain. (2Mózes 14:17.)

וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי יְהוָה, בְּהַפְכֵדִי בְּפִרְעֹה בְּרִכְבוֹ וּבַפָּרָשָׁיו. (שמות יד, יח)

És megtudják az egyiptomiak, hogy én vagyok az Örökkévaló, midőn dicsőséget szerzek a fáraón, szekérhadán és lovasain. (2Mózes 14:18.)

וַיִּסַּע מִלֶּאֱנָךְ הָאֱלֹהִים הַהֵלֶךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם, וַיִּסַּע עֲמוּד הָעֲנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֵד מֵאַחֲרֵיהֶם. (שמות יד, יט)

És elvonult Isten angyala, aki előbb Izrael tábora előtt haladt és ment mögöttük és elvonult a felhőoszlop előlük és megállott nyomukban. (2Mózes 14:19.)

Hogy – להִכְדִּיל בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם – ...és ment mögöttük... – וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם – elválassa az egyiptomi táborát – az izraelita táborától – וַיִּבִּין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל – és, hogy felfogja az egyiptomiak nyilait és [katapult]lővedékeit. – בְּכָל מְקוֹם הוּא אוֹמֵר – [A Szentírásban] minden más helyen ez áll: – מִלֶּאֱנָךְ ה' – „az Örökkévaló angyala,” – וְנִבְאוּ אַחֲרֵיהֶם – itt azonban [az áll]: – אֵין אֱלֹהִים בְּכָל מְקוֹם אֶלָּא דִּין – „Isten (Elohim) angyala.” – אֶחָד מֵאֲחֵרֵיהֶם – Ez [pedig] azt tanítja, – בְּאוֹתָהּ שָׁעָה – abban a pillanatban, – אֵם לְהַנְצִיל – hogy vajon [érdemes-e arra,] hogy megmentse [az Örökkévaló] – אֵם לְהַאֲבִיד עִם מִצְרַיִם – vagy pusztuljon el az egyiptomiakkal együtt.

– כִּשְׁחֻשְׁכָּה – Miután besötétedett – וְהַשְׁלִים עֲמוּד הָעֲנָן אֶת הַמַּחֲנֵה – és a felhőoszlop átadta [az izraeliták] táborát – לְעֲמוּד הָאֵשׁ – [és átadta helyét] a tűzoszlopnak, – לֹא נִסְתַּלַּק הָעֲנָן – a felhő nem távozott el, – כְּמוֹ שֶׁהָיָה רְגִיל לְהִסְתַּלֵּק עֲרֵבִית – mint ahogyan általában esténként, – אֶלָּא נִסַּע וְהֵלֶךְ לוֹ מֵאַחֲרֵיהֶם – hanem inkább mögöttük vonult tovább, – לְהַחֲשִׁיךְ לְמִצְרַיִם – hogy sötétbe borítsa az egyiptomiakat.

וַיִּבְאוּ בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיִּהְיֶה הָעֲנָן וְהַחֲשֵׁן נִבְּאוּ אֶת הַלְלִילָה, וְלֹא קָרַב זָה אֶל זָה כָּל הַלְלִילָה. (שמות יד, כ)

És Egyiptom tábora és Izráel tábora közé került, és ott volt a felhő és a sötétség; és az bevilágította az éjszakát, és nem közeledett egyik a másikhoz egész éjjel. (2Mózes 14:20.)

מִצְרַיִם – És Egyiptom tábora [és Izráel tábora] közé került. – מִשָּׁל – Ez [ahhoz a helyzethez] hasonlítható, – לְמַהֲלֵךְ בְּדַרְכָּךְ – amikor valaki úton van, – וּבָנוּ מִהֲלֵךְ לְפָנָיו – s a fia előtte gyalogol. – הָאֵל מֵלֹאֵלֵיךְ לְפָנָיו – Ha útonálló közelednének [feléjük], hogy elrabolják [a fiút], – וְנָטְלוּ מִלְּפָנָיו וְנָתְנוּ לְאַחֲרָיו – [az apa] elvonná maga elől [a fiút], és maga mögé vonná, [hogyan megóvja gyermekét az előlről fenyegető veszélytől]. – הָאֵל מֵאֲחֲרָיו – Ha pedig egy farkas tűnne fel hátulról, – וְנָתְנוּ לְפָנָיו – fogná [a fiút] és maga elé vonná. – הָאֵל מֵלֹאֵלֵיךְ לְפָנָיו – Ha [pedig] útonálló közelítenék meg [őket] előlről, – וְנָתְנוּ מֵאֲחֲרָיו – hátulról pedig farkasok, – וְנָתְנוּ עַל זְרוּעוֹ וְנִלְחָם בָּהֶם – karjára venné [a fiúcskát], és felvonná [a támadókkal] a küzdelmet. – כֵּן – Így [tett Isten] is [a zsidókkal]: – וְאָנֹכִי תִרְגְּלֵתִי לְאַפְרַיִם – „Én vezetgettem Efrájimot [Izraelt]; – קָחֶם עַל זְרוּעוֹתָיו – [Az Örökkévaló] az Ő karjára vette őket.”⁸²

וַיְהִי הָעֶנָן וְהַחֹשֶׁךְ – ...és ott volt a felhő és a sötétség... – לְמִצְרַיִם – Az egyiptomiak számára.

וַיֵּאָר – ...és az bevilágította... – עֲמוּד הָאֵשׁ אֶת הַלַּיְלָה לְיִשְׂרָאֵל – [Tudniillik] a tűzoszlop bevilágította az éjszakát az izraeliták számára, – וְהוֹלֵךְ לְפָנֵיהֶם – és előttük vonult, – כְּדָרְכּוֹ לְלֶכֶת כָּל הַלַּיְלָה – amint az megszokott [is] volt, hogy egész éjjel [elő] ment, – וְהַחֹשֶׁךְ שָׁלַעְרָפָל – s közben a felhő sötétsége – לְצַד מִצְרַיִם – az egyiptomiak felé fordult.

וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה – ...és nem közeledett egyik a másikhoz... – מִחֲנֵה מִחֲנֵה – [Azaz] az egyik tábor [sem közeledett] a másikhoz.

וַיִּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיּוֹלֵךְ יְהוָה אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עֲזָה כָּל הַלַּיְלָה וַיִּשָּׂם אֶת הַיָּם לְחִרְבָּה, וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם. (שמות יד, כא)

És kinyújtotta Mózes karját a tenger fölé és az Örökkévaló hatalmas keleti szélviharral megindította a tengert egész éjjel és szárazzá tette a tengert és meghasadtak a vizek. (2Mózes 14:21.)

וַיִּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם – ...hatalmas keleti szélviharral... – בְּרוּחַ קָדִים – [bōruách kádīm ázá:] keleti széllal, – שֶׁהִיא עֲזָה שֶׁבְּרוּחוֹת – amely a legerősebb az összes szél közül. – הִיא הָרוּחַ – Ez az a szél, – וְשֶׁהָקָדוֹשׁ בְּרוּחַ הוּא נִפְרָע בָּהּ מִן הַרְשָׁעִים – amellyel az Örökkévaló megbünteti a gonoszakat, – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van: – בְּרוּחַ קָדִים אֶפְיָצָם – „Keleti szélként szórom szét őket.”⁸³ – וַיִּבֹּא הָרוּחַ – [Vagy:] „majd jön a keleti

⁸² Hoséa 11:3.

⁸³ Jeremiás 18:17.

szél, az Örökkévaló szele.”⁸⁴ – רוח הקדים שְׁבַרְךָ בְּלֵב יָמִים – [Vagy:] „összetört a keleti szél a tenger közepén.”⁸⁵ – הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה – [Vagy:] „aki kemény viharával elsodorta őt – בְּיוֹם קָדִים – a keleti szélvihar napján.”⁸⁶

וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם – ...és meghasadtak a vizek. – כָּל מַיִם שֶׁבְּעוֹלָם – A világ összes vizei.⁸⁷

וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֵּשָׁה, וְהַמַּיִם לָהֶם חִמָּה מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמָאלָם. (שמות יד, כב)
És Izráel fiai bementek a tenger közepébe száraz földön és a vizek falként álltak mellettük jobbkezüik felől és balkezüik felől. (2Mózes 14:22.)

וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כָּל סוּס פְּרָעָה רִכְבוֹ וּפָרָשָׁיו, אֶל תּוֹךְ הַיָּם. (שמות יד, כג)
És az egyiptomiak üldözőbe vették őket és utánuk nyomultak a fáraó minden lova, szekérhada és lovasa, a tenger közepébe. (2Mózes 14:23.)

וְכִי סוּס אֶחָד הָיָה – Csupán egyetlen ló volt?! – מִגִּיד – Ez azt tanítja nekünk, – שָׂאִין כָּלָם חֲשׂוּבִין לְפָנַי הַמְּקוּם – hogy az összes [lovat] Isten úgy tekinti, – אֲלֵא כְּסוּס אֶחָד – mintha egyetlen ló [lenne].

וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיִּשְׁקֹף יְהוָה אֶל מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וָעָנָן, וַיַּהֲרֹם אֶת מַחֲנֵה מִצְרַיִם.
 (שמות יד, כד)

És történt reggeli őrváltás idején, hogy letekintett az Örökkévaló Egyiptom táborára tűz- és felhőoszlopban és összezavarta Egyiptom táborát. (2Mózes 14:24.)

– אֶשְׁמֹרֶת חֲלָקֵי הַלַּיְלָה קְרוּיִין אֲשִׁמּוּרוֹת – Az éjszaka három részét *ásmurot*-nak nevezik, – וְאוֹתָהּ שֶׁלְּפָנַי הַבֹּקֶר קוֹרְא אֲשִׁמּוֹת הַבֹּקֶר – és a reggelt megelőzőt úgy hívják: *ásmoret háboker*, [azaz a reggeli *ásmoret*]. – וְאוֹמֵר אָנִי – Az én véleményem az, – לִפְנֵי שֶׁהַלַּיְלָה חֲלֹיק – hogy mivel az éjszaka fel van osztva – לְמַשְׁמֹרוֹת שִׁיר שֶׁל מַלְאָכֵי הַשָּׁרֵת – a szolgálattevő angyalok énekének őrváltásaira, – כֵּת אַחֲרֵי כֵּת – [az angyalok] egyik csoportja a másik után, – לְשִׁלְשָׁה חֲלָקִים – három részre, – לְכַךְ קְרוּי אֲשִׁמּוֹת – ezért neveznek [egy ilyen részt] *ásmoret*-

⁸⁴ Hoseá 13:15.

⁸⁵ Jechezkél 27:26.

⁸⁶ Jesájá 27:8.

⁸⁷ Ez pedig azért történt, hogy a Sástenger kettéválásának csodájáról tudomást szerezzen az egész világ.

⁸⁸ A szusz egyes számban szerepel. Nem az kellene álljon a szövegben, hogy *kol szuszé Pár'o – a fáraó összes lovai?!*

nek. – וַיְהִי שֶׁתִּרְגַּם אוֹנְקֵלוֹס – Ezért is fordítja Onkelosz így: – מַטְרַת – *mátrát* [ami órséget jelent].

וַיִּשְׁקֶף – **...letekintett...** – וַיִּבֹט – [vájáskéf szó szerint azt jelenti:] [rá]bámult; – כְּלוּמַר – mintha azt mondanánk: – פָּנָה אֱלֹהִים לְהִשְׁחִיתָם – [Isten] feljűk fordította a figyelmét, hogy elpusztítsa őket.⁸⁹ – וַתִּרְגְּמוּ וְאַסְתָּכִי – Az, ahogyan Onkelosz fordítja: *vöisztöché*, – אַף הוּא לְשׁוֹן הַבְּטָה – szintén egy *rábámulás*-t, *rámeredés*-t jelentő kifejezés, – כְּמוֹ שְׂדֵה צוּפִים – mint a „szdé cofim” [szövegrészben],⁹⁰ – הָקַל סְכוּתָא – [amelyet Onkelosz így fordít:] „a nézők⁹¹ mezeje”.

עָמוּד עָנָן יוֹרֵד – **...tűz- és felhőoszlopban...**⁹² – אַעֲמוּד אֵשׁ וַעֲנָן – A felhőoszlop leereszkedett, – וַעֲמוּד אוֹתוֹ כְּטִיט – és [a tengerfenéket] olyanná tette, mint az agyag,⁹³ – וַעֲמוּד אֵשׁ מִתְּחִילוֹ – a tűzoszlop pedig felforrósította, – וַטְלָפִי וַשְׁתַּמְטוּת – úgyhogy a lovak patái leestek.

וַיְהִי – **...és összezavarta...** – לְשׁוֹן מְהוּמָה – [A *vájáhám*] a *möhuma* (*zúrzaravar*) kifejezésből [származik], – אִישׁטוּרדִישׁוֹׁן בְּלֵעֻז – ófranciául *estordison*. – עֲרַבְרָבָה – [Isten] összezavarodott állapotba juttatta őket, – נָטַל סְגִינּוֹת שֶׁלָּהֶם – [azaz] elvette az eszüket. – וַשְׁנִינוּ בְּפִרְקֵי רַבִּי אֶלְעִזֶּר בֶּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסִי הַגְּלִילִי – Azt tanultuk Joszé HáGlili rabbi fiának, Eliezer rabbinak a [Midrás]fejezeteiből, – כָּל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ – [hogy] ahol [a Szentírás] a *möhuma* kifejezést használja, – הִרְעַמַת קוֹל הוּא – [ott] az egy mennydörgő hangra utal, – וַזֶּה אָב לְכָל – és az itt következő [vers] a legjellemzőbb példa erre:⁹⁴ – וַיִּרְעַם ה' בְּקוֹל גָּדוֹל וְגוֹמֵר – „Az Örökkévaló azonban hatalmas hangon mennydörgött [azon a napon] – עַל פְּלִשְׁתִּים – a filiszteusok fölött, – וַיִּהְיֶם – és úgy megzavarodtak (*vájhumém*)...”.

וַיִּסַּר אֶת אִפְן מִרְכָּבֹתָיו וַיִּנְהַגְהוּ בְּכַבְדָּתָם, וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יִהְיֶה נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרַיִם. (שמות יד, כה)

És lehullatta hadiszekereinek kerekeit és nehézséggel vonszoltatta; és szólottak az egyiptomiak: meneküljünk Izrael elől, mert az Örökkévaló harcol értük az egyiptomiakkal. (2Mózes 14:25.)

⁸⁹ Lásd Rásinak az 1Mózes 18:16-hoz írt kommentárját.

⁹⁰ 4Mózes 23:14.

⁹¹ Tk. örök.

⁹² Az, hogy „letekintett az Örökkévaló Egyiptom táborára tűz- és felhőoszlopban,” azt jelenti, hogy a tűz- és felhőoszlop révén, azok segítségével szándékozott Isten kárt okozni az egyiptomiaknak. Hogyan használta azokat erre a célra?

⁹³ Miután a tengerfenék teljesen felszáradt Izrael fiainak a kedvéért, a felhőoszlop most újra olyanná tette azt az egyiptomiak számára, mint egy cuppogós, ingovány, nehezítve és lassítva ezáltal az előretűtást.

⁹⁴ 1Sámuel 7:10.

מִכֵּהּ – És lehullatta hadiszekereinek kerekeit... – וַיִּסַר אֶת אִפְּוֹ מִרֶכְבֹּתָיו – A tűz miatt a kerekek elégték, – וְהִמְרֻכְבוֹת נִגְרְרוֹת – s emiatt a hadiszekerek vonszolódtak a földön, – וְהָיִוּ שְׁבִיִּים בָּהֶם נְעִים – azok pedig, akik bennük ültek, ide-oda csapódtak – וַאֲבֵרִיהֶן מִתְּפָרְקִין – és kifcamodtak a tagjaik.

וַיִּנְהָגוּ בְּכִבְדָּתָא...és nehézséggel vonszoltatta... – וַיִּנְהָגוּ בְּכִבְדָּתָא – [Isten vonszolta őket] olyan mozgással, – וְשִׁיָּהּ כִּבְדָּה וְקָשָׁה לָהֶם – amely nehéz és kemény volt számukra, – בְּמִדָּה שְׁמֻדָּה – ugyanolyan mértékben, mint [amilyen mértékben] ő⁹⁵ mérték ki [a kemény bánásmódot az izraelitákra]. – וַיִּכְבַּד לְבוֹ הוּא וַעֲבָדָיו – [Egyiptom így tett:] „s megkeményítette szívét⁹⁶ ő is, szolgálái is.”⁹⁷ – אַף כִּי כִבְדָּתָא – Itt szintén: „Keményen bánt velük [Isten].”

בְּמִצְרַיִם – ...harcol értük az egyiptomiakkal. – בְּמִצְרַיִם – [böMicrájim azt jelenti:] az egyiptomiak ellen. – וְדָבַר אֶחָד בְּמִצְרַיִם – A böMicrájim egy eltérő magyarázata: – בְּאַרְץ מִצְרַיִם – Egyiptom országában, – וְשָׁשָׂם שְׂאֵלוֹ לִוְקִים – [ti.] hogy amiképpen ezeket csapással sújtja [Isten] a tengeren, – כִּן לִוְקִים – אֹתָם שֶׁנִּשְׂאָרוֹ בְּמִצְרַיִם – ugyanúgy az Egyiptomban maradottakat is csapással sújtja.

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה נֹטֵה אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם, וַיֵּשְׁבוּ הַמַּיִם עַל מִצְרַיִם עַל רֶכְבּוֹ וְעַל פְּרָשָׁיו.
(שמות יד, כו)

És szólott az Örökkévaló Mózeshez: Nyújtsd ki karodat a tenger fölé és térjenek vissza a vizek az egyiptomiakra, szekérhadukra és lovasaikra.
(2Mózes 14:26.)

וַיֵּשְׁבוּ הַמַּיִם – ...és térjenek vissza a vizek... – וַיֵּשְׁבוּ הַמַּיִם – [A vizek,] amelyek [eddig] függőlegesen álltak, akár egy fal, – וַיָּשׁוּבוּ לְמִקְוָמָם – most majd visszatérnek a helyükre, – וַיִּכְסּוּ עַל מִצְרַיִם – elborítva az egyiptomiakat.

וַיִּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיֵּשֶׁב הַיָּם לְפָנוֹת בְּקָר לְאִיתָנוּ וּמִצְרַיִם נָסִים לְקִרְאָתוֹ, וַיִּנְעַר יְהוָה אֶת מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם.
(שמות יד, כז)

És kinyújtotta Mózes karját a tenger fölé és visszatért a tenger reggeltájban erejéhez, az egyiptomiak pedig menekültek feléje és az Örökkévaló az egyiptomiakat besodorta a tenger közepébe. (2Mózes 14:27.)

⁹⁵ Azaz az egyiptomiak.

⁹⁶ A fáraó.

⁹⁷ Fentebb 9:34.

לָעֵת שֶׁהִבְקֵר פּוֹנָה לְבֹא – Akkor, amikor a reggel fordul, hogy megérkezzen.

לְאֵיתָנוּ – ...**erejéhez**... – לְתַקְפוֹ הָרֵאשׁוֹן – *Eredeti erejéhez.*

וְנָסִים לְקִרְאָתוֹ – ...**menekültek feléje**...⁹⁹ – שֶׁהָיוּ מִהֶמְמִים וּמִטְרָפִים – Mivel pánik félelmükben megzavarodtak, – וְרָצִין לְקִרְאָת הַמַּיִם – ezért a vizek *felé* kezdtek el futni.

וְנִנְעַר הַיָּם – ...**az Örökkévaló... belesodorta**... – כְּאֶדָם שֶׁמִּנְעַר אֶת הַקֶּדֶרֶה – Ahogyan az, aki megkever egy fazék [ételt], – וְהוֹפֵךְ הָעֵלְיוֹן לְמַטָּה – és azt, ami a tetején van, lekeveri az aljára, – וְהִתְחַתּוֹן לְמַעְלָה – azt pedig, ami az alján van, [felkavarja] a tetejére, – כִּן הָיוּ עוֹלֵין וְיוֹרְדִין – ugyanígy emelkedtek és süllyedtek [a tenger vízében az egyiptomiak] – וּמִשְׁתַּבְּרִין בַּיָּם – és szakadtak darabokra a tengerben; – וְנִתְּנָה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּהֵם חַיִּים – és az Örökkévaló életben tartotta őket, – לְקַבֵּל הַיִּסּוּרִין – hogy [hosszabb] ideig érezzék a fájdalmat.

וְנִנְעַר הַיָּם – ...**belesodorta**... – וְשִׁנִּיק – [Onkelosz így fordítja:] *vösánék*, – וְהוּא יְשׁוּבָה – ami arameusul azt jelenti: *kevern*. – וְהִרְבָּה יֵשׁ בְּמִדְרָשׁי אֲנָדָה – Számos hasonló szóhasználat [figyelhető meg] a Midrás Ágádában.

וַיָּשׁוּבוּ הַמַּיִם וַיִּכְסּוּ אֶת הַרְכָּב וְאֶת הַפָּרָשִׁים לְכָל חֵיל פְּרָעָה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם, לֹא נִשְׁאַר בָּהֶם עַד אֶחָד. (שמות יד, כח)

És visszatértek a vizek és elborították a szekérhadat és a lovasokat a fáraó egész seregével, amely utánuk nyomult a tengerbe; nem maradt meg közülük egy sem. (2Mózes 14:28.)

...**és elborították a szekérhadat stb. a fáraó egész seregével**...¹⁰⁰ – כִּן דֶּרֶךְ הַמִּקְרָאוֹת – Megszokott a [bibliai] versek esetében – לְכַתּוֹב לְמִדָּה יִתְרָה – írni a fölösleges *l* (*lámedet*), – כְּמוֹ לְכָל כְּלִי תַעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת – mint például az „összes (*löchol*) edényeit rézből készítsd”¹⁰¹ [szövegrészben]. – וְכִן – Hasonlóan: „A hajlék minden szerszáma mindenféle szolgálat céljára.”¹⁰² – לְכָל כְּלִי תַעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת – [Vagy:] „szögeik és köteleik, minden edényükkel (*löchol kléhem*).”¹⁰³ – וְאֵינָה אֶלָּא תְקוּן לְשׁוֹן – Ez csupán stíluseszköz.

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֵלְכוּ בִּבְשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם, וְהַמַּיִם לָהֶם חֲמָה מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמָאלָם. (שמות יד, כט)

⁹⁸ A *pone* szó azt jelenti: *fordulni*.

⁹⁹ Az ember nem valami *felé* menekül, hanem *valamitől* menekül!

¹⁰⁰ *Kol chél Páro* a *l* prefixum nélkül is elegendő lett volna.

¹⁰¹ Lentebb 27:3.

¹⁰² *Uo.* 19.

¹⁰³ 4Mózes 4:32.

De Izrael fiai szárazföldön vonultak át a tenger közepében és a víz falként állott mellettük jobbfelől és balfelől. (2Mózes 14:29.)

וַיֹּשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם, וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵעַל שְׂפַת הַיָּם.
(שמות יד, ל)

Aznap mentette ki az Örökkévaló Izraelt Egyiptom kezéből, és Izrael holtan látta az egyiptomiakat a tenger partján. (2Mózes 14:30.)

...és Izrael holtan látta az egyiptomiakat...¹⁰⁴
– כְּדֵי שְׁלֹא יֵאמְרוּ – a partjára, – עַל שְׂפַתוֹ – Mert a tenger kivetette őket – שְׂפַלְטֹן הַיָּם –
– יִשְׂרָאֵל – hogy Izrael ne mondhassa: – „Amiképpen mi kijövünk ezen az oldalon, – כִּךָּ הֵם עוֹלִיךְ מִצַּד אַחֵר – úgy jönnek ők ki a másik oldalon,
– רְחוֹק מִמָּנּוּ – távolabb tőlünk, – וַיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵינוּ – és [újra] üldözőbe vesznek minket.”

וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירָאוּ הָעַם אֶת יְהוָה, וַיֵּאמְרוּ בְּיַד הַיָּד הַגְּדוֹלָה.
(שמות יד, לא)

És meglátta Izrael a hatalmas kezet, amellyel cselekedett az Örökkévaló az egyiptomiakon és félté a nép az Örökkévalót és hitt az Örökkévalóban és Mózesben, az ő szolgájában. (2Mózes 14:31.)

[Azaz] a – אֶת הַגְּבוּרָה הַגְּדוֹלָה – ...a hatalmas kezet... – אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה
hatalmas erőt, – שְׁעֵשְׂתָה יָדוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – amelyet az Örökkévaló keze
effektuált. – וְהִרְבָּה לִישׁוֹנוֹת נוֹפְלִין עַל לְשׁוֹן יָד – Számos jelentése van a *jád* [szónak], –
– וְכֵלֵן לְשׁוֹן יָד מִמָּשׁ הֵן – ám mindnek a jelentése a tényleges *kéz* [jelentésű] szóra
[vezethető vissza], – וְהִמְפָּרְשׁוּ יִתְקַן הַלְשׁוֹן – és annak, aki magyarázza, igazítania kell a
jelentést – אַחֵר עֲנִין הַדְּבָר – a szövegkörnyezetbe.¹⁰⁵

אִזּוֹ יֵשִׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה לַיהוָה וַיֵּאמְרוּ לֵאמֹר, אֲשִׁירָה לַיהוָה כִּי
גָּאָה גָּאָה סוּס וְרִכְבּוֹ רַמָּה בָּיָם. (שמות טו, א)

Akkor fogja énekelni Mózes Izrael fiaival együtt ezt az éneket az Örökkévaló tiszteletére, és szóltak, mondván: Hadd énekeljek az Örökkévalónak, mert igen fenséges, lovat lovasával együtt vetett a tengerbe. (2Mózes 15:1.)

¹⁰⁴ Ha az egyiptomiak belefulladtak a tengerbe, akkor hogyan láthatta őket Izrael „a tenger partján”? Ibn Ezra szerint a „*tenger partján*” Izrael fiaira utal. Azaz Izrael fiai, akik a tengerparton álltak, látták meghalni az egyiptomiakat. Rási ezzel nem ért egyet.

¹⁰⁵ A *jád* szó lehetséges jelentései: 1. erő, hatalom, 2. birtok, 3. helyszín, stb.

אָז יִשִּׁיר מֹשֶׁה – Akkor fogja énekelni Mózes...¹⁰⁶ – **אָז כְּשֶׁרָאָה הַגַּם** – Mikor látta a csodát, – **עָלָה בְּלִבּוֹ שִׁישִׁיר שִׁירָה** – elhatározta szívében, hogy énekelni fog.¹⁰⁷ – **וְכֵן אָז יְדַבֵּר יְהוֹשֻׁעַ** – Hasonlóan: „Akkor így szólt (jödábér) Jósúa.”¹⁰⁸ – **וְכֵן וּבֵית יַעֲשֶׂה** – **לְבַת פְּרַעֲהָ** – Hasonlóan: „palotát készítettett (jásze) a fáraó leányának,”¹⁰⁹ – **אֵף כֵּאֵן** – **בְּלִבּוֹ שִׁיעֲשֶׂה** – [azaz] felöltött benne a gondolat, hogy elkészíteti számára. – **אָמַר לּוֹ לְבֹ שִׁישִׁיר** – A *jásir* itt is [azt jelenti, hogy] – **וְכֵן עָשָׂה** – a szíve arra készítette, hogy énekeljen, – **וְכֵן עָשָׂה** – és így is tett, [amint azt rögtön hozzá is teszi a szöveg:] – **וַיֹּאמְרוּ לְאִמֵּר אֲשִׁירָהּ לָהּ** – „és szóltak, mondván (*vájomru lémor*): Hadd énekeljek az Örökkévalónak.” – **וְכֵן בִּיהוֹשֻׁעַ** – Jósúa esetében is, – **אָמַר לּוֹ לְבֹ שִׁידַבֵּר** – amikor látta a csodát, – **אָמַר לּוֹ לְבֹ שִׁידַבֵּר** – a szíve azt súgta, hogy beszéljen, – **וְכֵן עָשָׂה** – és így is tett, [amint írva van:]¹¹⁰ – **וַיֹּאמֶר לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל** – „és ezt mondta Izrael jelenlétében.” – **וְכֵן שִׁירַת הַבְּאָר** – Ugyanez igaz a Kút Dalára is, – **אֵז יִשִּׁיר יִשְׂרָאֵל** – amely ezzel kezdődik: *áz jásir Jiszráél*,¹¹¹ – **פָּרַשׁ אַחֲרָיו** – majd ezt követően határozottan ez áll: – **עָלִי בְּאֵר עֲנֵנוּ לָהּ** – „Buzogj fel kút, énekeljetek neki!” – **אָז יִבְנֶה שְׁלֹמֹה בְּמָה** – [Hasonlóan:] *áz jivne Slomo bámá*,¹¹² – **פָּרְשׁוּ בּוֹ חֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל** – amit Izrael Bölcssei úgy magyaráztak, – **שֶׁבִקֵּשׁ לְבָנוֹת** – hogy [Salamon] *akart* [ugyan] építeni [egy oltárt egy bálványnak], – **וְלֹא בָּנָה** – ám [ténylegesen] nem építette meg. – **לְמַדְנֵנוּ** – Ebből azt tanuljuk, – **שֶׁהִיוּ י** – hogy a *י* prefixumot – **עַל שֵׁם הַמַּחֲשָׁבָה נֶאֱמָרָה** – szándék kifejezésére [is] használja [a Szentírás].¹¹³

– **זֶהוּ לִישָׁב פְּשׁוּטוֹ** – Ez a válasz az egyszerű magyarázat szerint. – **אָבֵל מִדְּרָשׁוֹ** – A midrási magyarázat azonban a következő: – **אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרֵנוֹם לְבִרְכָה** – Bölcsseink – áldott legyen emlékük –, azt mondták: – **מִכַּאֵן רָמַז לְתַחֲיַת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה** – „Itt található a Tórában az utalást a halottak feltámadására”.¹¹⁴ – **וְכֵן בְּכֻלָּן** – Ez vonatkozik az összes [fentebb idézett példára], – **חִוֵּץ מִשָּׁל שְׁלֹמֹה** – kivéve azt, amelyik Salamonnal kapcsolatos, – **שֶׁפָּרְשׁוּהוּ** – amelyet úgy magyaráztak, hogy – **בִּקֵּשׁ לְבָנוֹת וְלֹא בָּנָה** – „szándékában állt megépíteni, de nem építette meg.”

¹⁰⁶ Az *áz* („akkor”) szó a múltra utal, a *jásir* ige ugyanakkor jövő időben van. Az kellene tehát álljon a szövegben, hogy *áz sár Mose*. Onkelosz, Ibn Ezra, Ramban és mások a verset egyszerűen múlt időben fordítják. Rási azonban ezzel nem ért egyet.

¹⁰⁷ *Áz jásir* tehát azt jelenti: „Akkor ihletet kapott, hogy énekeljen.”

¹⁰⁸ *Josúa* 10:12.

¹⁰⁹ *1Királyok* 7:8.

¹¹⁰ *Josúa* uo..

¹¹¹ *4Mózes* 21:17.

¹¹² *1Királyok* 11:7.

¹¹³ Vagyis a fentebb hozott példákban a *י* prefixumos igei alakok, nem tényeleges cselekvésről, hanem csupán egy intencióról tudósítanak.

¹¹⁴ Azaz Mózes majd a feltámadás után is fog énekelni Istennek.

– ואין לומר ולישב לשון הנה – Az ember nem magyarázhatja ezt a használatot – הנכתבים בלשון עתיד והן מיד – ugyanúgy, mint más [olyan] dolgokat, – כשאר דברים – amelyek jövő időben vannak írva és mégis a jelenre utalnak; – כגון ככה יעשה איוב – például: „Így szokott tenni (jásze) Jób [minden alkalommal]”¹¹⁵ – על פי ה' יחננו – [vagy:] „az Örökkévaló parancsára szálltak (jáchánu) táborba”¹¹⁶ – ויש אשר יהיה הענן – [vagy:] „És néha a felhő néhány napig volt (jihje) [a hajlék fölött].”¹¹⁷ – לפי – Ennek az az oka, – שהן דבר ההנה תמיד – hogy ezek olyan dolgok voltak, amelyek folyamatosan történtek, – ונופל בו בין לשון עתיד ובין לשון עבר – és ezért mind a jövő, mind pedig a múlt idő alkalmazható rájuk.¹¹⁸ – אבל זה – Am ez¹¹⁹, – שלא היה אלא – ami csupán egyszeri történéssé volt, – איני יכול לישבו בלשון הנה – nem magyarázható ez utóbbi módon.¹²⁰

– A gáo – כתרגומו – **...mivel oly fönségesen fönséges ő...**¹²¹ – A gáo gáá [úgy értelmezendő,] ahogyan Onkelosz fordítja.¹²²

– דבר אחר – Egy eltérő magyarázat: – בא הכפל לומר – Az ismétlés azt szándékozik kifejezni, – שעשה דבר – hogy [az Örökkévaló] valami olyasmit cselekedett, – שאי אפשר לבשר ודם לעשות – ami lehetetlenség egy emberi lény számára. – כשהוא נלחם בחירו – Amikor [az ember] megküzd egy embertársával – ומתגבר עליו – és legyőzi, – מפילו מן הסוס – akkor lehajítja a lováról, – וכאן – míg itt: – וכל שאי אפשר לעשות – „lovat és lovasát a tengerbe vetette.” – És bármi olyan dolgot illetően, amit nem cselekedhet meg – על ידי זולתו – senki más [csak Ő], – נופל בו לשון גאות – a helyes kifejezés a géut (gáá), – כמו כי גאות עשה – mint [például] a „hogy milyen fenséges tetteket (géut) vitt véghez [az Örökkévaló].”¹²³ – וכן כל השיירה – Ehhez hasonlóan mindenütt a Sirá-ban – תמצא – ismétlődő kifejezéseket fogsz találni, – עדי וזמרת זה ויהי לי לישועה – [pl.] „Isten ereje és hatalma az én megváltásom”¹²⁴ – [vagy:] „Az Örökkévaló a háború ura, Örökkévaló az ő neve!”¹²⁵ – וכן כלם – És így tovább [a többi versben is].

¹¹⁵ Jób 1:5.

¹¹⁶ 4Mózes 9:20.

¹¹⁷ Uo.

¹¹⁸ Mivel a jelen a múlt és a jövő találkozási pontja.

¹¹⁹ Vagyis a jásir és a többi példa.

¹²⁰ Vagyis úgy mint folyamatos történéssé.

¹²¹ A gáo gáá mintha szóismétlés lenne. Rási erre három lehetséges magyarázatot ad.

¹²² Azaz etgáé ál géutánájá – a magasabbnál is magasabb.

¹²³ Jesájá 12:5.

¹²⁴ 2. vers.

¹²⁵ 3. vers.

– **כִּי גֵאָה גָּאָה עַל כָּל הַשִּׁירוֹת** – Egy másik magyarázat: – Mivel oly fönségesen fönséges ő, felülmúl minden dalt, – **וְכָל מֵה שֶׁאֶקְלֵס בּוֹ** – és dicsőíthetem Őt, amennyit akarom, – **עוֹד יֵשׁ בּוֹ תוֹסֶפֶת** – váltig marad Benne olyan [amit még dicsőíteni lehetne], – **וְלֹא כְּמִדַּת מֶלֶךְ בְּשָׂר וְדָם** – mert [Ő] nem olyan, mint egy húsból és vérből való király, – **שֶׁמֶקְלָסִין אוֹתוֹ וְאֵין בּוֹ** – akit dicsőítenek [ugyan, de] aki nem birtokolja [azokat a tulajdonságokat, amelyekért dicsőítik].

סוּס וְרֶכֶב – ...lovat és lovasát... – **שְׁנֵיהֶם קְשׁוּרִים זֶה בְּזֶה** – Egymáshoz voltak kötözve, – **וְהַמַּיִם מַעֲלִין אוֹתָם לְרוֹם** – és a víz [először] feldobta őket a magasba, – **וַיֹּאנֵן נִפְרָדִין אוֹתָם לְעַמְק** – és mégsem váltak szét.

וְכֵן וּרְמִיו לְגוֹא אֶתוֹן נוֹרָא – [rámá azt jelenti:] dobta. – Hasonlóan: „bedobták őket (*urmiu*) az izzó tüzes kemencébe.”¹²⁶ – **וּמִדְרַשׁ אֲגָדָה** – Van egy Midrás Ágádá: – **כְּתוּב אֶחָד אוֹמֵר רָמָה** – Az egyik versben ez áll: *rámá (felvetette)*, – **וְכְתוּב אֶחָד אוֹמֵר יָרָה** – míg egy másik versben ez: *jará (lehajította)*. – **מִלְמַד** – Ez azt tanítja, – **שֶׁהֵיוּ עוֹלִין לְרוֹם** – hogy felmentek a magasságokig,¹²⁷ – **וַיּוֹרְדִין לְתַהוֹם** – majd le a feneketlen mélységbe; – **כְּמוֹ מִי יָרָה אֶבֶן פְּנֵתָה** – mint a „ki hajította alá sarokkővet?”¹²⁸ – **מִלְמַעְלָה לְמַטָּה** – [ami egyértelműen azt jelenti, hogy] a magasságból a mélységbe.

עֲזִי וְזַמְרַת יְהוָה לִי לִישׁוּעָה, זֶה אֵלֵי וְאֲנִי וְאַלְהֵי אָבִי נֶאֱרָמְמָנָהּ. (שמות טו, ב)

Az Örökkévaló ereje és hatalma volt az én segítségem; ez az én Istenem, akit dicsőítetek, atyám Istene, hadd magasztalom őt! (2Mózes 15:2.)

עֲזִי וְזַמְרַת יְהוָה – Az Örökkévaló ereje és hatalma... – **אוּנְקֵלוֹס תְּרַגְּם** – Onkelosz így fordítja [az *ázi vözimrát*-ot:] – **תְּקַפִּי וְתִשְׁבַּחְתִּי** – „erőm és dicséretem,” – **עֲזִי כְּמוֹ עֲזִי** – [ahol szerinte az] *ázi* ugyanaz, mint az *uzi*, [amely] *suruk*-kal van vokalizálva, – **וְזַמְרַת כְּמוֹ וְזַמְרַתִּי** – a *vözimrát* pedig ugyanaz, mint a *vözimráti*.¹²⁹

– **וְאֲנִי תַמְהָה עַל לְשׁוֹן הַמִּקְרָא** – Ám én csodálkozom a vers szóhasználatán, – **וְלֹא אֶלָּא** – mivel így¹³⁰ sosem vokalizálja [ezt a szót] a Szentírás, – **בְּשִׁלְשָׁה מְקוֹמוֹת** – három helyet kivéve, – **אֶחָד אוֹמֵר אֶעֱלֶה וְזַמְרַתִּי** – ahol a „*vözimrát*” [szó] mellett szerepel, – **וְכָל שְׂאֵר מְקוֹמוֹת נִקְרָא שׁוּרָק** – ám minden más helyen *suruk*-kal van vokalizálva, – **זֶה הוּא עֲזִי וְזַמְרַתִּי** – [pl.] „Örökkévaló, Erőm, Erősségem”¹³¹ – **עֲזִי**

¹²⁶ Dániel 3:21.

¹²⁷ A *rámá* ige a *rom*, „magasság” szóból származik.

¹²⁸ Jób 38:6.

¹²⁹ Vagyis mintha ı birtokos személyraggal lett volna írva.

¹³⁰ *Ázi*.

¹³¹ Jeremiás 16:19.

וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – [vagy:] „Te vagy az én erőm, rád figyelek.”¹³² – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – amely a *mölapum*-mal¹³³ van vokalizálva, – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – amikor kibővül egy harmadik betűvel,¹³⁴ – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – és a második betű nem *chátáf*-fal [van vokalizálva],¹³⁵ – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – akkor az első [betű] *suruk*-kal van vokalizálva. – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – Például: az *oz* (erő) [szóból] *uzi* [lesz], – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – a *rok* (köpés) [szóból] *ruki* [lesz], – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – a *chok*-ból (törvény) *chuki*, – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – az *ol*-ból (iga) *ulo*, – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – [pl.] „Lekerül róluk igája (*ulo*);”¹³⁶ – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – a *kol*-ból (mind) *kulo*, – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – [pl.] „és válogatott vitézek voltak mindegyiken (*kulo*).”¹³⁷ – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – Am e három eset[ben]: – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – az *ázi vözimrát* [esetében], amely itt olvasható, – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – a *Jesájá* [könyvében] található¹³⁸ példa eset[ben], – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – valamint a *Zsoltárok* [könyvében] található¹³⁹ példa eset[ben] – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – [az *e* betű] egy rövid *kámác*-cal van vokalizálva.¹⁴⁰ – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – Továbbá – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – egyikük esetében¹⁴¹ sem szerepel *vözimráti*, – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – hanem [csakis] *vözimrát*,¹⁴² – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – és egyaránt a *vájhi li lisuá* [szövegrész] követi őket.

– וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – *Én ezért azt mondom*, – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – a Szentírás szóhasználatával összhangban, – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – *hogy az ázi nem ugyanazt jelenti*, mint az *uzi*, – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – [amiképpen] a *vözimrát* sem ugyanazt jelenti, mint a *vözimráti*, – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – hanem az *ázi* sokkal inkább főnév,¹⁴³ – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – *mint az „aki a mennyben laksz (hájosvi)”*¹⁴⁴ – וְכֵן כָּל תִּיבָה בַת שְׁתֵּי – *mint az „sziklahasadékokban laksz (sochni)”*¹⁴⁵ – [vagy a] *„sziklahasadékokban laksz (sochni)”*¹⁴⁵ – [vagy az] *„a*

¹³² *Zsoltárok* 59:10.

¹³³ Azaz *cholám*-mal.

¹³⁴ Tulajdonképpen egy raggal.

¹³⁵ Rási a *chátáf* alatt *svá ná*-t ért.

¹³⁶ *Jesájá* 14:25.

¹³⁷ Fentebb 14:7.

¹³⁸ 12:2.

¹³⁹ 118:14.

¹⁴⁰ Így aztán Onkelosz szerint, aki az *ázi*-t „erő”-nek fordítja, a szót *uzi*-nak kellett volna olvasni.

¹⁴¹ Az *ázi vözimrát* három előfordulása esetében.

¹⁴² Pedig Onkelosz szerint, aki „dicséretem”-nek fordítja, *vözimráti*-nak kellene olvasni.

¹⁴³ Vagyis egy főnév rag nélkül, amelyben a *י* is része a gyökérszónak.

¹⁴⁴ *Zsoltárok* 123:1.

¹⁴⁵ *Ovádjá* 1:3.

Csipkebokorban Lakozónak (*sochni*)¹⁴⁶ [szövegrészekben]. – וְזֶה הַשֵּׁבַח – És a következő a dicséret: – עָזִי וְזִמְרַתְּךָ – „Az Örökkévaló ereje és hatalma – הוא הָיָה לִי – és a vözimrát birtokos viszonyban van a 'ה (Örökkévaló) szóval,¹⁴⁷ – כְּמוֹ לְעִזְרַתְּךָ – mint „az Örökkévaló segítségére”¹⁴⁸ – בְּעֶבְרַתְּךָ – [vagy az] „A Seregek Ura haragja miatt (*böevrát*)”¹⁴⁹ – וְלִשְׁוֹן וְזִמְרַתְּךָ – [vagy az] „az emberek beszéde miatt (*divrát*).”¹⁵⁰ – וְלִשְׁוֹן לֹא תִזְמֹר – A vözimrát szó ugyanabból a gyökből ered, mint a „*lo tizmor*”¹⁵¹ – זְמִיר עָרִיצִים – [vagy a] „*zmir áricim*”,¹⁵² – לִשְׁוֹן כְּסוּחַ וּכְרִיתָהּ – [ahol a *zmir*] egy levágást, kivágást jelentő kifejezés. – עָזוֹ וְנִקְמָתוֹ שֶׁל אֱלֹהֵינוּ הָיָה לָנוּ לִישׁוּעָה – [Tehát a következőt jelenti a vers: „Istenünk ereje és bosszúja volt a mi segítségünk.”

– וְאַל תִּתְמַהַם עַל לִשְׁוֹן וְיָהִי – És ne csodálkozz a *vájhi*¹⁵³ használatán, – וְשֵׁלָא נֶאֱמַר הָיָה – [azon,] hogy nem az áll a szövegben: *hájá*,¹⁵⁴ – שֵׁי שֵׁלָנוּ מִקְרָאוֹת – mivel vannak olyan versek [a Szentírásban], – מִדְּבָרִים בְּלִשְׁוֹן זֶה – amelyek így fejezik ki magukat, – וְזֶה הִגְמָתוֹ – és a következő [erre] egy példa: – אֶת קִירוֹת הַבַּיִת – „a ház falai körül, – וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב – a szentélycsarnok és a hátsó csarnok körül – סָבִיב לְהִיכָל וְלְדְבָרֵי – és oldaltermeket készített (*vájáász*) köröskörül,”¹⁵⁵ – הָיָה לוֹ לִוְמֵר עֲשֵׂה צְלָעוֹת סָבִיב – ahol *ászá* kellett volna álljon a szövegben [*vájáász* helyett]. – וְכֵן בְּדְבָרֵי הַיָּמִים – Hasonlóan a *Krónikák könyvében*:¹⁵⁶ – וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיּוֹשְׁבִים בְּעָרֵי יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עֲלֵיהֶם – „Röchávám pedig Izráel fiai közül csak azoknak maradt a királya (*vájimloch*), akik Júda városaiban laktak,” – הָיָה לוֹ לִוְמֵר מְלֶךְ עֲלֵיהֶם וְחִבְעָם – ahol az kellett volna álljon: *málách áléhem Röchávám* [*vájimloch* helyett]. – מִבְּלִתִּי יִכְלֹת ה' – וְגוֹמֵר וַיִּשְׁחָטֵם – [Vagy:] „Mivel nem bírta az Örökkévaló stb., lemészárolta őket (*vájischátém*),”¹⁵⁷ – הָיָה לוֹ לִוְמֵר שְׁחָטֵם – ahol az kellett volna szerepeljen: *söchátám* [*vájischátém* helyett] – וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שָׁלַח מִשָּׁה וְגוֹמֵר וַיִּמָּתוּ – [vagy:] „És azok a

¹⁴⁶ 5Mózes 33:16.

¹⁴⁷ Vagyis: 'ה *zimrá*-ja.

¹⁴⁸ Bírák 5:23.

¹⁴⁹ Jesájá 9:18.

¹⁵⁰ Prédikátor 3:18.

¹⁵¹ 3Mózes 25:4. „[szőlődet] ne mersed meg”

¹⁵² Jesájá 25:5. „letöröd a hatalmaskodókat”

¹⁵³ Szó szerint: „És lőn”

¹⁵⁴ „volt”

¹⁵⁵ 1Királyok 6:5.

¹⁵⁶ Uo. 12:17., 2Krónikák 10:17.

¹⁵⁷ 4Mózes 14:16.

férfiak, akiket elküldött Mózes stb. Meghaltak (*vájámutu*),¹⁵⁸ – מתו הִיָּה לוֹ לומר – ahol az kellett volna szerepeljen: *métu* [*vájámutu* helyett] – וְאִשָּׁר לֹא שָׁם לְבוֹ אֶל דְּבַר – [vagy:] „Aki pedig nem vetett ügyet szívében az Örökkévaló szavára, – וַיַּעֲזוּב – az künn hagyta (*vájáázov*) [szolgáit és jószágát a mezőn],¹⁵⁹ – הִיָּה לוֹ לומר עֲזַב – ahol az kellett volna szerepeljen: *ázáv* [*vájáázov* helyett].

וְזֶה אֵלֵי – ...ez az én Istenem...¹⁶⁰ – בְּכַבּוּדוֹ – [Teljes] dicsőségében – נִגְלָה וְעָלִיָּהּ – mutatkozott meg előttük, – וְהָיוּ מֵרָאִין אוֹתוֹ בְּאֶצְבַּע – és ők ujjal mutattak Rá.¹⁶¹ – רָאָתָה שְׂפָחָה עַל הַיָּם – Egy szolgálólány [ott] a [Sás]tengernél [olyasmit] látott, – מִה שֶׁלֹּא רָאוּ נְבִיאִים – amit még [maguk] a próféták sem láttak [soha].

וְאִנְהוּ – ...akit dicsőítetek... – אוֹנְקֵלוֹס תַּרְגֵּם לְשׁוֹן נְהָה – Onkelosz [a *vöánvéhu*-t] a *náve*¹⁶² kifejezésből fordítja, – נְהָה שְׂאָנָן – [hasnólóan, ahogy:] „*náve sáánán*”¹⁶³ – וְאִנְהוּ לְשׁוֹן – [vagy:] „*linvé con.*”¹⁶⁴ – דְּבַר אַחֵר – Egy eltérő magyarázat: – וְאִסְפָּר נִוִּי – A *vöánvéhu* a *noj*¹⁶⁵-ra utal [és eszerint a *vöánvéhu* azt jelenti:] – וְשִׁבְחָהּ – Hirdetni fogom tündöklő nagyságát és dicséretét – לְבָאֵי עוֹלָם – a világ lakóinak. – כְּגוֹן מִה דִּוְרָן מְדוּד – Például: [A népek megkérdezik Izraelt:] „Mivel különb szerelmesed a másokénál?”¹⁶⁶ – דוּדֵי צַח וְאָדוּם – „Szerelmesem ragyogó és piros.”¹⁶⁷ – וְכָל הָעֲנִיָּן – És [az Örökkévaló minden dicséretes vonása kifejeződik] ebben a részben.

אֵלֵי אָבִי – ...atyám Istene... – הוּא זֶה וְאֶרְמָמְנָהוּ – ő az, [akiről a vers elején így szólt:] „és hadd magasztalom Őt.”

אֵלֵי אָבִי – ...atyám Istene... – לֹא אֲנִי תַחֲלַת הַקְּדוּשָׁה – Nem én vagyok az első, aki megszentelem Őt,¹⁶⁸ – אֵלָא מְחֻזָּקַת – ám [ez az elgondolás] fennáll – וְעוֹמְדַת לִי – és velem van, – הַקְּדוּשָׁה וְאֵלֵהוּתוֹ עָלַי – ez a szentség és istenesség, – מִימֵי אַבּוֹתַי – atyáim ideje óta.

¹⁵⁸ Uo. 36-37.

¹⁵⁹ Fentebb 9:21.

¹⁶⁰ A *ze* valami jelenvalóra és nagyon is nyilvánvalóra utal.

¹⁶¹ Próféta látomásuk annyira tiszta és nyilvánvaló volt, hogy érzékszerveik révén tudták megtapasztalni a legmagasabb szintű rejtett misztériumot. Ezért áll a szövegben: *ze Éli* – „ez az én Istenem” – valamint: *vöánvéhu* – „akit dicsőítetek.”

¹⁶² „lakóhely.” Eszerint a *vöánvéhu* azt jelenti: „Lakóhelyet építék Neki.”

¹⁶³ *Jesájá* 33:20. „a nyugalom hajlékát”

¹⁶⁴ Uo. 65:10. „juhok hajléka.”

¹⁶⁵ szépség

¹⁶⁶ *Énekek éneke* 5:9. „Miért áldozátok életeteket Érte? Ti szépek vagytok és erősek. Gyertek és keveredjete el velünk!”

¹⁶⁷ Uo. 10. Ez Izrael válasza az imént idézett versre.

¹⁶⁸ Azaz nem én vagyok az első, aki szentnek jelentem ki Őt.

יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה, יְהוָה שָׁמוּ. (שמות טו, ג)

Az Örökkévaló a Hadak Ura, Örökkévaló a Neve. (2Mózes 15:3.)

ה' אִישׁ מִלְחָמָה – Örökkévaló a Hadak Ura... – בעל מִלְחָמָה – [vagyis] a háború ura, – כְּמוֹ אִישׁ נַעֲמִי – mint az is *Náomi* [szövegrészben].¹⁶⁹ – וְכָל אִישֵׁי וְאִישׁוֹ – Ahol *isi* vagy *iséch* [szerepel], – מִתְרַגְּמִין בְּעַל – azt a Targum „valaminek az ura”-ként fordítja.¹⁷⁰ – וְכֵן וְחִזְקָתָ וְהֵייתָ לְאִישׁ – Hasonlóan: „Légy erős, légy férfi!”¹⁷¹ – לְגִבּוֹר – [Ahol a *löis* ugyanazt jelenti, mint a] *lögibor*.

ה' שָׁמוּ – ...Örökkévaló a Neve. – מִלְחָמוֹתָיו לֹא בְּכֹלֵי יוֹן – Az Ó háborúi nem fegyverrel történnek, – אֲלָא בְּשָׁמוּ הוּא נִלְחָם – hanem Ó a Nevével harcol, – כְּמוֹ שְׂאֵמֶר – ahogy mondja Dávid:¹⁷² – וְאֶנְכִי בָּא אֲלֶיךָ בְּשֵׁם ה' צְבָאוֹת – „...én az Örökkévaló, a Seregek Urának Nevével jövök ellened!”¹⁷³ – דְּבַר אַחֵר ה' שָׁמוּ – Egy másik magyarázat: „Örökkévaló a Neve” – אֶף בְּשָׁעָה שֶׁהוּא נִלְחָם – még akkor is, mikor [Isten] háborúzik – וְנוֹקָם מְאֹיְכֵיו – és bosszút áll ellenségein, – אוֹחֵז הוּא בְּמַדְתּוֹ לְרַחֵם – Ó akkor is megtartja könyörületének attribútumát teremtményei felett, – עַל בְּרוּאָיו – וְלֹא בְּמַדְתּוֹ מִלְכֵי אֲדָמָה – és ellátja a világ minden teremtését. – מִיָּג עַצְמוֹ מִכָּל עֲסָקִים – aki háborúzik, – וְאֵין בּוֹ כֹחַ לְעֲשׂוֹת זֶה וְזֶה – és nincs ereje két dolgot egyszerre csinálni.¹⁷⁴

מִרְפַּכַּת פְּרַעֲה וְחִילוֹ יָרָה בָּיָם, וּמִבְּחַר שְׁלֹשֵׁי טַבָּעוֹ בָּיָם סוּף. (שמות טו, ד)

A fáraó hadiszekereit és seregét a tengerbe döntötte, harcosainak színe-java a Sástengerbe merült. (2Mózes 15:4.)

יָרָה בָּיָם – ...a tengerbe döntötte... – שְׂדֵי בְּיָמָא – [A *jára vájám*-ot Onkelosz így fordítja:] södi *vöjámá*, – לְשׁוֹן יָרָה – [ahol] södi *hajítás/dobás* értelemben szerepel. – וְיָרָה אוֹ יָרָה אֲוִמֶר – Hasonlóan, [a Szentírás egy másik helyén,] ez

¹⁶⁹ Rut 1:3. „Naomi férje (ura).”

¹⁷⁰ Rási felsorolásából az *is*-t nyilvánvalóan azért maradt ki a felsorolásból, hiszen azt Onkelosz gyakran a *guár* vagy *enás* – *férfi* vagy *személy* – szavakkal fordítja. Rási kéziratának korábbi nyomtatásaiban valójában csupán az *isi* és az *isech* szavak szerepelnek.

¹⁷¹ 1Királyok 2:2.

¹⁷² 1Sámuel 17:45.

¹⁷³ Ezek szerint úgy kell olvasni, mintha az lenne írva: „Hadak Ura az Örökkévaló Nevével”.

¹⁷⁴ E szerint pedig úgy olvassuk: „...a háború idején is Örökkévaló az Ó Neve”. Az „Örökkévaló (JHVH)” név, a kegyelmet jelképezi.

áll: *o járo jijáre*,¹⁷⁵ – תַּרְגוּם אֹנְקֵלוֹס אוֹ אֲשֶׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדִי – [ahol] Onkelosz így fordítja: *o istödáá jistödi* [a sdi-ból], – וְהִתִּיּוּ מִשְׁמֶשֶׁת בְּאֵלוֹ – a ת pedig ezekben a szavakban [istödáá jistödi] – בְּמִקוֹם יִתְפַּעַל – a *jitpáél*¹⁷⁶ alak kifejezője.

ומבחר – ...színe-java... – שֵׁם דָּבָר – [A *miuchár* szó] főnév, – כְּמוֹ מְרַכֵּב מְשֻׁכָּב – [amelynek ugyanolyan az alakja,] mint a *merkáv*¹⁷⁷ [és] *miskáv*¹⁷⁸ [szavaknak], – מִקְרָא קֶדְשׁ – valamint a *mikrá kodes* kifejezésnek.¹⁷⁹

טבועו – ...merült. – אֵין טְבִיעָה אֶלָּא בְּמִקוֹם טִיט – A *tviá* kifejezés minden esetben egy sáros helyen való elmerülést jelent, – כְּמוֹ טְבִיעָתִי בִּיּוֹן מְצוּלָה – mint a „Feneketlen izzapba süllyedtem (*táváti*)”¹⁸⁰ – וַיִּטְבַּע יְרֵמְיָהוּ בְּטִיט – [vagy a] „belesüllyedt (*vájitbá*) Jeremiás a sárba”¹⁸¹ [szövegrészekben]. – מִלְמַד שֶׁנֶּעֱשָׂה הַיָּם טִיט – Ez azt mutatja, hogy a tenger sárrá változott, – לְגַמּוֹל לָהֶם כְּמִדָּתָם – hogy hasonlóval fizessen vissza [az egyiptomiaknak], – שֶׁשָּׁעֲבָדוּ אֶת יִשְׂרָאֵל כְּחֶמֶר וּבִלְבָנִים – ők ugyanis malterrel [tk. sárral] és téglákkal vetették alá Izraelt.

תְּהִמֹת יִכְסִימוּ, יָרְדוּ בְּמִצּוֹלֹת כְּמוֹ אָבֵן. (שמות טו, ה)

A hullámok elborították őket, leszálltak a mélységekbe, mint a kő.
(2Mózes 15:5.)

יכסימו – ...elborították őket... – כְּמוֹ יִכְסוּם – [jöchászjumu] ugyanaz, mint *jöchászum* – בוֹ וְהִיּוֹד הָאֶמְצָעִית יִתְרָה בּוֹ – egy extra י-dal a közepén. – וְדָרַךְ מִקְרָאוֹת בְּכָךְ – Ez megszokott [a Szentírás] verseiben; – כְּמוֹ וּבְקֶרֶךְ וְצִאֲנֶךְ יִרְבִּינָה – mint a: „marhád, juhod sokasodik (*jirböjun*)”¹⁸² – יִרְוִינָה מִדֶּשֶׁן בֵּיתְךָ – [vagy a] „Dúslakodnak (*jirvöjun*)”¹⁸³ házad bőségében”¹⁸⁴ [szövegrészekben]. – וְהִיּוֹד רֵאשׁוֹנָה – [A *jöchászjumu*] első י-ja, – כֶּךָ פְּרִשָׁהוּ – a következőképpen – שֶׁמִּשְׁמָעָה לְשׁוֹן עֲתִיד – amely a jövő időt jelöli,¹⁸⁵ – כֶּךָ פְּרִשָׁהוּ – a következőképpen

¹⁷⁵ Lentebb 19:13. „vagy nyíllal lőjék le”

¹⁷⁶ visszaható

¹⁷⁷ 3Mózes 15:9.

¹⁷⁸ Uo. 4.

¹⁷⁹ Fentebb 12:16.

¹⁸⁰ Zsoltárok 69:3.

¹⁸¹ Jeremiás 38:6.

¹⁸² 5Mózes 8:13. *jirbun* helyett.

¹⁸³ *Jirvun* helyett.

¹⁸⁴ Zsoltárok 36:9.

¹⁸⁵ Holott mi itt egy múltban történt eseményről beszélünk!

van magyarázva: – טַבְּעוּ בַיַּם סוּף – Elmerültek a Sástengerben, – כְּדֵי שְׂיַחֲזְרוּ הַיָּם – ¹⁸⁶ – וַיִּכְסּוּ אוֹתָן – hogy a víz visszatérjen és elborítsa őket.

– יִכְסִימוּ אֵין דּוּמָה לוֹ בְּמִקְרָא בְּנִקְדָּתוֹ – A *jöchászjumu* nem szerepel hasonló vokalizációval [sehol másutt] a Szentírásban, – וַיִּכְסִימוּ בְּמִלְאָפּוּם – hanem rendesen *jöchászjumo*-nak, [azaz] *möläpum*-mal [vagyis *cholám*-mal] van vokalizálva.

– וּבְמִקּוֹם אַחַר צָלְלוּ כַּעֲפֹרֶת – Más helyütt az áll: „elsüllyedtek, mint az ólom,”¹⁸⁷ – וּבְמִקּוֹם אַחַר יִאֲכִלְמוּ כֶּקֶשׁ – megint másutt az: „elemésztí őket, mint a polyvát.”¹⁸⁹ – [Ez pedig azért volt, mert] a gonoszak olyanok voltak, mint a pelyva; – הוֹלְכִים וּמְטַרְפִּין – folyton kavarogtak, – עוֹלִין וַיּוֹרְדִין – ahogy föl-le hányta őket [a víz]. – בְּיַנּוּנִים כְּאֶבֶן – Az átlagosak olyanok voltak, akár a kő,¹⁹⁰ – וְהַכְּשָׁרִים כַּעֲפֹרֶת – a viszonylag igazak pedig olyanok voltak, mint az ólom,¹⁹¹ – וְשָׁנְחוּ מִיָּד – és azonnal nyugvóhelyükre érkeztek [a tenger fenekén].¹⁹²

יְמִינְךָ יְהוָה נְאֻדְרֵי בְּכַח, יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעֵץ אוֹיֵב. (שמות טו, ו)

A te jobbkarod, ó Örökkévaló, fönséges az erőben, a te jobbkarod, ó Örökkévaló, darabokra zúzza az ellenséget. (2Mózes 15:6.)

– שְׁנֵי פְעָמִים – ¹⁹³ – יְמִינְךָ... אֵין יְמִינְךָ... – Kétszer! – כִּשְׁשִׁרְאֵל עוֹשִׁין רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם – Amikor Izrael Isten akaratát teljesíti, – הַשְּׂמֵאל נִעֲשִׂית יְמִין – akkor a bal kézről is jobb kéz lesz.

– יְמִינְךָ ה' נְאֻדְרֵי בְּכַח – **A te jobbkarod, ó Örökkévaló, fönséges az erőben...** – לְהַצִּיל אֶת שִׁרְאֵל – hogy megmentse Izraelt, – וַיְמִינְךָ הַשְּׂנִית – miközben másik jobbkarod – תִּרְעֵץ אוֹיֵב – **darabokra zúzza az ellenséget.** – וְלִי נִרְאָה – Mindazonáltal nekem úgy tűnik, – אֹתָהּ יְמִין עֲצָמָה תִּרְעֵץ אוֹיֵב – [hogy a második *jöminchá* azt jelenti], hogy ugyanaz a jobb kéz zúzza darabokra az ellenséget, – מָה

¹⁸⁶ Rási ily módon összeköti az előző vers végét ennek a versnek az elejével.

¹⁸⁷ Az egyiptomiakat hol kőhöz, hol ólomhoz, hol pedig szalmához hasonlítja a Szentírás. Miért?

¹⁸⁸ 10. vers.

¹⁸⁹ 7. vers.

¹⁹⁰ Azaz lassan, de egyenletesen süllyedtek lefelé a vízben, s így kevesebbet szenvedtek, mint a gonoszak, akik olyanok voltak, mint a pelyva.

¹⁹¹ Vagyis azonnal lesüllyedtek a mélybe.

¹⁹² Mechiltá.

¹⁹³ A jobb kéz a jutalmat jelképezi, a bal a büntetést.

לַעֲשׂוֹת שְׂתִי מְלָאכּוֹת – ami lehetetlenség egy emberi lény számára, – שְׂאֵי אֶפְשֵׁר לְאָדָם
 בְּיַד אַחַת – [mármint] az, hogy [egyszerre] két dolgot cselekedjék egy kézzel.

– Mindazonáltal a vers egyszerű jelentése a következő: – וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא –
 – „A te jobb kezed, mely fönséges az erőben.” – מִה מְלָאכְתָּה – Mi a
 funkciója? – וְיִמְיֶנְךָ ה' תִּרְעֵץ אוֹיֵב – „Jobb kezed összeszúzza az ellenséget.”¹⁹⁴ – וְכַמָּה
 – כִּי הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ ה' – Sok ehhez hasonló vers létezik [a Szentírásban]: – מִקְרָאוֹת הַגְּמָתוֹ
 – „Mert ellenségeid, Örökkévaló, – כִּי הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֵאבְדוּ – ellenségeid elenyésznek”¹⁹⁵ –
 עַד מָתִי רְשָׁעִים – [vagy:] „Örökkévaló, meddig fognak a bűnösök, – עַד מָתִי רְשָׁעִים ה'
 – „Zúgnak a folyamok, Örökkévaló, – נְשָׂאוּ נְהָרוֹת ה' – [vagy:] „Zúgnak a folyamok”¹⁹⁷ –
 לֹא – „Ne nekünk, Örökkévaló, – לֹא לָנוּ – ne nekünk”¹⁹⁸ – אָעֵנָה נָאֵם ה'
 – [vagy:] „meghallgatom – így szól az Örökkévaló –, meghallgatom
 az eget”¹⁹⁹ – אָנֹכִי לְה' אָנֹכִי אֲשִׁירָה – [vagy:] „én az Örökkévalónak, az Örökkévalónak
 énekelek én”²⁰⁰ – לֹוֹלִי ה' וְגוֹמֵר – [vagy:] „Ha nem lett volna velünk az Örökkévaló
 stb. – לֹוֹלִי ה' שְׁהֵיָה לָנוּ – ha nem lett volna velünk az Örökkévaló, – בְּקוֹם עָלֵינוּ אָדָם –
 amikor ránk támadtak az emberek”²⁰¹ – עוֹרֵי עוֹרֵי דְבוּרָה – [vagy:] „Ébredj, ébredj
 Debóra, – עוֹרֵי עוֹרֵי דְבָרִי שִׁיר – ébredj, ébredj, mondj éneket”²⁰² – תִּרְמָסְנָה רְגְלֵי –
 [vagy:] „Egy láb tapossa majd: – רְגְלֵי עָנִי – egy nyomorult lába”²⁰³ – וְנָתַן אֲרָצָם לְנַחֲלָה –
 [vagy:] „Országukat örökségül adta, – נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עָבְדוּ – örökségül népének,
 Izráelnek.”²⁰⁴

כְּמוֹ – A י [tulajdonképpen] fölösleges, – הַיּוֹד יִתְרָה – ...fönséges... – נִאְדָרִי –
 כְּמִתִּי בְּמַדִּינֹת – mint [a rábáti szóban] a „népes [város]” [szövegrészben]²⁰⁵ – רַבְתִּי עַץ

¹⁹⁴ Ennek megfelelően a vers helyes magyarázata: „Jobb kezed, mely fönséges az erőben, összeszúzza az ellenséget.” A *jöminchá* szó megisméltése gyakori költői stíluselem, amint arra Rási is rámutat és példákat is hoz rá a Szentírásból.

¹⁹⁵ Zsoltárok 92:10.

¹⁹⁶ Uo. 94:3.

¹⁹⁷ Uo. 93:3.

¹⁹⁸ Uo. 115:1.

¹⁹⁹ Hoseá 2:23.

²⁰⁰ Bírák 5:3.

²⁰¹ Zsoltárok 124:1-2.

²⁰² Bírák 5:12.

²⁰³ Jesájá 26:6.

²⁰⁴ Zsoltárok 135:12.

²⁰⁵ Siralmak 1:1.

– [vagy a *száráti* szóban] az „úrnő a tartományok között” [szövegrészben]²⁰⁶ – גַּנְבְּתִי יוֹם – [vagy a *gönuvti* szóban] az „[amit] elloptak nappal” [szövegrészben].²⁰⁷

תמיד היא רועצת ומשברת – ...darabokra zúzza az ellenséget. – תרעץ אויב – [Az ige azért nem múlt időben szerepel, mert az Örökkévaló keze] folyamatosan zúzza darabokra az ellenséget.²⁰⁸ – וְדוּמָה לוֹ – Hasonló ehhez:²⁰⁹ – וַיִּרְעֲצוּ וַיִּרְוּצוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – „Ezek nyomorgatták (*uájir’ácu*) és gyötörték Izráel fiait,” – בְּשׁוֹפְטִים – a *Bírák könyvében*.²¹⁰ – הָרַב אַחַר – Egy másik magyarázat: – זְמִינֶךָ – היא מְשַׁבֶּרֶת וּמְלַקֶּה אויב – „A te jobbkarod, mely fönséges az erőben, – az, amelyik darabokra zúzza az ellenséget.” [Ez a következőképpen kapcsolódik a következő vershez:]

וּבְרַב גְּאוּנֶךָ תִּהְרַס קָמֶיךָ, תִּשְׁלַח חֲרֹנֶךָ יֹאכְלֵמוּ בְּקֶשׁ. (שמות טו, ז)

A te fönséged nagyságában elpusztítod az ellened támadókat, szabadon engeded haragodat, és az elemészti őket, mint a pelyvát. (2Mózes 15:7.)

וּבְרַב גְּאוּנֶךָ – A te fönséged nagyságában... – אִם הָיָד בְּלֶבֶד רֹעֲצַת הָאוֹיֵב – Ha a kéz egymagában összezúzza az ellenséget, – כְּשֶׁהוּא מְרוּמֵם בְּרוּב גְּאוּנוֹ – akkor ha [Isten] felemeli azt az Ő fönsége nagyságában, – אֲזֵי יִהְרֹס קָמִיו – akkor *elpusztítja* vele az Ellene támadókat. – וְאִם בְּרוּב גְּאוּנוֹ לְבַד – És ha az Ő fönsége nagysága egymagában – אוֹיְבָיו נִהְרָסִים – elpusztítja az Ellene támadókat, – קֵל נַחְמָר כְּשֶׁשְׁלַח בָּם – akkor bizonyos, hogy amikor [Isten] szabadon engedi az Ő haragját, – חָרוֹן אָף – az elemészti őket.

תִּהְרַס – ...elpusztítod... – תמיד אתה הורס קמייך – Te mindig elpusztítod **az ellened támadókat**, – הַקָּמִים נִגְדֶךָ – [vagyis] azokat, akik szembeszállnak Veled. – אֱלוֹ הַקָּמִים עַל יִשְׂרָאֵל – [És] kik azok, akik szembeszállnak Vele? – אֲזֵי הַקָּמִים עַל יִשְׂרָאֵל – Azok, akik szembeszállnak Izraellel. – וְכֵן הוּא אוֹמֵר – Amint az Írás mondja:²¹¹ – כִּי – És mi ez a háborgás? – וּמָה הִיא הַהֶקְמָה... – „Hiszen háborgognak ellenségeid...” – וְעַל זֶה – „...Néped ellen titkon ármányt szőnek...” – וְעַל זֶה – „Isten ellenségeinek.”

וּבְרוּחַ אַפְיֶךָ נִעְרָמוּ מֵיָם נִצְבּוּ כְּמוֹ נֶד נִזְלִים, קָפְאוּ תְהִמַּת בְּלֶב יָם. (שמות טו, ח)

²⁰⁶ Uo.

²⁰⁷ 1Mózes 31:39.

²⁰⁸ És a folyamatos jelen időt ki lehet fejezni jövő idejű alakkkal.

²⁰⁹ Mármint a *rö’ác* – összezúzni jelentésű – ige használata tekintetében.

²¹⁰ 10:8.

²¹¹ Zsoltárok 83:3-4.

Orrlyukaidnak szelétől felduzzadnak a vizek, megállanak, mint a gát, az ömlő hullámok, megdermednek a forgatagok a tenger szívében. (2Mózes 15:8.)

ורוח אפוי – Orrlyukaidnak szelétől...²¹² – רוח היוצא משני נחירי של אף – [A lehelet,] amely a két orrlyukból jön ki. – דבר הכתוב כבכיכול בשכינה – A vers úgy beszél – mintha ez lehetséges lenne Istenről, – הגמת מלך בשר ודם – mintha egy emberi királyhoz hasonlítaná, – כדי להשמיע און הבריות – hogy ráhangolja az emberek fülét, – כפי ההנה – [saját] tapasztalataikkal összhangban, – שיוכלו להבין דבר – hogy megértsék a dolgot. – כשאדם כועס – Amikor valaki feldühödik, – יוצא רוח מנחיריו – a lélegzete [dühödten] jön ki az orrlyukából.²¹³

– וכן ומרוח אפוי יכלו – Hasonlóan:²¹⁴ „Füst jött ki orrából.”²¹⁵ – Hasonlóan: „orrlyukainak szelétől semmivé lesznek.”²¹⁶ – וזהו שאמר – Ezt érti a Szentírás, amikor azt mondja: – למען שמי אאריך אפי – „Csak nevemért hosszítom meg lélegzetemet.”²¹⁷ – כשזעפו נחה – Amikor az embernek lecsillapul a dühe, – נשימתו ארכה – hosszabbá válik a lélegzete, – וכשהוא כועס – ám amikor dühös, – נשימתו קצרה – rövid a lélegzete. – ויתהלתי אחקטם לך – [Ott így folytatódik a vers]: *uthiláti echtám lách*, – ושמעתי תהלתי – [ami azt jelenti:] dicsőitésemért – אשים חטם בפני – karikát helyezek orromba – לסתום נחירי – hogy bezárjam orrlyukaimat, – האף והרוח לא יצאו – a düh és a lélegzet ellen, – שלא יצאו – hogy ki ne jöhessenek. – לך בשבילך – A *lách* [itt azt jelenti]: *a te érdekedben*. – אחקטם כמו נאקה בחטם – Az *echtám* [ugyanazt jelenti, mint a] *náká báchátám*, – במסכת שבת – amivel a [Talmud] *Sábát* traktátusában²¹⁸ találkozunk. – כך נראה בעיני – Nekem így tűnik.

– וכל אף וחרון שבמקרא – Valahányszor az *áf* és a *cháron* összekapcsolódik a Szentírásban, – אני אומר כן – én azt mondom, hogy a következő a magyarázat: – חרה אף – A *chárá áf* [kifejezésben²¹⁹ a *chárá* szó] – כמו – hasonló, mint [a *chárá* szó a] – ועצמי חרה מני חרב – „csontom pedig ég a láz miatt”²²⁰ [szövegrészben], – לשון שרפה ומוקד – [ahol a *chárá*] azt jelenti: *égés és hőség*, – שנהחירי מתחממים – amikorra orrlyukaid forrók és égnek – בעת הקצף – amikor dühös [az ember]. –

²¹² Hogyan lehetséges az Örökkévalóról úgy beszélni, mintha fizikai teste lenne?

²¹³ És ezt metaforikus értelemben tulajdonítja a Tóra az Örökkévalónak.

²¹⁴ Itt hasonló metaforákra hoz példát Rási a Szentírásból.

²¹⁵ Zsoltárok 18:9.

²¹⁶ Jób 4:9.

²¹⁷ Jesájá 48:9.

²¹⁸ 51b. *náká báchátám* azt jelenti: „nöstényteve orrkarikával.”

²¹⁹ Jesájá 5:25.

²²⁰ Jób 30:30.

יְהָרוֹן מִגְזֵרַת חֶרֶה – A *cháron* a *chára*-ból származik, – כָּמוֹ רֵצוֹן מִגְזֵרַת רֶצֶה – ugyanúgy, mint a *rácon* (akarat) a *rácá*-ból. – וְכֵן חֶמָה לְשׁוֹן חֶמִימוֹת – Ugyanígy a *chémá* (harag) szó a *chámimut* (hőség)-ből ered. – עַל כֵּן הוּא אוֹמֵר – Ezért áll az [a Szentírásban, hogy]: – וַיִּבְנוּחַ הַחֶמָה אוֹמֵר – „és forrt benne a harag.”²²¹ – וְיָבִיחַ הַחֶמָה אוֹמֵר – És amikor alábbhagy a harag, azt mondja az ember: – נִתְקַרְרָה דַעְתּוֹ – „Lehűlt az elméje.”²²²

וְעָרְמוֹ מַיִם – **...felduzzadnak a vizek...** – אוֹנְקֵלוֹס תְּרַגְּמוֹ – Onkelosz [a *neermu*-t] úgy fordítja, – לְשׁוֹן עֲרָמִימוֹת – mint ami az *ármimut* (okosság)-ból származik.²²³ – וּלְשׁוֹן צַחֲוֹת הַמִּקְרָא – De a legtisztább²²⁴ értelmezés szerint – כָּמוֹ – [a *neermu*] ugyanazt jelenti, mint – עֲרַמְתַּת חֶטִיִּים – az *árémát chitim* [kifejezésben].²²⁵ – וַיִּצְבּוּ כָמוֹ גַד יוֹכִיחַ – És a „megállanak, mint a gát” kifejezés is ezt jelzi.²²⁶

וְעָרְמוֹ מַיִם – **...felduzzadnak...** – מִמּוֹקֵד רוּחַ – [Azaz] forró leheletedtől, – וְשִׁיפָא מֵאֶפְרָךְ – mely kiáramlott orrlyukaidból, – יִבְשׂוּ הַמַּיִם – a víz felszáradt, – וְהֵם נִעְשׂוּ – és olyanná vált, – כְּמִין גְּלִים וּכְרִיּוֹת שֶׁל עֲרָמָה שֶׁהֵם גְּבוּהִים – mint a gabonahalmok, amelyek magasak.

כָּמוֹ גַּד – **...mint a gát...** – בְּתַרְגּוּמוֹ – [A *kmo néd* azt jelenti,] ahogyan Onkelosz fordítja: – כְּשׂוֹר כְּחוּמָה – *kösür* – „mint egy fal.”

גַּד – **...gát...** – לְשׁוֹן צְבוּר וְכִנּוּס – A *néd* egy kifejezés arra, hogy *felhalmozott* és *összegyűjtött*, – כָּמוֹ גַּד קָצִיר בְּיוֹם נִחְלָה – mint a „mint egy nagy halom (*néd*) termés a fájdalom napján”²²⁷ – כּוֹנֵס כְּנֵד – [vagy a] „Gáttal torlaszolta el”²²⁸ [szövegrészekben]. – לֹא כָתַב כּוֹנֵס כְּנֵאֵד – Nem az áll [a Szentírásban], hogy *konész kánod*,²²⁹ – אֶלָּא כְּנֵד – hanem az, hogy *kánéd*, – וְאֵלוֹ הָיָה כְּנֵד כָּמוֹ כְּנֵאֵד – és ha a *kánéd* ugyanaz lenne, mint a *kánod*, – וְכּוֹנֵס לְשׁוֹן הַכְּנֵסָה – és a *konész* ugyanazt jelentené, mint a *háchnászá*,²³⁰ – הָיָה לוֹ לְכַתּוֹב – akkor az kellene hogy álljon [a szövegben]: – מְכַנֵּס כְּבֵנֵאֵד – „[Az Örökkévaló] összegyűjti, akár egy bőr víztömlőbe

²²¹ Eszter 1:12

²²² Azaz lecsillapodott

²²³ *Chákimu májá* – „A víz okos volt.” Mintha azt mondanánk, hogy a víz bölcsen összegyűjtötte magát, hogy Izrael fiai száraz lábbal átkelhessenek, majd újra szétterjedt, hogy elborítsa az egyiptomiakat.

²²⁴ Vagyis legegyszerűbb.

²²⁵ Énekek éneke 7:3.: „búzahalom”.

²²⁶ *Azaz a nicvu kmo néd nozlim* – „megállanak, mint a gát, az ömlő hullámok” azt jelzi, hogy a *neermu májim* azt jelenti, hogy a víz felhalmozódott, felgyülemlt.

²²⁷ Jesájá 17:11.

²²⁸ Zsoltárok 33:7.

²²⁹ Ahol a *kánod* azt jelenti, hogy *mint egy víztömlő*.

²³⁰ *Háchnászá* azt jelenti: *behozni valamit*. Akkor pedig a *chonész kánéd* szavak jelentése a következő lenne: „Behozza [a vizet], mint egy bőr víztömlőbe.”

(*máchnisz kövánod*), – *מִי הֵיִם* – a tenger vizét.” – *אֶלָּא כּוֹנֵס לְשׁוֹן אוֹסֶף יְצוּבֵר הוּא* – A *konész* [szó] azonban *összgyűjtés*-t és *felhalmozás*-t jelöl. – *וְכֵן קָמוּ גַד אֶחָד* – Hasonlóan: „[a víz] feltorlódott, mint egy gát”²³¹ – *וַיַּעֲמְדוּ גַד אֶחָד* – [és:] „gátként feltornyosult.”²³² – *וְאֵין לְשׁוֹן קִימָה וַעֲמִידָה בְּנֵאדוֹת* – A felemelkedés és állás kifejezései nem alkalmazhatók víztömlőkre, – *אֶלָּא בְּחוֹמוֹת וַצְבוּרִים* – csupán falakra és halmokra. – *וְלֹא מְצִינוּ נֹאד נְקוּד אֶלָּא בְּמִלְאָפוֹם* – [Ráadásul] a *nod* [szóval] csupán *cholám*-mal vokalizáltan találkozunk [a Szentírásban], – *כְּמוֹ שִׁימָה דְּמַעֲתִי בְּנֵאדְךָ* – mint például: „Gyűjtsd könnyeimet tömlődbe (*uönodechá*)”²³³ – *אֶת נֹאד הַחֵלֶב* – [vagy:] „tejestömlőt (*et nod*).”²³⁴

קָפְאוּ – ...megdermednek... – *כְּמוֹ וְכִנְבִינָה תִקְפִּיאֲנִי* – Mint az „aztán sajt módjára hagyta meg alvadni (*tákpíéni*)” [szövegrészben],²³⁵ – *שֶׁהִקְשׁוּ וַנַּעֲשׂוּ בְּאֶבְנִים* – ugyanis [a mélységek] megkeményedtek és olyanná váltak, mint a kő, – *וְהַמַּיִם זוֹרְקִים* – és a vizek erővel nekivágták az egyiptomiakat a kőnek, – *אֶת הַמְּצָרִים עַל הָאֶבֶן בְּכַח* – és küzdöttek ellenük – *בְּכָל מִינֵי קוֹשֵׁי* – válogatott kíméletlenséggel.

בְּלֵב יָם – ...a tenger szívében. – *בְּחוֹזֵק הַיָּם* – [Vagyis] a tenger legerősebb részében. – *וְדַבֵּר הַמִּקְרָאוֹת לְדַבֵּר בֶּן* – A bibliai verseknél általános ez a kifejezőmód:²³⁶ – *עַד לֵב הַשָּׁמַיִם* – [pl.] „az ég szívéig”²³⁷ – *בְּלֵב הָאֲלֹהִים* – [vagy:] „a tölgyfa koronájában,”²³⁸ – *לְשׁוֹן עֵקְרוֹ וְתִקְפוֹ שֶׁל דְּבַר* – valaminek az esszenciájára és az erejére utalva.

אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֵּף אֲשִׁיג אֶחֱלֵק שָׁלָל, תִּמְלָאמוּ נַפְשֵׁי אַרְיֵק חֲרָבֵי תוֹרִישְׁמוּ יָדֵי. (שמות טו, ט)

Így szól az ellenség: Úzóbe veszem őket, utolérem, zsákmányt osztok, betelik rajtuk a lelkem, kirántom kardomat és megsemmisíti őket karom. (2Mózes 15:9.)

אָמַר אוֹיֵב – Így szól(t) az ellenség...²³⁹ – *לְעַמּוֹ כְּשִׁפְתָּם בְּדַבְרֵים* – a népéhez, amikor szavakkal győzködté őket: – *אֶרְדֵּף וְאֲשִׁיגֵם* – „Úzóbe veszem őket, utolérem őket – *וְאֶחֱלֵק שָׁלָל* – és megosztozom a zsákmányon – *עִם שָׂרֵי וַעֲבָדָי* – minisztereimmel és szolgálóimmal.”

²³¹ Josuá 3:16.

²³² Uo. 13.

²³³ Zsoltárok 56:9.

²³⁴ Bírák 4:19.

²³⁵ Jób 10:10.

²³⁶ Azaz a *lév* – „szív” gyakran jelöli valaminek a legerősebb részét vagy a közepét.

²³⁷ 5Mózes 4:11.

²³⁸ 2Sámuel 18:14.

²³⁹ Azaz a fáraó.

תמלאמו – ...betelik rajtuk a lelkem... – תמלא מהם – [*timláémo* azt jelenti:] tele lesz velük. – נפשי – ...**a lelkem...** – רוחי ורצוני – [*náfsi* azt jelenti:] lelkem és vágyam. – ואל תתמה על תיבה – Ne csodálkozz egy olyan szón, – תמלאמו תמלא מהם – amely olyasmit fejez ki, amit [amúgy] két szóval fejeznek ki, – תמלאמו תמלא מהם – [ti.] *timláémo* [ugyanaz, mint] *timálé méhem*, – יש הרבה בלשון הזה – mert sok példa létezik [a Szentírásban] az efféle kifejezésmódra: – כי ארץ הנגב נתתני – [pl.:] „Ha a Délvidéken adtál (*nötátáni*) [férjhez],”²⁴⁰ – כמו נתת לי – [ahol a *nötátáni*] ugyanaz, mint *nátátá li* („adtál engem”) – ולא יכלו דברו לשלום – [vagy:] „és nem tudtak barátságosan beszélni vele (*dábro*),”²⁴¹ – כמו דבר עמו – [ahol a *dábro*] ugyanaz, mint *dábér imo* („beszélni vele”) – בני יצאני – [vagy:] „Fiaim elhagytak (*jöcáuni*),”²⁴² – כמו יצאו ממני – [ahol a *jöcáuni*] ugyanaz, mint *jácu mimeni* („elementek tőlem”) – מצפני אגידנו – [vagy:] „Lépteim számát is megmondanám neki (*ágidenu*),”²⁴³ – כמו אף כאן – [ahol az *ágidenu*] ugyanaz, mint *ágid lo* („megmondom neki).” – תמלאמו – Itt is [ugyanaz a helyzet, vagyis] *timláémo* azt jelenti: – תמלא נפשי מהם – *timálé náfsi méhem* – „A lelkem telve lesz velük.”

ארק חרבי – ...kirantom kardomat... – אשלוף – [Ahogyan Onkelosz fordítja:] „kihúszom.” – ועל שם שהוא מריק את התער – Mivel kiüríti (*mérik*) a hüvelyt, – בשליפתו – amikor kihúzza [a kardot] – ונשארו ריק – és az²⁴⁴ üres (*rék*) marad, – נופל בו לשון הרקה – a „kiürítés” kifejezés illik rá, – כמו מריקים שקיהם – mint [a *mörikim* szó] a „zsákjaikat kiürítették”²⁴⁵ – וכליו יריקו – [vagy a *járiku*] az „edényeit kiürítik”²⁴⁶ [szövegrészekben].

– ואל תאמר אין לשון ריקות נופל – Ne mondd, hogy a *rékut* („kiürítés”) kifejezés – על היצא – nem alkalmazható arra [a dologra], amelyet eltávolítanak [a kiürítés során], – אלא על התיק – hanem [csakis] a tartályra – ועל השק ועל הכלי – vagy a zsákra vagy az edényre, – שיצא ממנה – amelyből eltávolították azt, – לא על החרב ועל היין – de nem a kardra vagy a borra, – ולדחוק ולפרש – hogy így erőltetetten úgy kelljen magyaráznod, – ארק חרבי – [hogy] az *árik chárbi* ugyanazt jelenti, – כלשון ורק את – mint [a *vájárek*] a „felfegyverezte begyakorolt embereit” [szövegrészben],²⁴⁷ [s ily módon akkor jelen szövegrész jelentése a következőképpen módosul:] – אודין – „Felfegyverzem magamat kardommal.”

²⁴⁰ *Bírák* 1:15.

²⁴¹ *1Mózes* 37:4.

²⁴² *Jeremiás* 10:20.

²⁴³ *Jób* 31:37.

²⁴⁴ Vagyis a hüvelyt.

²⁴⁵ *1Mózes* 42:35.

²⁴⁶ *Jeremiás* 48:12.

²⁴⁷ *1Mózes* 14:14.

– מְצִינוּ – [Ez szükségtelen, mivel] találunk [rá példát a Szentírásban, hogy] – בּוֹב הַלְשׁוֹן מִסָּב – a [háraká] kifejezés utalhat – אַף עַל הַיּוֹצֵא – arra [a dologra] is, amit eltávolítanak, – שְׁמֹן הַיּוֹרֵק – [pl.:] „kiöntött (turák) olaj”²⁴⁸ – וְלֹא הַיּוֹרֵק מִכְּלֵי אֶל כְּלֵי – [vagy:] „Nem öntötték át [a bort] egyik edényből a másikba.”²⁴⁹ – לֹא הַיּוֹרֵק הַכְּלֵי אֵין – אֶלָּא לֹא הַיּוֹרֵק – Nem az áll [a szövegben]: „Az edényt nem ürítették ki,” – כְּתִיב כֵּן אֵין – hanem az: „[A bort] nem ürítették egyik edényből a másikba.” – מְצִינוּ הַלְשׁוֹן מוֹסָב עַל הַיּוֹרֵק – Megtaláljuk hát a kifejezést [a Szentírásban] a borra vonatkoztatva; – וְכֵן וְהַרְיָקוּ חֲרֻבוֹתָם עַל יְפֵי חֲכָמְתָּךְ – hasonlóan: „Kardot rántanak (vöheriku) bölcsességed szépsége ellen,”²⁵⁰ – דְּהִירָם – a Chirámról szóló [elbeszélésben].

תּוֹרִישְׁמוֹ – ...megsemmisíti őket... – לְשׁוֹן רִישׁוֹת וְדָלוֹת – A [torisémo] egy szegénység (résut) jelentésű kifejezés, – כְּמוֹ מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׂיר – mint [a moris] a moris umáásir („[az Örökkévaló] tesz szegénnyé és gazdaggá”)²⁵¹ [szövegrészben].

נִשְׁפָּתָ בְּרִיחָךְ כְּסָמוֹ יָם, צָלְלוּ בַּעֲפֻרְתָּ בְּמֵיִם אֲדִירִים. (שמות טו, י)

Te azonban fuvallatoddal leheltél és elborította őket a tengerár, elsüllyedtek, mint az ólom a rengeteg vizekben. (2Mózes 15:10.)

נִשְׁפָּתָ – Te azonban... leheltél... – לְשׁוֹן הַפָּחָה – [A násáftá] egy fújás-t jelentő kifejezés. – וְגַם נִשְׁפָּתָ בָּהֶם – Hasonlóan: „ő csak rájuk fúj (násáf).”²⁵²

צָלְלוּ – ...elsüllyedtek... – שָׁקַעוּ עִמָּקוֹ – [calálu azt jelenti:] elsüllyedtek, mélyre merültek; – לְשׁוֹן מְצוּלָה – a möculá (mélység) szóból.²⁵³

בַּעֲפֻרְתָּ – ...mint az ólom... – אָבָר – [oferet azt jelenti:] ólom; – פְּלוֹרָם בְּלֵעֻז – ófranciául plom.

מִי כַמְכָה בְּאֵלִים יִהְיֶה מִי כַמְכָה נְאֻדָּר בְּקִדְשׁ, נוֹרָא תְהִלַּת עֲשֵׂה פְּלֵא. (שמות טו, יא)

Ki olyan, mint te, a hatalmasok között, ó Örökkévaló? Ki hozzád fogható, szentségben magasztos, dicsőítésben félelmetes, csodaművelő? (2Mózes 15:11.)

בְּאֵלִים – ...a hatalmasok között... – בְּחֻזְקֵיִם – [báelim azt jelenti:] a hatalmasok között, – כְּמוֹ וְאֵת אֵילֵי הָאָרֶץ לָקַח – mint az „Az ország előkelőit (élé)”²⁵⁴

²⁴⁸ Énekek éneke 1:3.

²⁴⁹ Jeremiás 48:11.

²⁵⁰ Jechezkél 28:7.

²⁵¹ 1Sámuel 2:7.

²⁵² Jesájá 40:24.

²⁵³ Zsoltárok 69:3.

Vezérelted kegyelmeddel ezt a népet, amelyet megváltottál; hatalmaddal terelted szentséged hajléka felé. (2Mózes 15:13.)

נְהַלְתָּ – ...terelted... – לָשׁוֹן מְנַהֵל – [A néháltá] a mönánhél (vezető) kifejezésből [származik]. – וְאוֹנְקֵלוֹס תְּרַגְּמֵם – Onkelosz mindazonáltal [szovárhi-nak] fordítja, – לָשׁוֹן נוֹשֵׂא וְסוֹבֵל – amely a vivés-sel, viselés-sel rokon, – וְלֹא דִקְדַק לְפָרֵשׁ – és nem magyarázza el aprólékosan – אַחַר לָשׁוֹן הַעֲבָרִית – a konkrét héber kifejezést.²⁶³

שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָזוּן, חֵיל אֶחָז יִשְׁבִּי פְּלִשְׁתָּ. (שמות טו, יד)

Hallották a népek és megrendülnek, remegés fogja el Pláset lakóit. (2Mózes 15:14.)

יִרְגָזוּן – ...és megrendülnek... – מִתְרַגְּזִין – [jirgázun azt jelenti:] mitrágzin (reszketnek).

יִשְׁבִּי פְּלִשְׁתָּ – ...Pláset lakóit. – מִפְּנֵי שֶׁהֲרִגוּ אֶת בְּנֵי אֶפְרַיִם – Mert ők voltak azok, akik megölték Efráim leszármazottait, – שִׁמְהֵרוּ אֶת הַקָּץ – akik időnap előttré számolták ki [az egyiptomi száműzetés] végét, – וַיִּצְאוּ בְּחֵזְקָה – és erőnek erejével mentek ki [Egyiptomból], – כַּמְּפָרֵשׁ בְּדַבְרֵי הַיָּמִים – amint azt a *Krónikák könyve*²⁶⁴ elbeszéli: – וַהֲרִגוּם אֲנִישֵׁי גֵת – „Ezeket megölték a gátiak”.²⁶⁵

אֲזַ נִבְהָלוּ אֱלוֹפֵי אֲדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֵאֱחָזוּמוּ רָעַד, נִמְגּוּ כָּל יִשְׁבֵי כְנָעַן. (שמות טו, טז)

Edom törzsfői akkor megijedtek, Moáb hatalmasait remegés fogta el, Kánaán lakói mind kétségbe estek. (2Mózes 15:15.)

וְהָלֹא לֹא הָיָה – ...Edom törzsfői, Moáb hatalmasai... – אֱלוֹפֵי אֲדוֹם אֵילֵי מוֹאָב – שֶׁהָרִי לֹא עָלִיָּהֶם הוֹלְכִים – De hát nekik nem volt mitől félniük, – לָהֶם לִירָא כְּלוֹם – hiszen [Izrael fiai] nem őket készültek megtámadni! – אֲלֵא – Valójában – מִפְּנֵי אֲנִינּוֹת – ez a neheztelés miatt volt, – שֶׁהָיוּ מִתְאוֹנְנִים וּמִצְטַעְרִים – mert megbántódtak és szenvedtek – עַל כְּבוֹדֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל – az Izraelt ért tisztesség miatt.²⁶⁶

נִמְגּוּ – ... kétségbe estek (námogu)... – נִמְסוּ – [A námogu egy szinonimája az, hogy] elolvadt megsemmisült, – כְּמוֹ – [hasznos értelemben,] mint [a következő

²⁶³ Inkább csak parafrázál.

²⁶⁴ 7:21.

²⁶⁵ Azaz a filiszteusok. Rémület fogta el a filiszteusokat, mert arra számítottak, hogy Izrael fiai most majd bosszút állnak rajtuk.

²⁶⁶ Edom és Moáb különösen féltékeny volt a rangra, amelyet Izrael fiai értek el, hiszen közös őseik voltak; Edom Ézsautól, Ábrahám egyik unokájától származik, Moáb pedig Lóttól, Ábrahám unokaöccsétől.

versben]:²⁶⁷ – בְּרִיבִים תְּמוּגְגָה – „...záporesővel (*tmogögená*) porhanyítod...” – אָמְרוּ – Azt mondták [a kánaániták]: – עָלֵינוּ הֵם בָּאִים – „Ellenünk törnek, – לְכַלּוֹתֵינוּ – hogy megsemmisítsenek bennünket – וְלִירֵשׁ אֶת אֶרְצֵנוּ – és megörököljék országunkat.”

תִּפְּל עָלֵיהֶם אֵימָתָה נִפְחַד בְּגֹדֶל זְרוּעֶיךָ יְדֹמוּ כְּאֶבֶן, עַד יַעֲבֹר עִמָּךְ יְהוָה עַד יַעֲבֹר עִם זֶה קִנְיָתָ.
(שמות טו, טז)

Rájuk szakad rettegés és félelem, karod hatalma alatt elnémulnak, mint a kő, míg átvonul a te néped, ó, Örökkévaló, míg átvonul ez a nép, amelyet magadnak szereztél. (2Mózes 15:16.)

תִּפְּל עָלֵיהֶם אֵימָתָה – Rájuk szakad rettegés...²⁶⁸ – עַל הַרְחֻקִים – [Az *émátá* félelem] azokon, akik messze vannak.

וּפְחַד – ...és félelem... – עַל הַקְּרוּבִים – [A *páchád* félelem] azokon, akik közel vannak. – כִּי – כְּעִנְיֵן שְׁנֵי אֲמָר – Ez hasonló ahhoz, ami [egy más helyen] hangzik el: – „Mert hallottuk, hogy az Örökkévaló kiszárította stb.”²⁶⁹

כִּי – כְּעִנְיֵן שְׁנֵי אֲמָר – „Mert hallottuk, hogy az Örökkévaló kiszárította stb.”²⁶⁹ – עַד יַעֲבֹר... עַד יַעֲבֹר... – ...míg átvonul..., míg átvonul...²⁷⁰ – אַחֲרָיו – Ahogyan Onkelosz magyarázza.²⁷¹

קִנְיָתָ – ...szereztél. – חֲבִבָּתָ מִשְׂאֵר אֲמוֹת – [Azaz] „Becsesebbnek tartod más népeknél,” – כְּחַפְּזָה קִנְיֵי בְּדָמִים יְקָרִים – hasonlóan egy olyan tárgyhoz, amelyhez magas áron jutott hozzá valaki, – וְשִׁחִיב עַל הָאָדָם – és azt nagy becsben tartja.

תִּבְאֵמוּ וְתִשְׁעֲמוּ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מִכּוֹן לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלָּתָהּ יְהוָה, מִקְּנֵשׁ אֲדָנִי כֹונֵנִי יְדִיךָ. (שמות טו, יז)

Elviszed és beülteted őket tulajdon hegyedre, a lakhelyre, amelyet előkészítettél, Örökkévaló, Isten Szentélyébe, amelyet tulajdon kezdeddel állítottál fel. (2Mózes 15:17.)

²⁶⁷ Uo. 65:11.

²⁶⁸ Mi a különbség az *émátá* és a *páchád* között?

²⁶⁹ Josuá 2:10. Miután Izrael fiai átkeltek a Jordán folyón Erec Jiszráelbe, Josuá elküldte Kálétet és Pinchászt, hogy kémleljék ki Jerikót. Ők elértek Rácháv házához, aki azt mondta nekik: „Tudom, hogy az Örökkévaló nektek adta ezt az országot és hogy a tőletek való félelem máris megszállott bennünket és reszketnek miattatok az ország összes lakói. Mert hallottuk, hogy az Örökkévaló kiszárította a Sástenger vizeit előttek, midőn kivonultatok Egyiptomból, stb.” Rácháv az *émá*-t azzal társította, amit *hallottak* arról, hogy mit tett az Örökkévaló Izrael fiaiért, ezzel is alátámasztva Rási véleményét, miszerint az *émá* valamilyen messzi dologtól való félelem.

²⁷⁰ Miért kétszer?

²⁷¹ Míg átvonulnak az Arnónon (4Mózes 21:14-15.); míg átvonulnak a Jordánon.

שְׁלֵא יָבִינֵס – **Elviszed... Őket.** – נִתְנַבֵּא מֹשֶׁה – Mózes megjövendölte, – לָאֲרֶץ – hogy ő nem fog bemenni az országba. – לָכֵן לֹא נֵאמַר תְּבִיאֵנוּ – Ezért nem az áll a szövegben, hogy: „Elviszel minket.”

מִכּוֹן לְשִׁבְתְּךָ – **...a lakhelyre, amelyet előkészítettél...**²⁷² – מִקְדָּשׁ שֶׁל מִטָּה – A földi Szentély – מִכּוֹן כְּנָגְדָּךְ – pontosan alatta helyezkedik el – כִּסֵּא שֶׁל מַעְלָה – a mennyei Trónusnak, – אֲשֶׁר פָּעַלְתָּ – amelyet **előkészítettél.**

מִקְדָּשׁ – **...a Szentély...** – הַטַּעַם עָלָיו זָקַף גְּדוּל – A [„Szentély” szóra eső] intonáció egy *zákéf gádol*,²⁷³ – לְהַפְרִידוֹ – azért, hogy elválassza azt [a „Szentély”-t] – הַמִּקְדָּשׁ – az „Uram” szótól, amely utána következik, – שְׁלֵאֲתֶרְיוּ – [imígyen adva neki azt a jelentést, hogy] „a Szentélyt, – אֲשֶׁר כּוֹנְנֵי יָדֶיךָ הִ' – amelyet kezeid emeltek, Uram.”

– הַיְהוּדִים נִבְרָא בְיַד אֶחָת – [Ez mutatja] a Szentély becsességét, – אִף יָדֵי – mivel a világ „fél kézzel” lett megteremtve, – שֶׁנֵּאמַר – mint írva van:²⁷⁴ – וּמִקְדָּשׁ בְּשֵׁתֵי יָדַיְם – a Szentély viszont „két kézzel” [lett megteremtve]. – וְאֵימַתִּי יִבְנֶה בְּשֵׁתֵי יָדַיְם – És mikor lesz „két kézzel” felépítve? – בְּזַמְנוֹ – Amikor eljön az idő, – שֶׁהוּא יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעַד – hogy **Az Örökkévaló uralkodni fog mindörökké,**²⁷⁵ – לְעֵתִיד לָבֵא שֶׁכָּל הַמְּלוּכָה שָׁלוּ – a jövőben, amikor az egész királyság az Övé lesz.

יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעַד. (שמות טו, יח)

Az Örökkévaló uralkodni fog mindörökké! (2Mózes 15:18.)

לְעֹלָם וָעַד – **...mindörökké.** – לְשׁוֹן עוֹלָמִית הוּא – [A *váed*] egy örökkévalóságot jelentő kifejezés, – בּוֹ יְסוּד – és a benne lévő ו része a szó gyökének, – לְפִיכֶךָ – *ábel* – *Ám* [a következő versben]: – *ezért pátách*-hal van vokalizálva.²⁷⁶ – וְאֵנִי הַיּוֹדֵעַ וָעַד – „Én tudom és tanúsítom ezt (*váed*),”²⁷⁷ – שְׁהֵי' בּוֹ שְׁמוֹשׁ – ahol a ו betű egy prefixum, – קְמוּצָה הִיא – *kámác*-cal [van vokalizálva].²⁷⁸

²⁷² A hely-et jelentő legegyszerűbb héber szó a „*mákom*”. Az itt használt „*máchon*” kifejezés egy járulékos elgondolásra utal: „*möchuván*” – *elhelyezkedik pontosan.*

²⁷³ A *zákéf gádol* (egy Tóra-olvasási dallamjelölés) az általa jelölt szó és a következő szó között tartandó szünetet jelent.

²⁷⁴ *Jesájá* 48:13.

²⁷⁵ 18. vers.

²⁷⁶ Rási *chumás*-a más, mint a mieink, azokban ugyanis *váed* [*kámác*-cal] szerepel. (*Gur Árje*)

²⁷⁷ *Jeremiás* 29:23.

²⁷⁸ Egy másik magyarázat erre a Rásira: Rási valójában nem is a ו-ot tárgyalja, hanem az ע-t. Amikor Rási azt mondja, hogy itt, azaz jelen versünk *váed* szavában a magánhangzó egy *pátách*, akkor ez alatt valójában egy *pátách kátán*-t ért, azaz egy *szegol*-t,

כִּי בָא סוּס פְּרָעָה בְּרִכְבּוֹ וּבִפְרָשָׁיו בָּיָם וַיִּשָּׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת מִי הָיִם, וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ
בְּיַבֵּשׁהּ בְּתוֹךְ הָיָם. (שמות טו, יט)

Amikor a fáraó lovassága, szekérhadával és lovasaival behatolt a tengerbe és az Örökkévaló visszaterelte rájuk a tenger vizét, de Izráel fiai átmentek száraz földön a tenger közepén. (2Mózes 15:19.)

כִּי בָא סוּס פְּרָעָה – Amikor a fáraó lovassága, [szekérhadával és lovasaival] behatolt... – כַּאֲשֶׁר בָּא – [ki vá azt jelenti:] amikor jött.²⁷⁹

וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אַחֹת אֶהֱרֹן אֶת הַתֶּף בְּיָדָהּ, וַתִּצְאֵן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבַמַּחְלֹת.
(שמות טו, כ)

És kezébe vette Mirjám, a prófétanő, Áron nőtestvére a dobot és kimentek utána mind a nők dobokkal és körtáncokkal. (2Mózes 15:20.)

הֵיכֵן נִתְּנָבָאָה – És kezébe vette Mirjám, a prófétanő... – Hol prófétált [Mirjám]? – כְּשֶׁהָיְתָה אַחֹת אֶהֱרֹן – [Ez akkor történt,] amikor [még csak] **Áron nőtestvére** volt, – קוֹדֵם שְׁנוּלַד מֹשֶׁה – [vagyis] Mózes születése előtt. – אַמְרָה – Akkor [ugyanis] azt mondta: – עֲתִידָה אִמִּי שֶׁתֵּלֵד בֵּן וְכוּ' – „Anyám még fiút fog születni stb.”²⁸⁰, – כִּדְאִיתָא בְּסוּטָה – ahogyan az a [Talmud] *Szótá traktátusban* olvasható.²⁸¹ – דְּבַר אַחַר אַחֹת אֶהֱרֹן – Egy másik magyarázat [arra, hogy miért azonosítja a Szentírás] Áron nővéreként: – לְפִי שֶׁמָסַר נַפְשׁוֹ עָלֶיהָ – Mivel [Áron] az

ahogyan mi nevezzük; és amikor azt mondja, hogy a Jeremiás-versben az *v kámác*-cal van vokalizálva, akkor ezen valójában *kámác kátán*-t ért, azaz, ahogyan mi nevezzük, *céré*-t.

²⁷⁹ Ibn Ezrával ellentétben, aki ezt a verset még a *Sirá* részének tekinti, Rási a korai kommentárok zömével (Rásbámmal, Nachmanidésszal és másokkal) ért egyet, miszerint ez a vers már visszatér az elbeszéléshez és nem képezi részét a *Sirá*-nak (lásd Maimonidész, *A Tóra-tekerics szabályai*, 8. fejezet). Rási ezen vagy azt érti, hogy ez a vers bevezeti a következőt, azaz „Amikor a fáraó lovassága, szekérhadával és lovasaival behatolt a tengerbe, stb.,” [akkor] „kezébe vette Mirjám, a prófétanő, Áron nőtestvére a dobot, stb.” Vagy pedig úgy érti, hogy ez a vers visszatér a *Sirá* elejéhez, azaz „Akkor énekelte Mózes Izráel fiaival ezt a dalt, stb.” [Ez akkor történt,] „amikor a fáraó lovassága, stb.”

²⁸⁰ „... aki Izrael megmentője lesz.”

²⁸¹ 12b.

„Aranyláncokat készítünk neked²⁸⁶ – עם נְקֻדוֹת הַכֶּסֶף – ezüstgolyócskákkal.”²⁸⁷ –
 לְפִיכֶן הֲצַרְךָ לְהַסִּיעֶנָּה – Ezért kellett útnak indítania őket [Mózesnek] – בְּעַל כָּרְהֶם –
 akarataik ellenére.

וַיֵּבְאוּ מִרְתָּהּ וְלֹא יָכְלוּ לְשַׁתֵּת מִיָּם מִמֶּרָה כִּי מָרִים הֵם, עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ מֶרָה. (שמות טו,
 כג)

Majd elértek Márába, de nem ihattak vizet Márában, mert keserű volt, ezért is nevezték a helyet Márának [Keserű]. (2Mózes 15:23.)

וַיֵּבְאוּ מִרְתָּהּ – Majd elértek Márába... – כְּמוֹ לְמָרָה – [Márátá] ugyanaz, mint *lōMárá* (Márába). – הֵ"א בְּסוֹף תִּיבָה – A ה betű a szó végén – בְּמָקוֹם לְמ"ד – a szó eleji ל helyett áll. – וְהַתִּי"ו הֵיא בְּמָקוֹם הֵ"א – A ת betű pedig [ama] ה helyett áll, – וּבְסִמְכֻתָּהּ – és birtokos szerkezetű alakjában, – כְּשֶׁהִיא נִדְבָקֶת לְהֵ"א – amikor [a Márá szóhoz] egy [rag] járul, – שֶׁהוּא מוֹסִיף בְּמָקוֹם הַלְמ"ד – amely a ל helyett kerül [a szóhoz], – וְתִהְיֶה הֵ"א שֶׁל שְׂרָשׁ לְתִי"ו – a szótó ה-je ת-ra cserélődik fel.

– וְכֵן כָּל הֵ"א שֶׁהִיא שְׂרָשׁ בְּתִיבָה – Hasonlóan: bármely ה, amely része a szótónek, – כְּמוֹ חֲמָה אֵין לִי – וְחִמְתוּ בְּעֶרְהָ בּוֹ – „és forrt benne a harag (*chémá*),”²⁸⁸ – וְחִמְתוּ בְּעֶרְהָ בּוֹ – „és forrt benne a harag (*chámáto*).”²⁸⁹ – הֵרִי הֵ"א שֶׁל שְׂרָשׁ – Íme egy szótóvi ה, – וְהִנֵּפֶקֶת לְתִי"ו – amely ת-va változik, – מִפְּנֵי שְׁנִסְמֻכַת אֶל הַנּוֹסֶפֶת – mert birtokos szerkezetbe kerül egy ו prefixum mellett. – וְכֵן עֶבְדֵי וְאָמָה – Hasonlóan: „rabszolgát és rabszolganót (*ámá*),”²⁹⁰ – הִנֵּה אָמָתִי בְּלֶהָ – [ahol az *ámá* a következőképpen változik:] „Itt van szolgálóm Bilha.”²⁹¹ – לְנִפְשׁ חִיָּה – [Vagy:] „élő (*chájá*) lényé,”²⁹² – וְזֶה־מַתּוֹ חִיָּתוֹ לְחָם – „Élete (*chájáto*) megutáltatja vele az ételt”²⁹³ – בֵּין הָרָמָה – [vagy:] „Rámá (*Rámá*) és Bétél között,”²⁹⁴ – וְתִשׁוּבְתוֹ הָרָמָה – „visszatért Rámába (*háRámátá*).”²⁹⁵

²⁸⁶ A tengerből nyert zsákmányból.

²⁸⁷ Az Egyiptomból szerzett zsákmányból.

²⁸⁸ *Jesájá* 27:4. A szótó tehát jelen példánkban a *chémá*, amelynek harmadik gyökbetűje egy ה.

²⁸⁹ *Eszter* 1:12. Szó szerint: „és haragja (*váchámáto*) forrt benne”

²⁹⁰ *3Mózes* 25:44.

²⁹¹ *1Mózes* 30:3.

²⁹² *Uo.* 2:7.

²⁹³ *Jób* 33:20.

²⁹⁴ *Bírák* 4:5.

²⁹⁵ *1Sámuel* 7:17.

וַיִּלְנוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה לְאֹמֹר מַה נַּשְׁתָּהּ. (שמות טו, כד)

És zúgolódott a nép Mózes ellen, mondván: mit igyunk? (2Mózes 15:24.)

וַיִּלְנוּ – És zúgolódott... – לְשׁוֹן נִפְעֵל הוּא – [A vájilonu] *nifál* alakban van: – וְכֵן הִתְרַגְּמוּ לְשׁוֹן נִפְעֵל הוּא וְאַתְרַעְמוּ – Onkelosz is *nifál* alakban fordítja: *vöitráámu*. – וְכֵן דִּבְרָךְ לְשׁוֹן תְּלִינָה – Ez a panaszkodás kifejezésének módja: – לְהִסָּב הַדְּבוּר אֶל הָאָדָם – visszahárítani a kijelentést a [panaszkodó] személyre, – מִתְלוֹנֵן מִתְרוּעֵם – [pl.:] *mitlonén* (panaszkodik), *mitroém* (megneheztel, zokon vesz), – וְלֹא אָמַר לוֹנֵן רוּעֵם – és nem az [aktív] *roém*, *ronén* alak használatos. – וְכֵן יֹאמַר הַלּוֹעֵז – Ófranciául is így fejezik ki ezt: – מוֹסָב הַדְּבוּר אֵלָיו – „*decomplaisant se*.” – דִּיקוּמְפִּלֵּינִישׁ ט״ שׁי״י – a „*se*” használata révén. – בְּאָמְרוֹ שׁי״י – a „*se*” használata révén.

וַיִּצְעַק אֶל יְהוָה וַיֹּרְהוּ יְהוָה עֵץ וַיִּשְׁלַךְ אֶל הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם, שָׁם שָׁם לוֹ חֶק וּמִשְׁפָּט וְשֵׁם נִסָּהוּ. (שמות טו, כה)

És fölkiáltott ő az Örökkévalóhoz, és az Örökkévaló mutatott neki egy fát, és azt a vízbe dobta, és édessé vált a víz; ott adott számára törvényt és rendelkezést, és ugyanott próbára tette őt. (2Mózes 15:25.)

וַיִּצְעַק אֶל יְהוָה וַיֹּרְהוּ יְהוָה עֵץ וַיִּשְׁלַךְ אֶל הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם, שָׁם שָׁם לוֹ חֶק וּמִשְׁפָּט... – ...ott adott számára törvényt és rendelkezést... – מִקְצַת פְּרִשׁוֹת שָׁל תּוֹרָה – Márában [Isten] átadta nekik [az izraelitáknak] – בְּמַרְה נָתַן לְהֵם – a Tóra egyes részeit, – שִׁיתְעַסְקוּ בָהֶם – hogy elfoglalják magukat azok tanulmányozásával: – שְׁבַת – a Szombattal [foglalkozó részeket], – וּפְרָה אֲרָמָה – a vörös tehénnel²⁹⁶ – וְדִינֵין – valamint az igazságszolgáltatással [foglalkozó részeket].

וְשֵׁם נִסָּהוּ – ...és ugyanott próbára tette őt. – וְעֵם – Vagyis a népet [habár ez egyes számban van írva, mégis ezt jelenti]; – וַיִּרְאָה קָשִׁי עֲרָפָן – és látta akaratoságukat, – שְׁלֹא נִמְלְכוּ בְּמִשָּׁה – mert azok nem kérték Mózeset – בְּלִשׁוֹן יָפָה – tiszteletteljes modorban [ekképp]: – בְּקֶשׁ עֲלֵינוּ רַחֲמִים – „Fohászoldj könyörületért számunkra, – שִׁיְהִיָּה לָנוּ מַיִם לְשִׁתוֹת – hogy ihassunk vizet,” – אֶלֹא נִתְלוֹנְנוּ – hanem ehelyett zúgolódtak.

וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וַהֲיִשֶׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהִאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו, כָּל הַמִּחְלָה אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רַפְּאֵךְ. (שמות טו, כו)

És szólott: Ha hallgatva hallgatsz Örökkévaló Istened hangjára és azt cselekszed, ami egyenes az ő szemei előtt és figyelsz parancsolataira és megőrzöd törvényeit mind, nem hozom reád a sok betegséget,

²⁹⁶ 4Mózes 19.

melyekkel az egyiptomiakat sújtottam, mert én, az Örökkévaló vagyok a te gyógyítód. (2Mózes 15:26.)

אם שמוע תשמע – ...Ha hallgatva hallgatsz...²⁹⁷ – זו קבלה – [A sámoá tismá] elfogadásra utal; – שיקבלו עליהם – hogy elfogadják magukra nézve [az Örökkévaló parancsolatait].

תעשה – ...cselekszed... – היא עשה – [Ez a micvák] tényleges végrehajtására [utal].

והאזנה – ...és figyelsz... – תטה אזנים לךדק בהם – Hajtsd oda a füleidet, hogy pontos legyél [betartásukban].

כל חקי – ...törvényeit mind...²⁹⁸ – הברים שאינן אלא גזרת מלך – [A *chukim*] olyan dolgok, amelyek pusztán a Király rendeletei, – בלא שום טעם – [minden ember által felfogható] ok nélkül, – ויצר הרע מקנטר עליהם – amelyekben a gonosz hajlam hibát talál, – מה אסור באלו – [mondván:] „Mi értelme a tiltásuknak, – למה נאסרו – miért lettek megtiltva?” – כגון – [Ilyenek] például – לבישת כלאים – a *sátnéz*²⁹⁹ viselésének [tilalma],³⁰⁰ – ונאכילת חזיר – a serteshús fogyasztásának [tilalma]³⁰¹ – ופרה אדמה – a vörös tehén micvája,³⁰² – וכיוצא בהם – és hasonlók.

לא אשים עליך – ...nem hozom reád...³⁰³ – ויאם אשים – [Jelentése:] és ha mégis [rád] hozom, – הרי הוא כלא הושמה – az olyan lesz, mintha nem is hoztam volna [rád], – **כי אני ה' רפאך – mert én, az Örökkévaló vagyok a te gyógyítód.** – זהו מדרשו – Ez [a szövegrész] midrási magyarázata. – ולפי פשוטו – Ám az egyszerű jelentése a következő: – **כי אני ה' רפאך** – „mert én, az Örökkévaló vagyok a te gyógyítód, – ומלמדך תורה ומצות – és [Én vagyok Az, Aki] megtanítlak a Tórára és a micvákra, – למען תנצל מהם – hogy megmenekülj tőlük (vagyis a betegségektől).” – **אל כרופא זה האומר זה** – Olyan ez, mint amikor az orvos azt mondja valakinek: – **אל כרופא זה** – „Ne fogyaszd ezt a bizonyos dolgot, – **פן יביאך לידי חולי זה** – nehogy megbetegítsen.” – וזהו איוון מצות – Ez a micvákra való odafigyelés, – **וכן הוא אומר** –

²⁹⁷ Az e versben használt mind a négy kifejezés: 1. *sámoá tismá* 2. *táaszé* 3. *vöháázántá* 4. *vösámártá kol chukáv* a micvák teljesítésének egy-egy különböző aspektusát képviseli.

²⁹⁸ Mik azok a *chukim* a *mispátim*-hoz képest?

²⁹⁹ Olyan ruhák, amelyek anyagában keveredik a gyapjú és a len.

³⁰⁰ 3Mózes 19:19., 5Mózes 22:11.

³⁰¹ 3Mózes 11:7., 5Mózes 141:8.

³⁰² 4Mózes 19.

³⁰³ Ha nem lesznek betegségek, mi szükség lesz gyógyítóra?

és ez az értelme a [következő szentírási résznek]:³⁰⁴ – רַפְאוֹת תְּהִי לְשַׁרְךָ – „Gyógyulás lesz ez³⁰⁵ testednek.”

וַיָּבֹאוּ אֵילָמָה וְשֵׁם שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים, וַיִּתְּנוּ שָׁם עַל הַמַּיִם. (שמות טו, כז)

És elértek Élimbe, és ott volt tizenkét forrás és hetven pálma és ott tábort ütöttek a víz mellett. (2Mózes 15:27.)

– כִּנְגַד שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים נִדְּמָנוּ לָהֶם – ...tizenkét forrás... – שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם – [egy-egy] mind a tizenkét törzsnek, állt rendelkezésükre.

– אַ הֶטְוֵן וֶעֱנָה שְׁבָעִים זְקָנִים – ...és hetven pálma... – וְשִׁבְעִים תְּמָרִים – A hetven vénnek megfeleltethetően.

וַיִּסְעוּ מֵאֵילָם וַיָּבֹאוּ כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מִדְּבַר סִין אֲשֶׁר בֵּין אֵילָם וּבֵין סִינַי, בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי לְצֵאתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. (שמות טז, א)

És tovább vonultak Élimből, és érkezett egész Izráel gyülekezete Szin sivatagához, amely Élim és Szináj között van, a második hónap tizenötödik napján Egyiptomból való kivonulásuk után. (2Mózes 16:1.)

– נִתְּפַרֵשׁ הַיּוֹם שֶׁל חֲנֻיָּה זֶה – Ennek a táborverésnek a dátuma azért szerepel pontosan, – לְפִי שֶׁבּוּ בַּיּוֹם כָּלְתָה – mert ezen a napon elfogyott – הַחֲרָרָה שֶׁהוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם – a lepény, amelyet Egyiptomból vittek ki magukkal, – וְהִצְרָכּוֹ לֶמֶן – és [most már] szükségük volt a mannára. – לְלִמְדָנוּ – Ebből megtudjuk, – שְׁשִׁים וְאַחַת סְעֻדוֹת – hogy a tészta maradékából – שְׁאֶכְלוּ מִשִּׁירֵי הַבָּצֶק – [ijár 15-éig] hatvanegy étkezésre³⁰⁶ [futotta], – וַיִּרַד לָהֶם מִן בְּשֵׂשָׁה עָשָׂר בְּאֵיר – és a manna *ijár* 16-án kezdett el hullani, – וַיּוֹם אֶחָד בְּשַׁבַּת הָיָה – ami a hét első napja [vasárnap] volt, – כִּדְאִיתָא בְּמַסְכַּת שַׁבַּת – mint azt a [Talmud] *Sábát* traktátusában olvashatjuk.³⁰⁷

[וילינו] וַיִּלּוּנוּ כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מִשָּׁה וְעַל אֶהְרֹן בַּמִּדְבָּר. (שמות טז, ב)

³⁰⁴ *Példabeszédek* 3:8.

³⁰⁵ Vagyis a micváknak való engedelmeskedés.

³⁰⁶ Niszán 15-étől *ijár* 15-éig 31 napot számolunk, ami *hatvankét* étkezést tesz szükségessé (naponta két étkezést). Mivel azonban niszán 15-ik napjának esti étkezését (a *széder* vacsorát) még Egyiptomban fogyasztották el, ezért az nem számít bele a *hatvankettőbe*.

³⁰⁷ 87b.

És zúgolódott Izráel egész gyülekezete Mózes és Áron ellen a sivatagban. (2Mózes 16:2.)

וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי יִתֵּן מוֹתָנוּ בְּיַד יְהוָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתָּנוּ עַל סֵד הַבְּשָׂר
בְּאֶבְלָנוּ לָחֶם לְשֶׁבַע, כִּי הוֹצֵאתָם אֶתָנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהַמִּית אֶת כָּל הַקְּהָל הַזֶּה בְּרָעַב.
(שמות טז, ג)

És szólottak hozzájuk Izráel fiai: Bár meghaltunk volna az Örökkévaló keze által Egyiptom országában, mikor ültünk a húsosfazék mellett, mikor kenyeret ehettünk jóllakásig, mert kihoztatok bennünket ebbe a sivatagba, hogy megöljétek ezt a nagy gyülekezetet éhhalállal. (2Mózes 16:3.)

...בָּרַךְ מוֹתָנוּ... – [muténu azt jelenti:] „hogyan meghaltunk volna.” – מִי יִתֵּן מוֹתָנוּ – Ez nem főnév, mint a moténu,³¹⁰ – אֶלָּא כְּמוֹ עֲשׂוֹתֵנוּ הַנּוֹתָנוּ שׁוֹבְנוּ – hanem inkább olyan, mint az ászoténu, chánoténu, suvénu, – לְעֲשׂוֹת אֲנַחְנוּ – [melyeknek jelentése:] cselekedetünk – לְחַנּוֹת – ותרגומו לוי דמיתנא – Onkelosz úgy fordítja [a mi jitén muténu-t], hogy löváj dömitná, – לוּ מָתָנוּ – ahogyan [amúgy] a lu mátnu)-t³¹¹ [is fordítja], – הַלּוֹא יְהִינּוּ מֵתִים – [melynek jelentése:] „Bárcsak halottak lennénk.”

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה הֲנִי מְמַטֵּיר לָכֶם לָחֶם מִן הַשָּׁמַיִם, וְיֵצֵא הָעָם וְלָקְטוּ דָבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ
לְמַעַן אֲנַסְּנוּ הַיֵּלֶךְ בְּתוֹרַתִּי אִם לֹא. (שמות טז, ד)

És szólt az Örökkévaló Mózeshez: Íme, én mint esőt hullatok nektek kenyeret az égből és ki fog menni a nép és szedni fog mindennap arra a napra valót, hogy ezzel próbára tegyem, vajon fog-e járni az én törvényemben vagy nem? (2Mózes 16:4.)

– אֶזְנָן אֲכִילַת יוֹם – Az asnapra szükséges ételmet – יִלְקְטוּ בְּיוֹמוֹ – asnap fogják összegyűjteni. – לֹא יִלְקְטוּ – A mai napon nem gyűjthetnek a holnapi szükséglet [kielégítésére].

³⁰⁸ Aznap (15-én) volt mit enniük. Akkor hát miért zúgolódtak (Lásd az előző Rásit.)

³⁰⁹ Magyarán nem azért zúgolódtak, mert éhesek voltak, hanem azért, mert aggódtak, hogy másnap már nem lesz mit enniük.

³¹⁰ „a mi halálunk”.

³¹¹ 4Mózes 14:2.

אם ישמרו – **...hogyan fogja próbára tegyem, – פי אֲנֹסְנוּ – mert próbára teszem – הֲיִלְךָ בְּתוֹרָתִי – vajon fog-e járni az én törvényemben...**³¹² – **אם ישמרו –** **–** **Hogy vajon be fogják-e tartani az ezzel**³¹³ **kapcsolatos micvákat, –** **מִצְוֹת הַתְּלוּיֹת בּוֹ –** **–** **nevezetesen,] hogy nem hagynak meg belőle semennyit [másnapra], –** **שְׁלֵא יוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ –** **–** **és hogy szombat nem fognak kimenni, hogy gyűjtsenek [belőle].**

וְהָיָה בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי וְהִכִּינוּ אֶת אֲשֶׁר יָבִיאוּ, וְהָיָה מִשְׁנֵה עַל אֲשֶׁר יִלְקְטוּ יוֹם יוֹם. (שמות טז, ה)
És ha jön a hatodik nap, tartsák készletben, amit bevisznek és lesz az kétszerese annak, amit naponta szednek. (2Mózes 16:5.)

...és lesz az kétszerese... – ליום ולמחרת – **Mára és holnapra.**
– **annak, amit rendszeren**
naponta szednek – **שֶׁל שְׁאֵר יְמֵוֹת הַשְּׁבוּעַ – a hét többi napján. – ואומר אני אשר יביאו –** **–** **Én azt mondom, hogy az áser jáviu [és a] vöhájá misne [együtt értelmezendő], –** **לְאַחַר שִׁיבִיאוּ – [és azt jelenti:] „Miután [haza]viszik, –** **מִמָּצְאוֹ מִשְׁנֵה –** **–** **megmértén, kétszer annyit fognak találni –** **עַל אֲשֶׁר יִלְקְטוּ וַיְמַדּוּ יוֹם יוֹם –** **–** **annál, amennyit addig naponta gyűjtöttek és mértek.” –** **וְזֶהוּ לְקַטּוֹ לְחֶם מִשְׁנֵה –** **–** **Ez a jelentése a láktu lechem misne [szövegrésznek],³¹⁴ –** **בְּלִקְיָטוֹ – [vagyis] miután összegyűjtötték [a manná], –** **הָיָה נִמְצָא לְחֶם מִשְׁנֵה –** **–** **azt találták, hogy dupla annyi kenyerek³¹⁵ lett. –** **וְזֶהוּ –** **–** **Ez a jelentése annak is, hogy: –** **עַל כֵּן הוּא נוֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם –** **–** **„azért ad ő nektek a hatodik napon –** **לְחֶם יוֹמִים –** **–** **két napi kenyeret”³¹⁶ –** **בְּבֵית –** **–** **Áldást – [ófranciául] foison – ad nektek a házban, –** **לְמַלְאֵת הָעֵמֶר פְּעָמִים –** **–** **hogy kétszer megtölthessétek az omer-t, –** **לְחֶם יוֹמִים –** **–** **s így két napra legyen kenyerek.³¹⁷**

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, עֲרֹב וַיַּדְעַתֶּם כִּי יְהִי הַזֶּה הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. (שמות טז, ו)

³¹² Hogyan fogja az Örökkévaló próbára tenni Izrael fiait a mannával?

³¹³ Vagyis a mannával.

³¹⁴ 22. vers. Lásd Rásit uo.

³¹⁵ Azaz tk. mannájuk.

³¹⁶ 29. vers.

³¹⁷ Összefoglalás: Rási első magyarázata szerint Izrael fiai azt a parancsot kapták, hogy péntekenként a szokásos adag kétszeresét gyűjtsék össze. A második magyarázat szerint Izrael fiai péntekenként is ugyanazt tették, mint minden más hétköznapon, de miután hazavitték a manná, azt találták, hogy a mennyisége kétszerese lett annak, mint amit összegyűjtöttek.

És szólott Mózes és Áron Izráel fiaihoz: Este meg fogjátok tudni, hogy az Örökkévaló vezetett ki benneteket Egyiptom országából. (2Mózes 16:6.)

עָרַב – ...Este... – כְּמוֹ לְעָרַב – [erev] ugyanaz, mint láerev.

...meg fogjátok tudni, hogy az Örökkévaló vezetett ki benneteket Egyiptom országából. – לפי שְׂאֵמַרְתֶּם לָנוּ – „Mivel azt mondtátok nekünk: – כִּי הוֹצֵאתֶם אוֹתָנוּ – »mert kihoztatok bennünket,«³¹⁸ – תִּדְעוּ כִּי לֹא אֲנַחְנוּ – [most] meg fogjátok tudni, hogy nem mi voltunk azok, – אֲלָא ה' הוֹצִיא אֶתְכֶם – akik kihoztak [titeket], – אֲלָא ה' הוֹצִיא אֶתְכֶם – hanem az Örökkévaló [volt az], Aki kihozott titeket, – שֶׁיִּגִּז לָכֶם אֶת הַשְּׁלֹו – mert Ő teszi majd hozzáférhetővé számotokra a fürjeket.”

וּבִקֵּר וּרְאִיתֶם אֶת כְּבוֹד יְהוָה בְּשִׂמְעוֹ אֶת תְּלַנְתִּיכֶם עַל יְהוָה, וְנַחְנוּ מָה כִּי [תִּלְוֹנוּ] תִּלְוִנוּ
עָלִינוּ. (שמות טז, ז)

És reggel meg fogjátok látni az Örökkévaló dicsőségét, amidőn meghallja zúgolódásokat az Örökkévaló ellen, mert mik vagyunk mi, hogy ellenünk [másokat] zúgolódásra készítették? (2Mózes 16:7.)

És reggel meg fogjátok látni... – לא על הַכְּבוֹד – Ez nem az arra a dicsőségre való utalás, – שֶׁנֶּאֱמַר – amelyet [a vers] említ:³¹⁹ – וְהִנֵּה כְבוֹד ה' נִרְאָה – „és íme az Örökkévaló dicsősége megjelent a borulatban.” – בְּעֵנֵי נֶאֱמַר אֲלָא כִּךָ אָמַר – Hanem ezt mondta nekik [Mózes]: – עָרַב וּיְדַעְתֶּם – „Este meg fogjátok tudni, – לֵתֵן תִּתְּנוּ לָכֶם – hogy Neki [elég] hatalom van a kezében [ahhoz], – לֵתֵן תִּתְּנוּ לָכֶם – hogy megadja nektek, amire vágytok, – וּבָשָׂר יִתֵּן – és [noha] adni fog [nektek] húst, – אֲךָ לֹא בְּפָנִים מְאִירוֹת יִתְּנֶנָּה לָכֶם – nem fényes ábrázattal fogja azt nektek odaadni, – וּמִכֶּרֶס מְלֶאָה – mert nem helyénvaló módon kértétek azt, – כִּי שְׁלֹא כְהוֹגֵן שֶׁאֵלֶתֶם אוֹתוֹ – és [ráadásul] teli gyomorral.³²⁰ – וְהִלָּחֶם שֶׁשֶׁאֵלֶתֶם לְצוּרְךָ – Ám ami a kenyeret [illeti], amelyet szüregségből kértetek, – בִּירִידָתוֹ לְבִקֵּר – amikor majd aláhullik holnap reggel, – תִּרְאוּ אֶת כְּבוֹד אוֹר פְּנֵי – meg fogjátok látni az ő fényes ábrázatának dicsőségét, – בְּבִקֵּר שֵׁשׁ שְׁעוֹת – mert szeretettel fogja azt lehozni nektek: – שִׁיּוּרִידוּהוּ לָכֶם דְּרַךְ חֶבֶה – (a) reggel, amikor van idő elkészíteni, – וְטַל מְלֶמְעָלָה וְטַל מְלֶמְטָה – (b) harmattal fölötte és harmattal alatta, – כְּמִנְחָה בְּקוֹפְסָא – mintha csak egy dobozba lenne becsomagolva.”³²¹

³¹⁸ 3. vers.

³¹⁹ 10. vers.

³²⁰ Mert az ember hús nélkül is képes létezni, ráadásul nekik rengeteg lábas jószáguk volt, ha húsról vágytak.

³²¹ Lásd Rásinak a 8. vershez írt kommentárját.

כְּמוֹ אֲשֶׁר – ...zúgolódásokat az Örökkévaló ellen... – אֵת תְּלֹנְתֵיכֶם עַל ה' – על ה' – [ál Hásém] ugyanaz, mint áser ál Hásém („amelyek az Örökkévaló ellen valók”).

מֵה אֲנַחְנוּ חֹשְׁבִין – ...mert mik vagyunk mi... – וְנַחְנוּ מִּהּ – „Hát olyan fontosak vagyunk mi?”

כִּי תִלְיִנוּ עָלֵינוּ – ...hogy ellenünk [másokat] zúgolódásra készítették? – שֶׁתַּרְעִימוּ עָלֵינוּ אֵת הַכֹּל – Hogy arra ösztönöztök mindenkit, hogy zúgolódjanak ellenünk – וְעַרְבֵי וּבָנוּתֵיכֶם – fiaitokat, asszonyaitokat, leányaitokat – וְעַרְבֵי – és azt a nagy keverék népet.³²²

אֲנִי זָקוּק לְפָרֵשׁ תִּלְיִנוּ – Mivel nincs más lehetőségem, – וְעַל כִּרְחִי – muszáj vagyok úgy magyarázni a *tálínu* szót, – בְּלִשׁוֹן תִּפְעִילוּ – mint ami azt jelenti: „valakit cselekvésre bírni”³²³, – מִפְּנֵי הַגְּשׁוּתוֹ וּקְרִיתוֹ – [mégpedig] a *dáges*³²⁴ miatt és az olvasási módja miatt. – שְׂאֵלוֹ הִיָּה רַפָּה – Ha ugyanis „gyenge” alakban³²⁵ [szerepelne], – הִיָּתִי מְפָרְשׁוֹ בְּלִשׁוֹן תִּפְעִלוּ – akkor *tif'álu* alakban magyaráznám, – כְּמוֹ שֶׁהָעָם עַל מִשְׁהַ – mint a „zúgolódott (*vájálen*) ott a nép Mózes ellen”³²⁶ [szövegrészben]. – אוֹ אִם הִיָּה דְּגוּשׁ – Vagy ha lenne benne *dáges*, – וְאֵין בּוֹ יוֹד – de nem lenne benne י [a ל után], – וְנִקְרָא תִּלּוֹנוּ – és úgy kellene olvasni, hogy *tilónu*, – עֲכָשׁוּ הוּא – akkor a *titlonönu* alakban magyaráznám.³²⁷ – מִשְׁמַע – Ám így, [hogy *tálínu* alakban szerepel,] azt jelenti: – תִּלְיִנוּ אֵת אַחֲרֵיכֶם – „Másokat zúgolódásra készítettetek,” – כְּמוֹ בְּמַרְגְּלִים – mint a kémek esetében [ahol az áll a Szentírásban]: – וְנִלְיִנוּ עָלֵינוּ אֵת כָּל הָעֵדָה – „zúgolódásra bírták ellene az egész közösséget.”³²⁸

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתַת יְהוָה לְכֶם בְּעַרְבֵי בֶשֶׂר לְאָכַל וּלְחֶם בִּבְקָר לְשִׁבְעַת יָמֵי הַיּוֹם אֵת תְּלֹנְתֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם מְלִינִים עָלָיו, וְנַחְנוּ מִהּ לֹא עָלֵינוּ תְּלֹנְתֵיכֶם כִּי עַל יְהוָה. (שמות טז, ח)

És megmondta Mózes: Ez lesz majd, ha ad az Örökkévaló nektek este húst, hogy egyétek, és reggel kenyeret, hogy jóllakjatok, amikor hallja az Örökkévaló a ti zúgolódásokat, amellyel ti ellene zúgolódtok, mert mik vagyunk mi? – Nem ellenünk van a ti zúgolódástok, hanem az Örökkévaló ellen. (2Mózes 16:8.)

³²² Lásd fentebb 12:38.

³²³ Ahelyett, hogy alaki maga csinálná, azaz ő maga panaszkodna, zúgolódna.

³²⁴ A ל-ben lévő *dáges* miatt.

³²⁵ Azaz *dáges* nélkül.

³²⁶ Lentebb 17:3.

³²⁷ Azaz: „panaszkodókká/zúgolódókká tettétek magatokat”.

³²⁸ 4Mózes 14:36.

בָּשֶׂר לֹאכְל – ...húst, hogy egyétek... – וְלֹא לְשִׁבַע – De azzal jól nem fogtok lakni, [hiszen a jóllakást csak a kenyér kapcsán említi az Írás ebben a versben]. – לְמַדָּה תוֹרָה דֶּרֶךְ אֲרָץ – A Tóra ennek révén jó modort tanít, [ez esetben azt,] – וְשִׂיאֵי בָּשֶׂר לֹאכְלִין בָּשֶׂר לְשִׁבַע – hogy húst nem illik jóllakásig enni.

– וּמָה רָאָה לְהוֹרִיד לָחֶם בְּבֹקֶר – Miért gondolta jónak [Isten], hogy reggel hullasson kenyeret – וּבָשֶׂר בְּעֶרְבַּי – és este húst? – לְפִי שֶׁהֲלָחֶם שֶׁאֵלֹו כְּהוֹגֵן – Azért, mert a kenyeret illendően kérték, – וְהָאֵדָם בְּלֹא לָחֶם – hiszen lehetetlen az embernek kenyér nélkül [élnie], – וְשֶׁהָרֶבֶה כְּהֵמוֹת הָיוּ לָחֶם – ugyanis rengeteg marhájuk volt.³²⁹ – וְעוֹד לְפִיכֶן נָתַן – Ráadásul [akár] el is lehettek volna hús nélkül. – לְפִיכֶן נָתַן – Ezért hát [Isten] egy nem [különösebben] alkalmas időben adott nekik [húst], – וְשֶׁלֹא כְּהוֹגֵן – [ami hasonlóan] illetlenség volt

...אַתֶּם מְלִינִים עָלָיו – ...amellyel ti ellene zúgolódtok... – אֶת הָאֲחֵרִים – [Azaz] „Másokat [arra készítettek, hogy így tegyenek, vagyis hogy zúgolódjanak], – הַשּׂוֹמְעִים אֶתְכֶם מִתְּלוֹנְנִים – akik zúgolódni hallanak titeket.”

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֱהֲרֹן אָמֹר אֵל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ לִפְנֵי יְהוָה, כִּי שָׁמַע אֶת תְּלַנְתְּיכֶם.
(שמות טז, ט)

És mondta Mózes Áronnak: Szólj Izráel fiainak egész gyülekezetéhez: közeledjete az Örökkévaló színe elé, mert meghallotta zúgolódásotokat! (2Mózes 16:9.)

...közeledjete... – לְמָקוֹם שֶׁהָעֲנַן יָרַד – Ahhoz a helyhez, ahol a felhő alá fog ereszkedni.

וַיְהִי כִּדְבַר אֱהֲרֹן אֵל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּפְּנוּ אֶל הַמִּדְבָּר, וַהֲנִיחַ כְּבוֹד יְהוָה נֹרְאָה בְּעֵינָיו.
(שמות טז, י)

És történt, midőn Áron szólt Izráel egész gyülekezetéhez: megfordultak a sivatag felé és íme az Örökkévaló dicsósége megjelent a borulatban. (2Mózes 16:10.)

וַיִּדְבֹר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר. (שמות טז, יא)

És szólt az Örökkévaló Mózeshez következőképpen: (2Mózes 16:11.)

³²⁹ Vagyis nyugodtan vághattak volna maguknak, indokolatlan volt kérniük.

שָׁמַעְתִּי אֶת תְּלוּנֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דֹּבֵר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבִים תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבִבְקָר תִּשְׁבְּעוּ
לָחֶם, וַיִּדְעֻתֶם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם. (שמות טז, יב)

Hallottam Izráel fiainak zúgolódását; hirdesd nekik, mondván: szürkület idején húst fogtok enni és reggel jóllakhattok kenyérrel, és megtudjátok, hogy én vagyok az Örökkévaló, a ti Istenetek! (2Mózes 16:12.)

וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשָּׁלֹ וַתִּכַּס אֶת הַמַּחֲנֶה, וּבִבְקָר הִיְתָה שְׂכַבַת הַטֵּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה. (שמות טז, יג)

És történt este; fölszálltak a fürjek és elborították a táborhelyet, reggel pedig volt a harmat lerakódása a tábor körül. (2Mózes 16:13.)

הַשָּׁלֹ – ...fürjek... – מִיֵּן עוֹף וְשָׂמַן מָאֵד – Ez egyfajta madár, és nagyon kövér.

A harmat a הטל שוכב על המן – ...a harmat lerakódása... – הִיְתָה שְׂכַבַת הַטֵּל – A harmat a mannán feküdt. – וּבִמְקוֹם אַחֵר הוּא אוֹמֵר – Egy másik helyen mindazonáltal ez áll:³³⁰ – [A válasz pedig erre az, hogy először] harmat hullott a földre, – וְהָמָן יוֹרֵד עָלָיו – [majd erre] hullott rá a manna, – וְהוֹזַר יוֹרֵד טַל עָלָיו – majd erre [újabb] harmat hullott rá, – וְהָרִי – és az³³¹ olyan volt, mintha egy dobozban lett volna.

וַתַּעַל שְׂכַבַת הַטֵּל, וְהִנֵּה עַל פְּנֵי הַמַּדְבָּר דֶּק מְחֻסָּפֶס דֶּק בְּכַפּוֹר עַל הָאָרֶץ. (שמות טז, יד)

És fölszállt a harmat lerakódása, íme a sivatag felületén valami finom pikkelyszerű volt, finom mint a zúzmara a földön. (2Mózes 16:14.)

בְּשֶׁחֶמְהָ – És fölszállt a harmat lerakódása, stb. – וַתַּעַל שְׂכַבַת הַטֵּל וְגוֹמֵר – Amikor süt a nap, – עוֹלָה הַטֵּל שָׁעַל הָמָן – a harmat, amely a mannán [hever], felszáll – מִיֵּן עוֹלָה לְקִרְאָת הַחֲמָה – a nap felé, – לְקִרְאָת הַחֲמָה – mint szokása a harmatnak, hogy a nap felé szálljon. – אֵף אִם תִּמְלֵא שְׁפוּפֶרֶת שֶׁל בֵּייעָה טַל – Ha egy tojáshéjat megtöltesz harmattal, – וְתִסְתּוֹם אֶת פִּיָּה וְתִנְיַחָה בְּחֲמָה – és lezárod a nyílását, és kihelyezed a napra, – הִיא עוֹלָה מֵאֲלֵיהָ בְּאֵוִיר – az magától fel fog emelkedni a levegőbe. – וְהַטֵּל עוֹלָה מִן הָאָרֶץ בְּאֵוִיר – Bölcseink úgy magyarázták, – וְרִבּוֹתֵינוּ דְרָשׁוּ – hogy a harmat [először] felemelkedett a földről a levegőbe, – וְכַעֲלוֹת שְׂכַבַת הַטֵּל – és amikor a harmatréteg felszállt, – נִתְגַּלָּה הָמָן – megjelent [alatta] a manna, – וְרָאוּ – és ők látták: – וְהִנֵּה עַל פְּנֵי הַמַּדְבָּר וְגוֹמֵר – „íme a sivatag felületén, stb.”

דֶּק – ...finom... – דְּבָר דֶּק – [Jelentése:] egy finom/vékony tárgy.

³³⁰ Uo. 11:9.

³³¹ Vagyis a manna.

És látták azt Izráel fiai és szólott egyik a másikhoz: Manna ez! – mert nem tudták mi az. És mondá nekik Mózes; ez a kenyér, melyet az Örökkévaló adott nektek eledelül. (2Mózes 16:15.)

מָן הוּא – ...Manna ez!...³³⁹ – הַכֶּנֶת מְזוֹן הוּא – [mán hu azt jelenti:] „Ez valami olyasmi, ami enivalónak van *elkészítve*,” – כְּמוֹ נִימֵן לְהֵם הַמֶּלֶךְ – mint az „és készítettett (úajmán) nekik a király” [szövegrészben].³⁴⁰

כִּי לֹא יָדְעוּ מָה הוּא – ...mert nem tudták mi az... – חֲשִׁיקְרָאוּהוּ בְּשֵׁמוֹ – Hogy megfelelő néven nevezhessék.

זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צָנָה יְהוָה לְקַטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוּ, עֹמֶר לְגִלְגָּלֶת מִסֹּפֶר נַפְשֵׁיכֶם אִישׁ לְאִשֶׁר בָּאֲהָלוֹ תִקְחוּ. (שמות טז, טז)

Ez az, amiről Isten meghagyta, szedegessetek belőle, ki-ki étke szerint, fejenként egy ómerrel, a lelkek száma szerint vigyen mindenki azoknak, akik sátrában vannak. (2Mózes 16:16.)

עֹמֶר – ...egy ómerrel... – שֵׁם מִדָּה – Ez egy mértékegység neve.

כָּפִי מִנִּיֵן נִפְשוֹת – ...a lelkek száma szerint... – מִסֹּפֶר נַפְשֵׁיכֶם – Azoknak az embereknek a száma szerint, – אִישׁ לְאִישׁ בָּאֲהָלוֹ – akik egy személy sátrában [laktak], – תִּקְחוּ עִמָּךְ לְכָל גִּלְגָּלֶת – kell fejenként egy ómer-rel venniük.

וַיַּעֲשׂוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּלְקְטוּ הַמִּרְבָּה וְהַמִּמְעִיט. (שמות טז, יז)

És így cselekedtek Izráel fiai, és szedegettek, egyik többet, a másik kevesebbet. (2Mózes 16:17.)

יֵשׁ שֶׁלְקָטוּ הִרְבָּה – ...egyik többet, a másik kevesebbet... – הַמִּרְבָּה וְהַמִּמְעִיט – Egyesek sokat gyűjtöttek, mások keveset, – וְכִשְׁבָּאוּ לְבֵיתָם – és amikor hazatértek, – מִדְּרוֹ בְּעֹמֶר – minden személy lemérte egy omer-rel, – אִישׁ אִישׁ – és azt találták, hogy [annak,] aki többet gyűjtött, – מִה שֶׁלְקָטוּ – amennyit gyűjtött, – לֹא הָעֲדִיף – nem volt több, – עַל עֹמֶר לְגִלְגָּלֶת אֲשֶׁר בָּאֲהָלוֹ – mint a sátrában [lakó] személyenként egy omer-nyi, – וְהַמִּמְעִיט לְקוֹט – és az, aki kevesebbet gyűjtött, – לֹא מִצָּא חֶסֶר מֵעֹמֶר לְגִלְגָּלֶת – sem talált kevesebbet, mint személyenként egy omer-nyit, – וְזֶהוּ נֶס גָּדוֹל שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ – ez egy nagy csoda, ami [a mannával] megese.

וַיִּמְדוּ בְּעֹמֶר וְלֹא הָעֲדִיף הַמִּרְבָּה וְהַמִּמְעִיט לֹא הָחִסִּיר, אִישׁ לְפִי אָכְלוּ לְקָטוּ. (שמות טז, יח)

³³⁹ Másokkal ellentétben, akik a *mán hu*-t úgy fordítják: „Mi ez?” Lásd Rásbám, Chizkuni, stb.

³⁴⁰ *Dániel* 1:5.

És megmérték ómerrel és nem volt többje annak, aki többet szedett és nem volt kevesebbe annak, aki kevesebbet szedett, mindenki annyit szedett, amennyit elfogyaszthat. (2Mózes 16:18.)

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶלְהֵם, אִישׁ אֵל יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד בִּקְרָה. (שמות טז, יט)

És szólott hozzájuk Mózes: senki se hagyjon belőle reggelre. (2Mózes 16:19.)

וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה וַיֹּתִירוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד בִּקְרָה וַיִּרְם תּוֹלְעִים וַיִּבְאֵשׁ, וַיִּקְצַף עַלְהֵם מֹשֶׁה. (שמות טז, כ)

De nem hallgattak Mózesre és néhányan meghagytak belőle reggelre és férgessé vált és elbűzhödött; és megneheztelt rájuk Mózes. (2Mózes 16:20.)

[Ezek voltak] דָּתָן וְאַבִּירָם – **...és néhányan meghagytak belőle...** – וַיֹּתִירוּ אֲנָשִׁים – [Ezek voltak] Dátán és Ávirám.³⁴¹

...és férgessé vált... – לְשׁוֹן רָמָה – [A *vájárum* szó a „féreg” jelentésű] *rimá* [szóból származik].

...és elbűzhödött... – הָרִי זֶה מִקְרָא הַפּוֹךְ – Ez a vers fordított sorrendben [említi a történéseket], – שֶׁבִּתְחִלָּה הִבְאִישׁ וְלִבְסוּף הִתְלִיעַ – mivel először megbűzhödött, majd [ezt követően] vált férgessé, – כַּעֲנֵן שֶׁנֶּאֱמַר – mint ahogyan [néhány verssel később] olvasható:³⁴² – וְלֹא הִבְאִישׁ וְרָמָה לֹא הִיְתָה בּוֹ – „és nem romlott el és féreg nem volt rajta.”³⁴³ – וְכֵן דָּרַךְ כָּל הַמִּתְלִיעִים – Így szokott történni minden dologgal, ami megférgesedik.

וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֶּקֶר בַּבֶּקֶר אִישׁ כַּפִּי אָכְלוֹ, וְחָם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמַס. (שמות טז, כא)

És azután szedték azt reggelente, minden reggel ki-ki étke szerint; mikor pedig a nap melegen süttött, elolvadt. (2Mózes 16:21.)

...mikor pedig a nap melegen süttött, elolvadt – הַנֶּשֶׂאֶר – וְשׁוֹתֵין – ami a földeken maradt, – וְנִעְשְׂהָ נְחָלִים – és vízfolyásokká változott, – וְאִמּוֹת הָעוֹלָם צָדִין מֵהֶם – és a világ népei ezekből levadásztak néhányat, – וְטוֹעֲמִים בָּהֶם טַעַם מֶן – és rajtuk keresztül megízlelhatték a mannát, – וַיִּוְדְעוּ מֵהָ שֶׁבְחָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל – s ily módon tudomást

³⁴¹ Lásd az 2:13-hez írt Rási-kommentárt.

³⁴² Lentebb 24. vers.

³⁴³ A megromlást (megbűzhödést) előbb említi a vers, mint a megférgesedést.

szereztek Izrael dicséretreméltóságáról. – וַנִּמְסֵ פֶשֶׁר – [A *vánámász* szót Onkelosz úgy fordítja:] *pásár*, – לְשׁוֹן פּוֹשְׁרִים – a *posrim* (langyos víz) szóból, – עַל יְדֵי הַשֶּׁמֶשׁ – mert [a manna] a naptól felmelegedett – וּמִפְשִׁיר – és langyos folyadékká változott. – דִּישְׁטִימְפִירִי – [Ófranciául] *destemperer*, – וְדוּגְמָתוֹ בְּסִנְהֶדְרִין – hasonlóan ahhoz, ami a [Talmud] *Szánhedrin* [traktátusban található], – בְּסוֹף אַרְבַּע מֵיתוֹת – a *Árbá mitot* fejezet végén.³⁴⁴

וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁשִׁי לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֵה שְׁנֵי הָעֶמֶר לְאַחַד, וַיִּבְאוּ כָּל נְשֵׂאֵי הָעֵדָה וַיִּגִּידוּ לְמֹשֶׁה.
(שמות טז, כב)

És történt a hatodik napon, kétannyi kenyeret szedtek, két ómert egy személyre és eljöttek a gyülekezet fejedelmei mind és elmondták Mózesnek. (2Mózes 16:22.)

בְּשִׁמְדוֹ אֶת לְקִיטָתָם – **...kétannyi kenyeret szedtek...**³⁴⁵ – לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֵה – és úgy találták, hogy az kétszer annyi; – מִצָּאוּ כִפְלַיִם – **שְׁנֵי הָעֶמֶר לְאַחַד – két ómert egy személyre.** – בְּצִדְקָתָהֶם – Van egy [ezzel kapcsolatos] Midrás Ággádá: – וַיִּמְדַּרְשׁ אַגְדָּה – לֶחֶם מִשְׁנֵה מִשְׁנֵה – *lechem misne* [annyt tesz, mint *lechem*] *mösune* [azaz „másfajta kenyér”]; – אוֹתוֹ – *lechem misne* [annyt tesz, mint *lechem*] *mösune* [azaz „másfajta kenyér”]; – בְּרִיחוֹ וְטַעְמוֹ – már ami az illatát és az ízt illeti.

...és elmondták Mózesnek. – וַיִּגִּידוּ לְמֹשֶׁה – Megkérdezték tőle: – וּמִכַּאן יֵשׁ לְלִמּוּד – „Miért [más] a mai nap, mint a többi?” – מֵה הַיּוֹם מִיּוֹמֵינוּ – Ebből azt tanulhatjuk, – שְׁעֵבֶדֶן לֹא הִגִּיד לֶחֶם מִשְׁנֵה – hogy Mózes ekkor még nem ismertette velük – וַיִּגִּידוּ לְמֹשֶׁה – a szombatra vonatkozó részt, – פְּרֻשַׁת שֶׁבֶת – amit [pedig] megparancsolt neki [az Örökkévaló], hogy ismertesse velük: – וַיִּגִּידוּ לְמֹשֶׁה – „És ha jön a hatodik nap, tartsák készletben, stb.”³⁴⁶ – עַד שֶׁשָּׂאֵלוּ אֶת זֶה – „Mi ez?” – מִינֵה – Ő [pedig] így felelt nekik: – הוּא – „ez az, amit meghagyott az Örökkévaló,”³⁴⁷ – שְׁנֵי הָעֶמֶר לְאַחַד – azaz „hogyan hagyta nekem, hogy ismertessem veletek.”³⁴⁸ – וַיִּלְכָּךְ – E [figyelmetlenségéből eredő mulasztás] miatt – וַיִּבְרַח – büntette meg őt a

³⁴⁴ 67b. „*ki mötá löáskoje májá, pszár* – Amikor vizet akart adni neki, hogy igyék, az elolvadt.”

³⁴⁵ Ez nem azt jelenti, hogy szándékosan a norma kétszeresét gyűjtötték össze.

³⁴⁶ Fentebb 5. vers.

³⁴⁷ A következő vers.

³⁴⁸ Mózes nem azt mondta: „Ez az, amit én mondtam nektek,” mutatva, hogy noha az Örökkévaló már elmondta Mózesnek a szombatot illető parancsolatokat, ő azokat elfelejtette továbbítani Izrael fiainak.

Szentírás [azaz az Örökkévaló], – שְׁאָמַר לוֹ – amikor azt mondta neki:³⁴⁹ – עַד אָנֹכָה – „Meddig vonakodtok [megtartani parancsolataimat]”, – וְלֹא הוֹצִיאָו מִן הַכֶּלֶל – és [Mózes] sem választotta külön [az Örökkévaló a bűnösök] közösségétől.³⁵⁰

וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שְׁבִתוֹן שְׁבִת קֹדֶשׁ לַיהוָה מִקֹּדֶשׁ, אֵת אֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אִפּוּ וְאֵת אֲשֶׁר תִּבְשְׁלוּ בִשְׁלוּ וְאֵת כָּל הָעֵדוּף הַנִּיחִיו לָכֶם לְמִשְׁמַרְתָּ עַד הַבֶּקֶר. (שמות טז, כג.)

Ő pedig szólt hozzájuk: ez az, amit meghagyott az Örökkévaló; pihenő ünnep, szentséges szombat lesz holnap az Örökkévalónak; amit megsüttök, süssétek, amit megfőztök, főzzétek, ami fölös pedig megmarad, tegyétek el magatoknak megőrzésre reggelig. (2Mózes 16:23.)

מֵה שְׁאֲתֶם רוֹצִים לֵאמֹת – ...amit megsüttök, süssétek... – אֵת אֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אִפּוּ – Amit meg akartok sütni [a két omer-nyi mannából] a sütőben, – אִפּוּ הַיּוֹם – הכֵּל לְשִׁנֵּי יָמִים – süssetek meg ma mindent, [amire szükségetek van,] két napra, – וּמֵה שְׁאֲתֶם צְרִיכִים לְבִשֵׁל מִמֶּנּוּ בַּמַּיִם – amit pedig vízben kell megfőznötök belőle, – אֵת אֲשֶׁר תִּבְשְׁלוּ הַיּוֹם – azt [is] főzzétek meg [még] ma. – לְשׁוֹן אֲפִיָּה נוֹפֵל בְּלֶחֶם – A sütés kifejezés a kenyérré vonatkozik, – וּלְשׁוֹן בִּשּׁוּל בְּתַבְשִׁיל – míg a főzés kifejezés a főtt ételekre.

לְמִשְׁמַרְתָּ – ...megőrzésre...³⁵¹ – לַגִּנְיָה – [Vagyis] elraktározásra.

וַיִּנְיַחוּ אֹתוֹ עַד הַבֶּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה, וְלֹא הִבָּאִישׁ וְרָמָה לֹא הִיָּתָה בּוֹ. (שמות טז, כד.)

És félretették reggelig, amint megparancsolta Mózes és nem romlott el és féreg nem volt rajta. (2Mózes 16:24.)

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲכַלְהוּ הַיּוֹם כִּי שְׁבִת הַיּוֹם לַיהוָה, הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֵהוּ בַּשָּׂדֶה. (שמות טז, כה.)

És szólt Mózes: fogyasszátok el ma, mert szombat a mai nap az Örökkévaló tiszteletére; a mai napon nem találhatjátok a mezőn. (2Mózes 16:25.)

– **És szólt Mózes: fogyasszátok el ma, stb.** – לְצֵאת וּלְקוּט – Reggel, amikor szokva voltak hozzá, – שִׁחֲרִית שֶׁהָיוּ רִגְלִין – jöttek és kérdezték: „Kimenjünk vagy sem?” – אָמַר לָהֶם – Ő erre azt felelte nekik: [ichluhu hájom], – אֵת לְעָרֵב חָזְרוּ – [vagyis] „azt, ami a birtokotokban van, fogyasszátok el.” – וּשְׁאֲלוּהוּ – és megkérdezték: – „Na, Este újra megjelentek előtte – וּשְׁאֲלוּהוּ – és megkérdezték: – „Na,

³⁴⁹ Lentebb 28. vers.

³⁵⁰ Vagyis az Örökkévaló Mózeset i azok között tartotta nyilván, akik „vonakodtak megtartani” az Ő parancsolatait.

³⁵¹ Lömismeret gyakran azt jelenti: „hogy őrizték.” Itt nem erről van szó.

és mi a helyzet [most] a kimenéssel?” – אָמַר לָהֶם שֶׁבַת הַיּוֹם – Ó azt felelte nekik: „Ma szombat van!” – רָאָה אוֹתָם דּוֹאֲגִים – Aztán látta, hogy aggódnak, – שָׁמָא פָּסַק הַמֶּן – mi van, ha megszűnik a manna – וְלֹא יִהְיֶה עוֹד – és többé nem fog hullani. – אָמַר לָהֶם – [Akkor aztán] azt mondta nekik: – הַיּוֹם לֹא תִמְצָאוּהוּ – „A mai napon nem találhatjátok meg,” – מָה תִלְמֹד לִוְמַר הַיּוֹם – Miért áll az a szövegben: „A mai napon”? – הַיּוֹם לֹא תִמְצָאוּהוּ – [A válasz:] „A mai napon nem találhatjátok meg,” – אָבַל מִחֵר תִּמְצָאוּהוּ – de holnap megtaláljátok.”³⁵²

שֶׁשֶׁת יָמִים תִּלְקֹטְהוּ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבַת לֹא יִהְיֶה בּוֹ. (שמות טז, כו)

Hat napon át szedhetitek, de a hetedik nap szombat, azon nem lesz. (2Mózes 16:26.)

[Azaz:] – שֶׁבַת הוּא – **...de a hetedik nap szombat...**³⁵³ – „Szombat az; – הַמֶּן לֹא יִהְיֶה בּוֹ – nem lesz azon [a napon] manna.” – וְלֹא כָּא הַכְּתוּב – Ez a vers csupán [azért ismétli ezt meg,] hogy hozzáadja [a szombathoz] – אֲלֵא לְרִבּוֹת – a Jom Kipur és az ünnepeket.³⁵⁴

וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יֵצְאוּ מִן הָעֵם לְלֶקֶט, וְלֹא מִצָּאוּ. (שמות טז, כז)

És történt a hetedik napon, kimentek néhányan szedegetni, de nem találtak. (2Mózes 16:27.)

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה, עַד אֲנִי מֵאַנְתֶּם לְשֹׁמֵר מִצְוֹתַי וְתוֹרָתִי. (שמות טז, כח)

És szólt az Örökkévaló Mózeshez: Meddig vonakodtok megtartani parancsolataimat és tanításaimat? (2Mózes 16:28.)

– **...Meddig vonakodtok...?** [Miért vette bele az Örökkévaló Mózes is a kérdésébe?] – מִשָּׁל הַדְּרִיט הוּא – Van egy mondás, amely szerint: – בְּהִדְרֵי – „Amikor a gyomot kapálják, [sokszor] vele együtt a káposztát is

³⁵² A Rásit kommentáló szerzőkben jó néhány kérdés merült fel Rásinak ezzel a magyarázatával kapcsolatban. Hadd idézzünk itt párat *Gur Árjé*től: 1. Mózes korábban már megmondta nekik (23. vers): „ez az, amit meghagyott az Örökkévaló; pihenő ünnep, szentséges szombat lesz holnap az Örökkévalónak.” Akkor meg miért kérdezték most azt, hogy kimenjenek-e gyűjteni? 2. Miután Mózes közölte velük reggel: „Ami a birtokokban van, azt fogyasszátok el,” azaz „nem gyűjthettek,” miért tették fel a kérdést újra este? 3. Miért aggódtak, hogy a manna esetleg megszűnt hullani? Hiszen esténként sosem hullott!

³⁵³ A szombati mannaszedés tilalma már elhangzott az előző versben. Miért kell itt megismételni?

³⁵⁴ Mint olyan napokat, amelyeken nem fog manna hullani.

eltalálják.” – על ידי הרשעים מתגנזין הכשרין – A gonoszak révén [sokszor] az igazak is megszegyenülnek.

ראו כי יהנה נתן לכם השבת על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים, שבו איש תחתי אל יצא איש ממקומו ביום השביעי. (שמות טז, כט)

Látjátok, hogy az Örökkévaló adta nektek a szombatot, azért ad ő nektek két napi kenyeret a hatodik napon; maradjon mindenki a maga helyén és ne menjen ki senki helyéről a hetedik napon! (2Mózes 16:29.)

כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על – saját szemetekkel, – השבת – hogy maga az Örökkévaló int titeket a szombattal kapcsolatban, – שתהי נס – לתת לכם לחם – mivel minden szombat este³⁵⁵ csoda történik, – יומים – amikor [az Örökkévaló] kenyeret ad nektek két napra.

מכאן סמכו – **...maradjon mindenki a maga helyén...** – שבו איש תחתי – Innét vezették le a Bölcsék – ארבע אמות – [azt a törvényt], hogy négy *ámá*³⁵⁶ van [meghatározva] – ליוצא חוץ לתחום – annak a személynek, aki túllépte a [szombatra előírt távolság]korlátot:³⁵⁷ – שלש לגופו – három a testének – ואחת לפשוט – és plusz egy, hogy kinyújthassa a karját és a lábát.

אלו אלפים אמה של תחום – **...ne menjen ki senki, stb.** – ולא במפורש³⁵⁸ – [Utalás] a szombati [távolság]korlát 2000 *ámá*-jára. – Ez azonban nincs benne explicit módon [a versben], – שאין תחומין אלא מדברי סופרים – hiszen a a szombati [távolság]korlátokra [vonatkozó törvények] csupán rabbinikus tilalmak. – ועקרו של מקרא – A vers lényegimondandója [azonban] – על לוקטי הפן נאמר – a mannagyűjtőket illetően hangzik el.

וישבתו העם ביום השביעי. (שמות טז, ל)

És erre pihenést tartott a nép a hetedik napon. (2Mózes 16:30.)

ויקראו בית ישראל את שמו מן, והוא כזרע גד לכן וטעמו כצפיתחת בדבש. (שמות טז, לא)

És elnevezte azt Izráel háza mannának, és az olyan volt, mint egy fehér koriandermag, az íze pedig olyan, mint a mézes lepényé. (2Mózes 16:31.)

³⁵⁵ Tk. péntek este.

³⁵⁶ 1 *ámá* = 48 cm.

³⁵⁷ *Éruvin* 51a. Egy személy szombaton csupán kétezer *ámá*-nyi távolságot gyalogolhat a város határain kívül. Ha megtette ezt a kétezer *ámá*-t, akkor a szombat kimeneteléig már csak egy négy *ámá*-nyi területen belül tartózkodhat. (*Uo.* 48a.)

³⁵⁸ 960 m.

לָכֵן – והוא כְּזֶרַע גֵּד לָכֵן – ...és az olyan volt, mint egy fehér koriandermag... –
 אֶעֱשֶׂב שְׁשֵׁמוֹ אֱלִינֶדֶר"א – Egyfajta [lágyszárú, ófranciául] *aliendre*-nek nevezett
 fűszernövény, – וְזֶרַע שְׁלוֹ עֵגוּל וְאִינוֹ לָכֵן – amelynek kerek a magva, de nem fehér, –
 וְהָמָן הָיָה לָכֵן – [A Szentírás] csupán kereksege okán hasonlítja [a mannát] a koriander magjához. –
 וְהָיָה גֵּד הָיָה – [A verset tehát a következőképpen kell értelmezni:] „Olyan volt, mint
 egy koriandermag, – והוא לָכֵן – de [a manna] fehér volt.”

כְּצִפְחִית – ...mint a [mézes] lepényé. – עַצֵּב שְׁמֵטֶגֶן אֹתוֹ בְּדָבָשׁ – Ez egy
 tészta, amelyet mézben sütnék ki – וְקוֹרֵיֶן לוֹ אֶסְקְרִיטִין בְּלֶשׁוֹן מִשְׁנָה – és amelyet a
 Misna³⁵⁹ nyelvén *iszkörítin*-nek neveznek. – והוא תְּרָגוֹם שֶׁל אוֹיֶןקְלוֹס – Ez³⁶⁰ Onkelosz
 fordítása.

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה מֵלֵא הַעֲמֹר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמַרְתָּ לְדֹרֹתֵיכֶם, לְמַעַן יֵרָאוּ אֶת
 הַלְחָם אֲשֶׁר הֵאֲכַלְתִּי אֹתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֹתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. (שמות טז, לב)

**És szólott Mózes: ez az, amit az Örökkévaló elrendelt: egy teli omerrel
 legyen belőle megőrzésre következő nemzedékeitek számára, hogy
 lássák a kenyeret, amelyet enni adtam nektek a sivatagban, midőn
 kivezettelek titeket Egyiptom országából. (2Mózes 16:32.)**

לְמִשְׁמַרְתָּ – ...megőrzésre... – לְגִנְיָה – Elraktározásra.

לְדֹרֹתֵיכֶם – ...következő nemzedékeitek számára...³⁶¹ – בִּימֵי יִרְמְיָהוּ –
 Jeremiás napjaiban [történt], – כְּשֶׁהָיָה יִרְמְיָהוּ מוֹכִיחַם – hogy amikor Jeremiás
 megfeddte őket: – לָמָּה אֵינְךָ עוֹסְקִים בְּתוֹרָה – „Miért nem foglalkoztok a Tóra
 tanulásával?” – וְהֵם אוֹמְרִים – ők így feleltek: – נִגִּיחַ מִלְּאֲכָתָנוּ וְנַעֲסוּק בְּתוֹרָה – „Hagyjuk
 oda a munkánkat, és tanuljunk Tórát?! – אַכְּוֹרֵן נִתְפָּרְנֶס – Akkor miből fogjuk eltartani
 magunkat?” – הוֹצִיא לָהֶם צִנְצָנַת הָמָן – Ő (Jeremiás) erre elővette a mannával teli
 korsót, – וְאָמַר לָהֶם – és azt felelte nekik:³⁶² – „Ó, ti mai nemzedék! Íme, nézzétek az Örökkévaló szavát!” – נֶמֶן אֵל לֹא נֶאֱמַר – Nem az áll a
 Szentírásban, hogy: „Halljátok!”, – אֶלֵא רָאוּ – hanem az, hogy: „Nézzétek!”³⁶³ – בָּזָה –
 הִרְבָּה שְׁלוּחִין יֵשׁ לוֹ לְמַקּוֹם – Atyáitok ezen [a mannán] éltek. – נִתְפָּרְנֶסוּ אַבּוֹתֵיכֶם –
 Istennek számos küldöttje van, – לְהִכִּין מִזֶּוֹן לִירְאִיו – hogy gondoskodjék azokról, akik
 félik Őt.”

³⁵⁹ Chálá 1:4.

³⁶⁰ Vagyis az *iszkörítin*.

³⁶¹ Mi hasznát látnák az elkövetkező nemzedékek?

³⁶² Jeremiás 2:31.

³⁶³ Utalva ezzel arra, hogy elővette a korsó mannát és megmutatta nekik.

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֶהֱרִן קַח צְנֻצָּנֹת אַחַת וְתֵן שָׁמָּה מִלֵּא הָעֹמֶר מִן, וְהִנֵּחַ אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה
לְמִשְׁמַרְתָּ לְדֹרֹתֶיכֶם. (שמות טז, לג)

És szólott Mózes Áronhoz: Végy egy edényt és tégy abba egy ómer mannat és helyezd el azt az Örökkévaló előtt megőrzésre késő nemzedékeitek számára. (2Mózes 16:33.)

צְנֻצָּנֹת – ...egy edényt... – צְלוּחִית שֶׁל חָרֶס – Ez egy agyagból készült edény, –
כִּתְרָגוּמוֹ – ahogyan Onkelosz fordítja (*clochit*).³⁶⁴

לִפְנֵי הָאָרוֹן – ...és helyezd el azt az Örökkévaló előtt... – וְהִנֵּחַ אֹתוֹ לִפְנֵי ה' –
– A Frigyláda előtt.³⁶⁵ – וְלֹא נִאָּמַר מִקְרָא זֶה – Ez nem hangzott el – עַד שֶׁנִּבְנְהָ אֶהֱל מוֹעֵד –
– addig, amíg a „találkozás sátra” fel nem épült, – אֲלָא שֶׁנִּכְתַּב בְּאֵן – de ide lett leírva,
– בְּפִרְשֵׁת הַמֶּן – a mannáról szóló szakaszba.

בְּאֲשֶׁר צָנָה יְהוָה אֶל מֹשֶׁה, וַיִּנְיַחְהוּ אֶהֱרִן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמַרְתָּ. (שמות טז, לד)

Amint megparancsolta az Örökkévaló Mózesnek, úgy helyezte azt el Áron a bizonyág helye előtt megőrzésre. (2Mózes 16:34.)

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת הַמֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד בֹּאֵם אֶל אֶרֶץ נוֹשָׁבָת, אֶת הַמֶּן אָכְלוּ עַד בֹּאֵם אֶל
קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן. (שמות טז, לה)

Izrael gyermekei pedig negyven éven át ették a mannat, amíg elérkeztek a lakott földre; a mannat ették, amíg elérkeztek Kánaán országának határához. (2Mózes 16:35.)

וְהֵלֵא חֶסֶר שְׁלֹשִׁים יוֹם – De hát nem hiányzott harminc nap [ebből a negyven évből]? – בְּחִמְשָׁה עֶשֶׂר בָּאִיר – Ugyanis *ijár* tizenötödikén – וּבְחִמְשָׁה –
– a manna először hullott alá [az égből], – וְעֶשֶׂר בְּנִיִּסן פָּסַק – és Niszán tizenötödikén szűnt meg hullani, – אִמִּיט וִירָא –
– amint írva van:³⁶⁶ – וַיִּשְׁבֹּת הַמֶּן מִמְּחֻרָת – „A manna pedig megszűnt a következő naptól fogva.”³⁶⁷ – אֲלָא – [A megoldás] azonban [a következő]: – מַגִּיד – Ez azt mutatja, –
– שֶׁהַעוֹגוֹת שֶׁהוֹצִיאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם – hogy azokban a süteményekben, amiket Izrael fiai kihoztak Egyiptomból³⁶⁸, –
– טָעַמוּ בָּהֶם טַעַם מֶן – [már] a manna ízét érezték.

³⁶⁴ Valószínűbb, hogy Rási itt a Targum Jonátánra utal, aki a *cincenet-et clochit döfáchár-*nak, azaz agyagpalacknak fordítja.

³⁶⁵ De hiszen a *Miskán-t* (azaz a szétszerelhető pusztai szentélyt) ekkor még meg sem építették, és Frigyláda sem létezett!

³⁶⁶ Josuá 5:12.

³⁶⁷ Utalva a peszách első napját követő napra.

³⁶⁸ És amiket harminc napon át ettek.

אֶל אֶרֶץ נוֹשֶׁבֶת – ...a lakott földre... – [Addig,] miután átkeltek a Jordánon. – **מֵאַחַר שֶׁעָבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן** – mert az [a föld], amely a Jordán túlsópartján [terül el], – **מֵשְׂאוֹתָהּ שֶׁבְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן** – lakott és szép, – **שֶׁנֶּאֱמַר** – amint írva van:³⁶⁹ – **אֶעֱבְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאֶרֶץ הַטּוֹבָה** – „Hadd keljek át, kérlek, és hadd lássam azt a szép országot, – **אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן** – amely a Jordánon túl van.”³⁷⁰ – **וְתִרְגֹּם שֶׁל נוֹשֶׁבֶת יִתְבַּתֵּא** – Onkelosz a *nosávet* [kifejezést] a *jotvátá* [szóval] fordítja, – **רָצָה לוֹמַר מִיִּשְׁבֵּת** – ami alatt azt érti, hogy: *lakott*.

אֶל קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן – ...Kánaán országának határához. – **בְּתַחֲלַת הַגְּבוּל** – A határ elejéhez, – **קֹדֶם שֶׁעָבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן** – [addig a pontig,] mielőtt átkeltek volna a Jordánon. – **וְהוּא עֲרֵבוֹת מוֹאָב** – Ez Árvot Moávra utal. – **אִם – נִמְצְאוּ מִכְחִישֵׁן זֶה אֶת זֶה** – Ám [ez a két dolog] ellentmond egymásnak.³⁷¹ – **אֶלָּא** – Ám [a magyarázat a következő]: – **בְּעֲרֵבוֹת מוֹאָב כְּשִׁמַּת מֹשֶׁה בְּשֶׁבַע בְּאֶדֶר** – Amikor Mózes Ádár hetedikén meghalt Árvot Moávban, – **פֶּסֶק הַמָּן מִלִּירֵד** – a manna [hullása] abbamaradt, – **וְנִסְתַּפְקוּ מִמֶּן** – és nekik³⁷² volt elegendő mannájuk abból [a mennyiségből], – **שֶׁלְקָטוּ בוֹ בַיּוֹם** – amit összegyűjtöttek azon a napon³⁷³, – **עַד שֶׁהִקְרִיבוּ הָעֵמֶר** – míg meg nem hozták a [korbán] *omer*-t – **בְּשִׁשָּׁה עֶשֶׂר בְּנִיסָן** – Niszán tizenhatodikán³⁷⁴, – **שֶׁנֶּאֱמַר** – amint írva van: – **וַיֹּאכְלוּ מֵעֵבוֹר הָאֶרֶץ מִפְּחַת הַפֶּסַח** – „Ettek a föld terméséből a peszách [első napját] követő napon.”³⁷⁵

וְהָעֵמֶר עֲשִׂרִית הָאִיפָה הוּא. (שמות טז, לו)

Egy ómer pedig az éfának tizedrésze volt. (2Mózes 16:36.)

עֲשִׂרִית הָאִיפָה – ...az éfának tizedrésze... – Egy *éfa* egyenlő három *szóá*-val; – **וְהִסָּאָה שֶׁשָּׁה קַבִּין** – egy *szóá* egyenlő hat *káv*-val ($6 \times 3 = 18$); – **וְהִקָּב אַרְבַּעָה לִגִּין** – egy *káv* egyenlő négy *log*-gal ($18 \times 4 = 72$); – **וְהִלֵּג שֶׁשָּׁה** – *log* egyenlő hat tojással ($72 \times 6 = 432$).³⁷⁶ – **נִמְצְאוּ עֲשִׂרִית הָאִיפָה** – Következésképp az *éfa* tizedrésze ($432/10$) – **אַרְבַּעִים וְשָׁלֹשׁ בֵּיצִים וְחֹמֶשׁ בֵּיצָה** – egyenlő $43 \frac{1}{5}$ ($43,2$) tojással. – **וְהוּא שְׁעוֹר** – Ez az a minimális [tészta]mennyiség, –

³⁶⁹ Vagyis Mózes azt mondta:

³⁷⁰ 5Mózes 3:25.

³⁷¹ Vagyis az, hogy az *el erc nosávet* a Jordán nyugati partján van (lásd az előző Rásit), az *el kócé erc kónáán* pedig a Jordán keleti partján.

³⁷² Ti. Izrael fiainak.

³⁷³ Elegendő mennyiség hullott azon a napon ahhoz, hogy kitarson Ádár hátralévő napjaiban, egészen Niszán tizenhatodikáig.

³⁷⁴ Amit követően aztán már ehettek Kánaán országának terméséből.

³⁷⁵ Josuá 5:11.

³⁷⁶ Vagyis egy *éfa* = 432 tojás.

לְחָלָה – amely megkívánja a „chálá” leválasztását, – וְלִמְנַחוֹת – valamint [a minimális mennyiség] a lisztáldozatok [meghozatalához].³⁷⁷

וַיִּסְעוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמְדָּבָר סִין לְמִסְעֵיהֶם עַל פִּי יְהוָה, וַיַּחֲנוּ בְּרַפְיָדִים וְאִין מֵיִם לְשֵׁתֹת הָעַם. (שמות יז, א)

És Izráel fiainak egész gyülekezete Isten szava által rendelt meneteléseik során Szin sivatagjából tovább vonult és tábort ütött Refidimben, és nem volt a nép számára ivóvíz. (2Mózes 17:1.)

וַיִּרְבַּ הָעַם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תָנוּ לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה, וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה תִּרְיִבוּן עִמָּדֵי מַה תִּנְסוּן אֶת יְהוָה. (שמות יז, ב)

És pörbe szállt a nép Mózesel és szóltak: Adjatok nekünk vizet, hogy igyunk. És felelt nekik Mózes: Mit pörlekedtek velem, mit kísértitek az Örökkévalót? (2Mózes 17:2.)

מה תנסון – ...mit kísértitek [az Örökkévaló] – לומר – azzal, hogy azt mondjátok: – הֲיִוִּכַל לָתֵת מַיִם בְּאַרְץ צִיָּה – „Vajon képes-e vizet adni egy sivatagos vidéken?”

וַיִּצְמָא שָׁם הָעַם לַמַּיִם וַיִּלְן הָעַם עַל מֹשֶׁה, וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה הַעֲלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי וְאֶת בְּנֵי וְאֶת מִקְנֵי בְּצָמָא. (שמות יז, ג)

És szomjúságot szenvedett ott a nép vízre és zúgolódott ott a nép Mózes ellen és szólott: Miért hoztál fel bennünket Egyiptomból, hogy megöljete engem és fiaimat és jószágaimat szomjúságban? (2Mózes 17:3.)

וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל יְהוָה לֵאמֹר מָה אַעֲשֶׂה לָּעַם הַזֶּה, עוֹד מְעַט וּסְקָלוֹנִי. (שמות יז, ד)

És felkiáltott Mózes az Örökkévalóhoz, mondván: Mit tegyek ezzel a néppel? Még kevés híja és megköveznek! (2Mózes 17:4.)

אם אמתין עוד מעט – Azaz: „Ha egy kicsivel tovább várok, – וּסְקָלוֹנִי – megköveznek.”

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעַם וְקַח אֶתְךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל, וּמִטַּח אֶשֶׁר הִפִּיתָ בּוֹ אֶת הַיָּאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהִלַּכְתָּ. (שמות יז, ה)

³⁷⁷ Magyarán egyetlen minchá sem lehet kevesebb egy iszáron-nál, azaz egy tized éfá-nál, ami egy 432 tojással megegyező mennyiség. (Éruvin 83b.)

És szólott az Örökkévaló Mózeshez: Lépj a nép elé és végy magaddal néhányat Izráel vénei közül és botodat, amellyel a folyamat sújtottad, vedd kezvedbe és menj. (2Mózes 17:5.)

עָבֹר לִפְנֵי הָעָם – **...Lépj a nép elé...**³⁷⁸ – וַיֵּרָא אִם יִסְקָלוּךְ – „És lásd, vajon megköveznek-e! – לָמָּה הוֹצֵאתָ לְעֹז עַל בְּנֵי – Miért rágalmaztad meg az Én gyermekeimet?!”

וְנָקַח אֶתְךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל – **...és végy magaddal néhányat Izráel vénei közül...** – לְעֵדוּת שְׂיִרְאוּ – [Tanúkul,] hogy lássák, – וְשָׁעַל יָדְךָ הַמִּים יוֹצְאִים מִן הַצּוּר – a te [cselekedeted] révén fog a víz előtörni a sziklából; – וְלֹא יֵאמְרוּ – és ne állíthassák [később], – מִמְעִינֹת הָיוּ שָׁם מִימֵי קֶדֶם – hogy már korábbi időkből voltak ott források.

וַיִּמְטֶךְ אֶשֶׁר הִכִּיתָ בוּ אֶת הַיָּאֹר – **...és botodat, amellyel a folyamat sújtottad...** – מִה תִּלְמוּד לֹא מֵר – Miért áll az a szövegben: – אֶשֶׁר הִכִּיתָ בוּ אֶת הַיָּאֹר – „...amellyel a folyamat sújtottad?”³⁷⁹ – אֶלֶּא – Azért, – עַל הַמַּטֶּה – mert Izrael fiai azt állították a botról, – שְׂאִינוּ מוֹכֵן אֶלֶּא לְפָרְעֹנוֹת – hogy az csupán büntetésre való. – בּוּ לָקַח פְּרַעֲוֹה וּמִצְרַיִם – Ez által büntette [Isten] a fáraót és az egyiptomiakat – כַּמָּה מַכּוֹת בְּמִצְרַיִם וְעַל הָיִם – sok csapással Egyiptomban és a tengeren. – לָכֵן נִאָּמַר אֶשֶׁר הִכִּיתָ בוּ אֶת הַיָּאֹר – Ezért áll a szövegben: „...amellyel a folyamat sújtottad.” – וַיֵּרְאוּ עֲתָה – Most majd meglátják, – שְׂאֵף לְטוֹבָה הוּא מוֹכֵן – hogy jó célra is szánta [azt az Örökkévaló].

הֲנִי עֹמֵד לִפְנֵיךְ שָׁם עַל הַצּוּר בְּחֶרֶב וְהִכִּיתָ בַּצּוּר וַיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ מִים וְשָׁתָה הָעָם, וַיַּעַשׂ כֵּן מִשָּׁה לְעֵינַי וְקִנִּי יִשְׂרָאֵל. (שמות יז, ו)

Íme, én ott állok előtted a sziklán Chórévnél, és sújts a sziklára, és ömleni fog belőle a víz, és inni fog a nép; és így cselekedett Mózes Izráel vénei előtt. (2Mózes 17:6.)

עַל הַצּוּר לֹא נִאָּמַר – **...és sújts a sziklára...**³⁸⁰ – נֵם אֵלֵּךְ – Nem az áll [a szövegben], hogy *ál hácur* („a sziklára”),³⁸¹ – אֶלֶּא בַּצּוּר – hanem az, hogy *bácur* („a sziklába”). – מִכַּאן – Ebből következtetünk arra, – שְׂהַמַּטֶּה הָיָה שָׁל מִיִּן דְּבַר חֶזֶק – hogy a

³⁷⁸ Mi célból?

³⁷⁹ A botot többféleképpen is azonosítja a Szentírás: 1. „Isten botja” (fentebb 4:20.), 2. „...a bot, amely kigyóvá változott” (uo. 7:15.). Akkor itt miért éppen úgy azonosítja a szöveg a botot, hogy az, amelyik a folyamat sújtotta?

³⁸⁰ Szó szerint: „a sziklába”

³⁸¹ Ami azt jelentené, hogy Mózes csupán a szikla felületét ütötte meg.

bot egy [olyan] erős³⁸² anyagból volt, – וּשְׂמוֹ סִנְפְּרִינוֹן – amit *szánpirinon*-nak neveznek,³⁸³ – וְהַצּוּר נִבְקַע מִפְּנֵי – és a szikla kettéhasadt tőle.

וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מִסָּה וּמְרִיבָה, עַל רֵיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֶת יְהוָה לְאֹמֵר הֲיֵשׁ יְהוָה בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵין. (שמות יז, ז)

És elnevezte azt a helyet Massának és Meribának, Izrael fiainak pörlekedése és az Örökkévaló megkísértése miatt, midőn így szóltak: vajon köztünk van-e hát az Örökkévaló avagy nincsen? (2Mózes 17:7.)

וַיִּבֹא עֲמֹלֵק, וַיִּלְחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרַפְדִּים. (שמות יז, ח)

Ekkor jött Ámálék és hadakozott Izráellel Refidimben. (2Mózes 17:8.)

[A Tóra] azért helyezi ezt a verset [közvetlenül az előző] vers után, hogy ezzel [a következőt] fejezze ki: – תָּמִיד אֲנִי בֵּינֵיכֶם – „Én (az Örökkévaló) mindig közöttetek vagyok, – וּמְזֻמָּן לְכָל צְרִיכֵיכֶם – és kész vagyok kielégíteni minden szükségleteket, – וְאַתֶּם אוֹמְרִים – ti mégis azt mondjátok: – הֲיֵשׁ ה' בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵין – »Vajon köztünk van-e hát az Örökkévaló?« – חֲיִיכֶם – [Megesküszöm hát] az életetekre, – וְשֶׁהַכֶּלֶב בָּא וְנוֹשֵׁךְ – »Hogy jön majd a kutya (Ámálék) és megmar titeket, – וְאַתֶּם צוֹעְקִים לִי – és akkor majd kiáltani fogtok hozzám, – וְתִדְעוּ הֵיכָן אֲנִי – és akkor majd megtudjátok, hol vagyok Én.» – מִשָּׁל לְאָדָם – Egy példázat: [ez összevethető] azzal a férfival, – וְהָיָה אוֹתוֹ – és útra kelt. – וַיֵּצֵא לְדֶרֶךְ – aki a vállára ültette a fiát – וְשֶׁהֲרָכִיב בְּנוֹ עַל כַּתְפוֹ – Valahányszor a fiú megpillantott valami kívánatos dolgot, így szólt: – הֲבֵן רוּאָה חֲפָץ זֶה וְתֵן לִי – „Apám vedd azt a dolgot, és add oda nekem.” – וְהוּא – És ő (az apa) odaadta neki. – וַיִּבֶן שְׁנֵי וַיִּבֶן שְׁלִישִׁית – Ez megtörtént egy második és harmadik alkalommal is. – וַיִּפְגְּעוּ בְּאָדָם אֶחָד – [Aztán] összetalálkoztak egy emberrel, – וְאָמַר לוֹ אוֹתוֹ הֲבֵן – és akkor ez a fiú azt kérdezte tőle:³⁸⁴ – רְאִיתָ אֶת אָבִא – „Nem láttad az apámat?” – וְאָמַר לוֹ אָבִיו – Az pedig erre azt mondta neki: – אֵינְךָ יוֹדֵעַ – „Hát nem tudod, hol vagyok?!” – הֲיֵכָן אֲנִי – Mire aztán levetette magáról [a fiát], – וַיָּבֹא הַכֶּלֶב וַיִּנְשָׁכוּ – és jött a kutya, és megmarta.

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה שֶׁעַתָּה בָּחַר לָנוּ אַנְשִׁים וְצֵא הַלָּחֶם בְּעֲמֹלֵק, מִחֹר אֲנֹכִי נֹצֵב עַל רֹאשׁ הַגְּבָעָה וּמִטָּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי. (שמות יז, ט)

³⁸² Ti. kemény.

³⁸³ Ezt általában zafírnak szokták fordítani.

³⁸⁴ Attól az embertől.

És szólott Mózes Józsuához: Válogass ki nekünk férfiakat és menj, ütközz meg Ámálékkal. Holnap én ott állok a domb tetején, és Isten vesszeje kezemben lesz. (2Mózes 17:9.)

לְהִשָּׁהוּ – ...Válogass ki nekünk...³⁸⁵ – לִי וְלָךְ – „Nekem és neked.” – הַשְׁוֵהוּ – לִי – [Mózes] egyenlőnek tekintette [Józsuát] önmagával. – מִכַּאן אָמְרוּ – Ez alapján mondták [Bölcsseink]:³⁸⁶ – יְהִי כְבוֹד תְּלִמִידְךָ – „Tanítványod tisztelete legyen – חֲבִיב – [Majd így folytatódik Bölcsseink tanítása:] – וּכְבוֹד חֲבִירְךָ – „számodra ugyanolyan becses, mint a magadé.” – עֲלֶיךָ בְּשַׁלַּח – egyenlő mestered iránti tisztelettel.” – מִנֵּיין – Honnét³⁸⁷ van ez levezetve? – שְׁנֵאָמַר – Mert írva van: – וַיֹּאמֶר אֶהְרֹן אֶל מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנָי – „És szólt Áron Mózeshez: Kérek, Uram.”³⁸⁸ – וְעוֹשֶׂה אֶת – Hát nem volt idősebb Áron a fivéréénél? – נִהְיָא אֶהְרֹן גְּדוּל מֵאֲחִיו הָיָה – Mégis úgy viszonyult [munka]társához, mint a mesteréhez. – וּמוֹרָא רַבָּךְ – [Majd pedig íme a Bölcssek további tanítása:] „és a mestered iránti tiszteleted – כְּמוֹרָא – legyen egyenlő Isten iránti tisztelettel.” – מִנֵּיין – Honnét³⁸⁹ van ez levezetve? – שְׁנֵאָמַר – Mert írva van, [Josuá mondta Mózesnek]:³⁹⁰ – אֲדֹנָי מֹשֶׁה כְּלָאֵם – „Uram, Mózes, kláém,” – בְּלֵם מִן הָעוֹלָם – [azaz:] irtsd ki őket ebből a világból. – חֲבִיבֵין הֵם פְּלִיָה הַמּוֹרְדִים בְּךָ – Azok, akik ellened lázadnak, megérdemlik, hogy elpusztíttassanak, – כְּאֵלוֹ מְרֹדוֹ בְּהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא – [éppen úgy,] mintha az Örökkévaló ellen lázadtak volna fel.

וְצֵא מִן הַלְחָם בּוֹ – ...és menj, ütközz meg... – מֵנִיין וְהִלָּחֵם בּוֹ – Menj ki a felhőből és ütközz meg vele.

אֲנִי נֹצֵב – én ott állok. – מִחֲרָה – ...Holnap..., – בְּעֵת הַמִּלְחָמָה – az ütközet idején, – אֲנִי נֹצֵב – én ott állok.

בְּחַר לָנוּ אַנְשִׁים – ...Válogass ki nekünk férfiakat... – גְּבוּרִים – akik erősek – וַיִּרְאֵי חָטָא – és félnek a büntől³⁹¹, – שְׁתֵּהֵא זְכוּתָן מִסִּיעָתָן – hogy segítse őket ez az erényük. – דְּבַר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – בְּחַר לָנוּ אַנְשִׁים – „Válogass ki nekünk férfiakat, – שְׂוִדְעִין לְבַטֵּל כְּשָׁפִים – akik tudják, hogyan kell közömbösíteni a fekete mágiát,” – לְפִי שְׂבִינֵי עֲמֻלָּה מְכַשְׁפִּים הָיוּ – mivel az Amálékíták fekete mágusok voltak.

³⁸⁵ Nem azt kellett volna mondanania, hogy: „Vlogass ki nekem”?

³⁸⁶ *Az atyák bölcs tanításai* 4:10.

³⁸⁷ Ti. milyen szentírási részből?

³⁸⁸ *4Mózes* 12:11.

³⁸⁹ Ti. milyen szentírási részből?

³⁹⁰ *Uo.* 11:28.

³⁹¹ Vagyis igazak.

ויעש יהושע כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בְּעַמְלֵק, וּמֹשֶׁה אָהָרֵן וְחֹר וְעָלוּ רֹאשׁ הַגְּבָעָה.
(שמות יז, י)

És Józua úgy cselekedett, amint Mózes mondta neki, hogy szálljon szembe Amálékkal; és Mózes, Áron és Chúr fölmentek a domb csúcsára.
(2Mózes 17:10.)

...Mózes, Áron és Chúr... – Innét vezetjük le [azt a törvényt,] – ומֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְחֹר – három böjtnapon – לְתַעֲנִית – לְתַעֲנִית – hogy böjtnapon – שְׁלֹשָׁה לַעֲבוֹר לְפָנַי הַתִּיבָה – három ember kell, hogy álljon az előimádkozó pódiuma elé,³⁹² – שְׁבַת־תַּעֲנִית הָיוּ שְׁרוּיִים – mert [Izrael fiai] ekkor épp böjtöltek.

...Chúr... – Chúr – Mirjám fia volt, – בְּנֵה שֶׁל מִרְיָם הִיא – és Kálév³⁹³ volt [Mirjám] férje.³⁹⁴

וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגִבְרֵי יִשְׂרָאֵל, וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגִבְרֵי עַמְלֵק. (שמות יז, יא)

És történt, midőn Mózes felemelte karját, akkor erősödött Izrael és midőn lebocsátotta karját, akkor erősödött Amálék. (2Mózes 17:11.)

...midőn Mózes felemelte karját... – וכִּי יָרִיב שֶׁל מֹשֶׁה – כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ – „De vajon Mózes karja volt-e, – נוֹצְחוֹת הָיוּ הַמְּלָחָמָה וְכוּ׳ – ami győzelmet hozott a csatában, stb.” – כְּדַאֲתָא בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה – ahogyan az a [Talmud] *Ros Hásáná* [traktátusban]³⁹⁵ olvasható.³⁹⁶

וַיְדִי מֹשֶׁה כְּבָדִים וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיִּשְׂמְרוּ תַּחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ, וְאַהֲרֹן וְחֹר תָּמְכוּ בְּיָדָיו מִזֶּה אַחַד וּמִזֶּה אַחַד וַיְהִי יָדָיו אֲמוּנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ. (שמות יז, יב)

És Mózes karjai elnehezültek, ezért vettek egy követ és elhelyezték alatta és ő leült rája és Áron meg Húr támogatták karját, az egyik innen,

³⁹² Közülük az egyik vezeti az imát, a másik kettő pedig az előimádkozó egy-egy oldalánál áll. Eszerint szoktuk a jom kipuri *Kol nidré* szertartást levezetni, de a többi böjtnapon nem szokott három ember előre állni, ugyanis ma már nem csak az előimádkozó, hanem mindenki mondja a bűnbánó fohászokat. (*Mágén Ávráhám* 566:10.)

³⁹³ Jehuda törzsének főnöke (4Mózes 13:6.). Lásd még 1Krónikák 2:19. és 2Mózes 24:14-hoz írt Rási-kommentárt.

³⁹⁴ Vagyis Chúr nemzedéke ismert személyisége volt.

³⁹⁵ 29a.

³⁹⁶ A Gemará válasza: Ez azt tanítja neked, hogy amíg Izrael fiai felfelé, az Örökkévaló felé tekintettek és alávetették magukat szívükben Neki, nekik állt a győzelem. Valahányszor nem így volt, meggyengült az erejük.

a másik túlnan. És így két karja hittel kitartott napszállatig. (2Mózes 17:12.)

בְּשָׁבִיל שְׁנַחֲעֶצֶל בְּמִצְוָה – És Mózes karjai elnehezültek... – Mivel hanyag volt a micva teljesítésében, – וּמִנָּה אַחַר תַּחֲתִיו – [mert] önmaga helyett mást nevezett ki [a hadvezetés feladatára], – וְנִתְיָקְרוּ יָדָיו – a karjai elnehezültek.

וַיִּקְחוּ – ...ezért vettek... – אֲהֲרֹן וְחֹוּר – Áron és Chur vettek

וְלֹא יָשָׁב לוֹ עַל כֵּן – ...egy követ és elhelyezték alatta... – וְיָדָיו בְּאֶמְוֹנָה – Nem párára vagy vánkásra ült, – אָמַר – mert azt mondta: – וַיִּשְׂרָאֵל שְׂרוּיִין – „Izrael most szenved. – אֲנִי אֶהְיֶה עִמָּהֶם בְּצַעַר – Én is együtt akarok lenni velük ebben a szenvedésben.”

וַיְהִי יָדָיו אֶמְוֹנָה – ...És így két karja hittel kitartott... – וַיְהִי יָדָיו אֶמְוֹנָה – Azaz Mózes [egy olyan állapotban] volt, – וְיָדָיו בְּאֶמְוֹנָה – [amelyben] karjai hűséggel voltak, – פְּרוּשׁוֹת הַשָּׁמַיִם – [ami azt jelenti, hogy] ki voltak tárva az ég felé – וַיִּבְנוּהָ – hú és szívből jövő imával.

וַיְהִי עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ – ...napszállatig. – וַיְהִי עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ – Mivel az amálékíták az asztrológia szerint számolták az órákat, – וַיִּזְוּ שְׁעָה הֵם – azt illetően, hogy melyik óra lenne a legjobb számukra a győzelemhez, – וַיִּזְוּ שְׁעָה הֵם – Mózes visszatartotta nekik a napot, – וַיִּזְוּ שְׁעָה הֵם – így zavarva össze az órákat.

וַיִּחַלֵּשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת עֲמֻלְקָתָא עִמּוֹ לְפִי חֶרֶב. (שמות יז, יג)

És meggyengítette Józsuá Amalékot és népét a kard élével. (2Mózes 17:13.)

וַיִּחַלֵּשׁ יְהוֹשֻׁעַ – És meggyengítette Józsuá...³⁹⁷ – וַיִּחַלֵּשׁ יְהוֹשֻׁעַ – Levágta [Amalék] hős harcosainak a fejét, – וְלֹא הִשְׁאִיר אֶלָּא חֲלָשִׁים שְׁבָהֶם – és csupán a gyengéket hagyta meg közülük, – וְלֹא הִרְגָם בְּלֶן – és nem ölte meg mindnyájukat.³⁹⁸ – וַיִּזְוּ שְׁעָה הֵם – Ebből arra következtethetünk, – וַיִּזְוּ שְׁעָה הֵם – hogy a *schiná* egy speciális parancsa szerint cselekedtek.

וַיִּזְוּ שְׁעָה הֵם אֶל מֹשֶׁה כְּתָב זֶאת זְכָרוֹן בְּסֵפֶר וְשִׁים בְּאֶזְנוֹי יְהוֹשֻׁעַ, כִּי מַחָה אֶת זְכָרוֹ עֲמֻלְקָתָא מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם. (שמות יז, יד)

³⁹⁷ De hiszen nem csupán meggyengítette, hanem megölte őket!

³⁹⁸ Ami két kérdést vet fel: 1. Ha képes volt rá, hogy megölje az erőseket, akkor mért nem tette meg ugyanezt a gyengékkel is? 2. A későbbi nemzedékek számára micva, hogy teljesen ki kell irtani Amalékot. Josuá miért nem tett így? Rási ezért folytatja.

vágva?⁴⁰⁰ – וְשָׂאִין שְׁמוֹ – Az Örökkévaló megesküdött arra, – נִשְׁבַּע הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – שְׁלֹם – hogy [addig] nem lesz egész az Ó Neve, – וְאֵין כְּסֹאוֹ שְׁלֹם – sem az Ó Trónusa nem lesz egész, – עַד שְׁיִמְחָה שְׁמוֹ שֶׁל עֲמֻלֵק כָּלוּ – amíg Amálék neve teljesen el nem töröltetik. – וְכִשְׁיִמְחָה שְׁמוֹ – És amikor majd [Amálék] neve eltöröltetik, – הֲיֵהָהֵם שְׁלֹם – a Név [is] egész lesz és a Trónus [is] egész lesz, – שְׁנֹאֲמַר – amint írva van:⁴⁰¹ – הָאוֹיֵב תִּמּוֹ חֲרָבוֹת לְנִצָּחַ – „Az ellenség örök kardjainak vége,” – זֶהוּ עֲמֻלֵק – וְעִבְרָתוֹ שְׁמָרָה נִצָּחַ – „megőrizte dühét mindvégig.” – וְעָרִים נִתְּשָׁתָּ – [A vers a *Zsoltárok könyvéből* így folytatódik:] „Feldúltad városaikat, – אָבֵד זְכָרָם הַמָּה – ...még emléküik is kiveszett.” – מָהוּ אוֹמֵר אֲחֵרָיו – És mi hangzik el később? – וְהִ' לְעוֹלָם יָשֵׁב – „De az Örökkévaló⁴⁰³ örökké trónján ül,” – הֲרִי הַשֵּׁם שְׁלֹם – vagyis íme, újra egész a Név. – כּוֹנֵן לְמִשְׁפַּט כְּסֹאוֹ – „fönlállította bírói székét,”⁴⁰⁴ – הֲרִי הַכְּסֵא שְׁלֹם – vagyis íme, újra egész a Trónus.

⁴⁰⁰ י-ה.

⁴⁰¹ *Zsoltárok* 9:7.

⁴⁰² *Ámosz* 1:11.

⁴⁰³ Itt már így: י-ה-ו-ה.

⁴⁰⁴ Itt már így: kisz'ó.